

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural
and legal relations

Ročník XIV. / Volume XIV.

3/2016

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
published by the Faculty of International Relations
at the University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

Medzinárodné vzťahy 2/2016, ročník XIV.
Journal of International Relations 2/2016, Volume XIV.

Medzinárodné vzťahy

Journal of International Relations

Redakcia / Editorial office:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic

Tel.: 00421 2 6729 5471

E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

 Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

	Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR	University of Malaya, Malaysia
	Doreen BEKKER	Rhodes University, South Africa
	Alexandru BURIAN	Moldavian Association of International Law, Moldova
	Eva CIHELKOVÁ	Pan-European University, Slovakia
	Alan V. DEARDORFF	University of Michigan-Ann Arbor, USA
	Attila FÁBIÁN	University of West Hungary, Hungary
	Tatiana FILOSOFOVA	NRU Higher School of Economics, Russia
	François GEMENNE	Sciences Po, France
	Otmar HÖLL	University of Vienna, Austria
	Edward H. HUIJBENS	University of Akureyri, Iceland
	María Teresa INFANTE Caffi	University of Chile, Chile
	Siti Rohaini Binti KASSIM	University of Malaya, Malaysia
	LI Hsi-Mei	Chinese Culture University, Taiwan
	Klavdij LOGOŽAR	University of Maribor, Slovenia
	Stanislav MRÁZ	College Danubius, Slovakia
	Juliya NESTERENKO	Russian State University for the Humanities, Russia
	Rebecca NEUMANN	University of Wisconsin-Milwaukee, USA
	Jan OSTOJ	Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland
	Hakan G. SICAKKAN	University of Bergen, Norway
	Karol SORBY	University of Economics in Bratislava, Slovakia
	František ŠKVRNDA	University of Economics in Bratislava, Slovakia
	Pavel ŠTURMA	Charles University in Prague, Czech Republic
	Chong-Ko Peter TZOU	Tamkang University, Taiwan
	Harun UÇAK	Mugla Sitki Kocman University, Turkey
	Jolita VVEINHARDT	Vytautas Magnus University; Sports University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

 Samuel GODA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Jazyková redaktorka / Language editor:

Slovenský jazyk / Slovak:

Katarína STRELKOVÁ

Iné jazyky / other languages:

bez korektúry / no language editing

Vydavateľ / Publisher: Vydavateľstvo EKONÓM, EU v Bratislave, IČO 00 399 957

Evidenčné číslo / Country registration number: EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

Pôvodné vedecké články

 LIMITY GRUZÍNSKÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI PŘI BUDOVÁNÍ MÍRU
RNDR. TOMÁŠ HOCH, PHD.; MGR. JAKUB KAŠPAR _____ 222

 VYROBENÉ V ČÍNE: HROZBA PRE HIGH-TECH SEKTOR?
ING. ET ING. VERONIKA KONČÍKOVÁ; MGR. ROBERT BARCA _____ 243

 MORÁLNY HAZARD HUMANITÁRNEJ INTERVENCIE. POZITÍVA NEGATÍVA
ING. SUZAN KODRAZI _____ 257

 NEZAMĚSTNANOST MLADÝCH A JEJÍ ŘEŠENÍ NA EVROPSKÉ ÚROVNI
DOC. ING. ZUZANA POTUŽÁKOVÁ, PHD. _____ 283

 STREDNÁ ÁZIA – OD „VEĽKEJ HRY“ K „VEĽKEJ ZMENE“
DOC. PHDR. ĽUBOMÍR ČECH, CSC. _____ 304

Recenzie

 KAROL SORBY JR. IRAQUI POLITICS IN THE SHADOW OF THE MILITARY
PROF. PHDR. EDUARD GOMBÁR, CSC. _____ 319

 MENDEL MILOŠ: ARABSKÉ JARO. HISTORICKÉ A KULTURNÍ POZADÍ UDÁLSOTÍ NA BLÍZKÉM VÝCHODE
PROF. PHDR. KAROL SORBY, DRSC. _____ 323

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY
INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Content

Original scientific papers

LIMITS OF GEORGIAN CIVIL SOCIETY IN THE PEACEBUILDING PROCESS

RNDR. TOMÁŠ HOCH, PHD.; MGR. JAKUB KAŠPAR _____ 222

MADE IN CHINA: A THREAT TO EUROPEAN HIGH-TECH SECTOR?

ING. ET ING. VERONIKA KONČÍKOVÁ; MGR. ROBERT BARCA _____ 243

MORAL HAZARD OF HUMANITARIAN INTERVENTION. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

ING. SUZAN KODRAZI _____ 257

YOUTH UNEMPLOYMENT AND ITS SOLUTION ON THE EU LEVEL

DOC. ING. ZUZANA POTUŽÁKOVÁ, PHD. _____ 283

CENTRAL ASIA – FROM „GREAT GAME“ TO „GREAT CHANGE“

DOC. PHDR. LUBOMÍR ČECH, CSC. _____ 304

Reviews

KAROL SORBY JR. IRAQUI POLITICS IN THE SHADOW OF THE MILITARY

PROF. PHDR. EDUARD GOMBÁR, CSC. _____ 319

MENDEL MILOŠ: ARAB SPRING. HISTORICAL AND CULTURAL BACKGROUND OF THE EVENTS IN MIDDLE EAST

PROF. PHDR. KAROL SORBY, DRSC. _____ 323

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS
GUIDE FOR AUTHORS

LIMITY GRUZÍNSKÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI PŘI BUDOVÁNÍ MÍRU LIMITS OF GEORGIAN CIVIL SOCIETY IN THE PECEBUILDING PROCESS

Tomáš Hoch¹ - Jakub Kašpar²

Cílem tohoto textu je na příkladu Gruzie identifikovat roli, jakou organizace občanské společnosti hrají v procesu budování míru. Dále pak poukázat na faktory, které činnost občanské společnosti při transformaci konfliktu limitují. Terénní výzkum byl proveden prostřednictvím rozhovorů s představiteli gruzínské občanské společnosti, jež proběhly v Tbilisi v průběhu června a července 2015.³

Klíčové slova: Transformace konfliktu, Občanská společnost, Budování míru, Gruzie

The aim of this text is to identify the role of civil society organisations in the peacebuilding process on the case study of Georgia and then point out the factors, which limit the activities of civil society in the conflict transformation. The study is based on field research focusing on civil society organisations in Georgia, carried out in Tbilisi during June and July 2015.

Key words: Conflict transformation, Civil society, Peacebuilding, Georgia

JEL: F50, N40

¹ RNDr. Tomáš Hoch, Ph.D. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, Chittussiho 10, 71000 Ostrava, Česká republika, e-mail: tomas.hoch@osu.cz

Tomáš Hoch je odborným asistentem Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje na Ostravské univerzitě. Absolvoval magisterské a doktorské studium v oboru politické a kulturní geografie na Přírodovědecké fakultě Ostravské univerzity. Věnuje se především neuznaným státům v kavkazském regionu, zahraniční rozvojové spolupráci a politice vůči zemím globálního Jihu.

² Mgr. Jakub Kašpar. Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, Chittussiho 10, 71000 Ostrava, Česká republika, e-mail: P14220@student.osu.cz

Jakub Kašpar vystudoval politickou a kulturní geografii na Přírodovědecké fakultě Ostravské univerzity, kde v současné době působí jako interní doktorand na oboru politické a kulturní geografie. Ve svém výzkumu se zabývá především politickými procesy v zemích Jižního Kavkazu.

³ Publikace vznikla v rámci projektu 15-09249S - De facto státy v severní Eurasii v kontextu ruské zahraniční politiky, který byl podpořen Grantovou agenturou České republiky.

1 Úvod

Geopolitické změny, které s sebou přinesl rozpad SSSR a konec Studené války, se odrazily i v teoretických přístupech ke studiu ozbrojených konfliktů. Autoři jako Kaldor (1999) nebo Ignatieff (2005) poukazují na to, že ozbrojené konflikty nabývají v současnosti jiných podob, než tomu bylo v předcházejícím dlouhém období tzv. moderních konfliktů. Charakter ozbrojených konfliktů se v posledních dvou dekáдах proměnil z mezinárodního, kdy proti sobě válčili obvykle dva státní aktéři, na konflikty vnitrostátní, jejichž aktéry jsou nejčastěji dvě či více substátních jednotek, případně jsou státní aktéři pouze jedním z aktérů konfliktu.

S tím souvisí také proměna v přístupu k postkonfliktnímu období budování míru. V období Studené války byli klíčovými aktéry mírových procesů státy a mezinárodní vládní organizace. Davidson a Montville (1981) označují techniky a iniciativy v mírovém procesu, jež jsou vedeny vládními zmocněnci konfliktních stran, jejich kariérními diplomaty či jinými významnými oficiálními představiteli za tzv. *Track I diplomacy*. Miall (2004) definuje *Track I diplomacy* jako proces, kde komunikace mezi představiteli jedné konfliktní strany směřuje přímo k rozhodovacímu aparátu druhé konfliktní strany. Vzhledem k měnící se povaze konfliktů související s přesunem z mezistátní na vnitrostátní úroveň, se ovšem stále důležitějšími stávají aktéři nestátní, spadající pod označení organizace občanské společnosti (CSOs – civil society organizations), jako jsou např. nevládní neziskové organizace, akademici, think tanky či média. Tito nestátní aktéři formují v procesu transformace konfliktu tzv. *Track II diplomacy*. Jedná se o neformální aktivity paralelní s oficiálními diplomatickými jednáními, jež bývají obvykle realizovány soukromým či neziskovým sektorem a projevují se nejčastěji prostřednictvím pořádání neformálních seminářů vedoucích k budování míru a vzájemné důvěry mezi konfliktními stranami (Azar a Burton 1986).

Od zisku nezávislosti v roce 1991 zažila Gruzie množství ozbrojených konfliktů. Vyjma dvou občanských válek, které eskalovaly do ozbrojené podoby v prosinci 1991 – lednu 1992 a znovu pak v září – listopadu 1993, se jednalo o války v separatistických regionech Abcházie (1992-1993) a Jižní Osetie (1991-1992 a 2008). Byť došlo v případě Abcházie i Jižní Osetie k ukončení ozbrojené fáze obou konfliktů, dodnes nebyly vyřešeny klíčové otázky politického statusu těchto regionů, ani podmínek pro návrat vysídlených osob. Konflikty tak zůstaly ve své zamrzlé podobě a představují pro Gruzii značnou zátěž nejen v oblasti politické, ale rovněž ekonomické, bezpečnostní a sociální. Zároveň se Gruzii a jejím separatistickým konfliktům již od rozpadu SSSR dostávalo výrazné pozornosti od okolního světa. A tento zájem se ještě zvýšil po roce 2003, kdy v zemi proběhla tzv. Růžová revoluce, která ukončila vládu Eduarda Ševardnadzeho. Dodnes v zemi působí několik mezinárodních organizací, které jsou zapojeny do peacebuildingového procesu a také mnoho lokálních CSOs, jejichž agendou je mimo jiné transformace konfliktu v rámci *Track II diplomacy*.

Přestože konflikty v Gruzii byly rozsáhle studovány nejrůznějšími experty na makro úrovni celého konfliktu (viz např. Blakkisrud a Kolstø 2012, Kopeček a Jelen 2015, O'Loughlin, Kolossov a Toal 2011, Pegg a Berg 2014, Piknerová 2013), diskuze o peacebuildingových aktivitách na úrovni občanské společnosti jsou tématem v odborné literatuře dosud poněkud opomíjeným. Z významnějších studií v areálu jižního Kavkazu lze zmínit následující publikace Matveeva (2002), Garb (2012), Mikhelidze a Pirozzi (2008) a Popescu (2010). I přes relativně vysoký počet CSOs působících na území Gruzie se však zdá, že dopady jejich aktivit na konfliktní situaci v Abcházii a Jižní Osetii se setkávají s určitými limity. Cílem tohoto textu je analyzovat roli občanské společnosti při transformaci konfliktů v Gruzii. Tedy snaha nalézt odpovědi na otázky: jaká je role občanské společnosti při transformaci konfliktů v Gruzii, jaké jsou limity a dopady jejich aktivit na mírový proces. Tento cíl by měl být naplněn prostřednictvím analýzy sekundární literatury, jež bude doplněna o rozhovory se zástupci gruzínské občanské společnosti, kteří jsou aktivní v oblasti transformace konfliktu. Nejprve bude pozornost věnována konceptualizaci transformace konfliktu včetně role, kterou v ní hraje občanská společnost. Následně bude zmíněna metodologie terénního výzkumu, který proběhl v Gruzii v červnu a červenci 2015. Tyto kapitoly by měly sloužit jako rámec pro následující část textu, která se bude zabývat diskuzí o úloze a významu lokálních gruzínských CSOs při transformaci konfliktů v Gruzii.

2 KONCEPTUALIZACE TRANSFORMACE KONFLIKTU A OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Studium konfliktů trpí jistou terminologickou nejednoznačností, a to zejména v případě svého zřejmě nejfrekventovanějšího termínu, peacebuildingu. Ten zavedl do oblasti výzkumu ozbrojených konfliktů Johann Galtung v sedmdesátých letech 20. století, ovšem za posledních čtyřicet let se konceptuální vymezení tohoto přístupu značně proměnilo. V tomto textu peacebuilding chápeme jako nejširší termín, který v oblasti studia mezinárodních konfliktů existuje, a který v sobě skrývá řadu dílčích teorií či přístupů (Schirch 2008, s. 3). Hugh Miall (2004, s. 3-4) tyto dílčí přístupy shrnuje do tří konceptuálních bloků: *management konfliktu* (conflict management), *řešení konfliktu* (conflict resolution) a *transformace konfliktu* (conflict transformation), lišících se zejména v představách o možnostech konflikt řídit či usměrňovat na cestě od přetrvávajícího násilí k udržitelnému míru. V této studii se hlásíme k poslednímu zmíněnému konceptu, tj. transformaci konfliktu.

Při transformaci konfliktu je důraz kladen na podporu skupin uvnitř společnosti, jejichž hodnoty a zájmy jsou v rozporu s udržitelným mírem. Tento koncept uznává, že konflikty jsou transformovány postupně, a to prostřednictvím řady menších či větších změn, při nichž hrají klíčovou roli domácí představitelé občanské společnosti, kteří mají zájem na mírové transformaci konfliktu (Lederach 1997). Konflikty jsou tak v posledně zmíněném pojetí spíše transformovány, než vyřešeny

nalezením určité *win-win* strategie a je v nich pracováno spíše s diskurzí, vztahy, zájmy, očekáváními apod. než s reálnými příčinami sporu (Hoch, Kopeček a Baar 2012, s. 5). Viděno touto optikou nejsou domácí aktéři bráni za problém a iniciativy z vnějšího prostředí za řešení, ale dlouhodobý cíl transformace konfliktu je viděn spíše v rozvíjení lidí a institucí v rámci stávajícího nastavení systému.

Termín občanská společnost může dosahovat široké škály podob a funkcí (viz např. Ehrenberg 1999, Kaviraj a Khilnani 2001). V tomto textu termín občanská společnost používáme pro systém autonomních a na státě nezávislých entit, které umožňují soutěž různých představ a zájmů, tj. tzv. liberální pojetí občanské společnosti vycházející z myšlenek Dahrendorfa (1995) a konceptualizované Reichardtem (2004). Mikhelidze a Pirozzi (2008, s. 11) tvrdí, že z velkého množství organizací občanské společnosti zapojených do mírových procesů v kavkazském regionu, hrají stěžejní roli nevládní neziskové organizace, jejichž aktivity jsou doplněny činností dalších aktérů, jež spadají pod širší vymezení občanské společnosti, jako např. různé diskusní platformy, think-tanky, akademická sféra či nezávislí novináři.

3 ROLE OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI PŘI TRANSFORMACI ZAMRZLÝCH KONFLIKTŮ

Dynamika vleklých a zamrzlých konfliktů má za následek stále větší polarizaci a izolaci konfliktních stran, což vede k zakořenění a konzervaci nepřátelských diskurzů zobrazování nepřítele a prohlubování vzájemné nedůvěry (Kelman 1997). U těchto zamrzlých konfliktů je více než jinde zapotřebí snaha o snížení všeobecného strachu, hněvu a celková přestavba vztahů mezi širšími komunitami (McDonald 2002, s. 56). I přesto, že formální vyjednávání na nejvyšší politické úrovni (*Track I diplomacy*) mají v mírovém procesu samozřejmě stále důležitou a nezastupitelnou roli, samy o sobě nemohou zaručit trvalý a udržitelný mír. V případech zamrzlých konfliktů, kdy komunikace s druhou stranou na oficiální politické úrovni vázne, plní CSOs významnou roli tvorby alternativních kanálů potřebných pro úspěšnou transformaci konfliktů. (Davies a Kaufman 2002, s. 2).

Důvod pro zapojení lokálních CSOs při transformaci konfliktu spočívá v předpokladu, že tyto organizace jsou schopny transformovat postoje a chování širších komunit lépe než je tomu v případě oficiálních diplomatických kanálů, což ve výsledku usnadňuje snahy o transformaci konfliktu a zvyšuje pravděpodobnost dosažení trvale udržitelného míru (Barnes 2006, s. 39). Výhoda lokálních organizací při postupné změně klimatu uvnitř vlastní společnosti zasažené konfliktem tkví v důkladné znalosti místního prostředí, institucí a politické kultury. V případě konfliktních společností je navíc zřejmé, že jejich politické elity musí brát nálady veřejnosti ohledně konfliktu při svém rozhodování v úvahu. A proto je důležité, aby panoval ve společnosti určitý konsensus ohledně případného usmíření, protože v opačném případě lze jen stěží předpokládat ochotu vládnoucích struktur vyjednat o mírové dohodě, pokud by v sázce měla být ztráta veřejné podpory (McKeon 2005, s. 568). Existuje tedy

předpoklad, že trvalého míru může být dosaženo pouze v případě, že tento mír podporuje dostatečná část občanské společnosti (Lederach 1997, s. 94).

Agenda lokálních organizací občanské společnosti tak spočívá především v poskytování neutrální půdy pro vzájemný dialog, komunikaci se širokou veřejností a reprezentování jejích zájmů, vytváření sítí mezi členy občanské společnosti na obou stranách, přehodnocování historických narativů, včetně mýtů a nepřátelských obrazů druhé strany (Mikhelidze a Pirozzi 2008, s. 12). Tímto způsobem představují CSOs nové myšlenky a vize, které ve svém důsledku mohou a měly by zapříčinit, že lidé začnou o konfliktu aktivně a konstruktivně přemýšlet, což je klíčový faktor celého mírového procesu (Babbitt 1997, s. 366). Lokální organizace představují rovněž vhodné aktéry pro sdílení informací mezi domácími a zahraničními neziskovými organizacemi, agenturami a dárci (Rudincová 2008, s. 7). Mezi metody, které k dosažení tohoto cíle CSOs využívají, patří například workshopy, školení, semináře a další aktivity, které mají za úkol vytvářet atmosféru vhodnou pro transformaci konfliktu (Babbitt 1997, s. 371).

V praxi se však CSOs ve svých peacebuildingových aktivitách musí vypořádat s řadou problémů a otázek jak ve všeobecné rovině, tak v rovině, která vychází ze specifických okolností každého jednotlivého konfliktu. Ve všeobecné rovině je jednou z největších výzev pro CSOs převést dopady jejich peacebuildingových aktivit z individuální na celospolečenskou úroveň, protože jedině tak může mít jejich činnost signifikantní vliv na širší konfliktní kontext a celý mírový proces (Church a Shouldice 2003, s. 25). To samozřejmě neznamená, že lokální aktivity CSOs nebo jejich dopady na individuální úrovni nejsou důležité. Naopak, s ohledem na prostředky vynaložené na peacebuildingové aktivity, společně s jejich cílem mít vliv na kontext individuální, stojí jistě za to usilovat cíleně rovněž o určité celospolečenské rezonanční efekty (Söderström, 2008, s. 10). V praxi totiž většina CSOs nemá konkrétní plán na to, jak převést výsledky své činnosti na celospolečenskou úroveň a spíše spoléhají, že výsledek jejich aktivit bude mít automaticky vliv na makro-úroveň konfliktu (Anderson a Olson 2003, s. 13). Jak tohoto převodu na celospolečenskou úroveň dosáhnout zůstává však často z jejich strany ponecháno předpokladu, že dobré úmysly budou mít nakonec automaticky pozitivní účinky na širší kontext konfliktu (Anderson a Olson 2003, s. 64).

Školení a vzdělávání na individuální úrovni by neměly být samy o sobě cílem, nýbrž prostředkem k tomu, aby lidé začali jednat nezávisle na vnitřních strukturách a vztazích neziskových organizací (Barnes 2006, s. 84). Lederach (1997) k této problematice dodává, že školení lidí z lokálních CSOs by měli sloužit jako katalyzátor změn ve společnosti, která na rozdíl od jednotlivců disponuje potřebnou kapacitou pro transformaci celého konfliktu (Lederach 1997, s. 112). Příklady úspěšného přenosu lokálních peacebuildingových aktivit na makro-úroveň konfliktu bychom mohli nalézt

například v Severním Irsku, při utváření tzv. mírových koalic nebo v Izraelsko-Palestinském konfliktu (Gidron et al. 2002).

4 METODOLOGIE

Jelikož je cílem našeho textu přispět k pochopení role, jakou v transformaci gruzínských konfliktů má místní občanská společnost a představit limitující faktory jejího působení, byl náš výzkum prováděn prostřednictvím rozhovorů s významnými nestátními aktéry z řad představitelů gruzínských neziskových organizací, univerzit a novinářů, které byly doplněny o rozhovor se zaměstnankyní gruzínského Ministerstva pro usmíření a občanskou rovnost. Kritériem našeho výběru respondentů byla snaha o výběr klíčových představitelů z každé oblasti, kteří jsou do procesu budování míru zapojeni dlouhodobě a představují významné osobnosti s potenciálem ovlivňovat gruzínské veřejné mínění v oblasti transformace konfliktů. Terénní výzkum v Gruzii proběhl v červnu a červenci 2015. Celkem se jednalo o 9 expertních rozhovorů,⁴ začínajících volným vyjádřením respondenta ke studované problematice a následované rozhovorem strukturovaným. V osmi případech probíhaly rozhovory v anglickém jazyce, jeden rozhovor proběhl v ruštině. Délka každého rozhovoru kolísala v rozpětí od 75 do 120 minut. Dotazovanými byli tři představitelé gruzínských neziskových organizací, jež jsou dlouhodobě aktivní v oblasti transformace konfliktů, dále pak tři zástupci univerzit píšící na dané téma akademické publikace, dva novináři a zaměstnankyně gruzínského Ministerstva pro usmíření a občanskou rovnost. S respondenty bylo domluveno, že rozhovory budou anonymní. To odpovídá tzv. principu Chatham House, na jehož základě probíhají neformální setkání představitelů konfliktních společností, a jehož základem je nezveřejňování jmen diskutujících k jednotlivým názorům či návrhům. Tento princip je dodržován ve snaze, aby respondenti mohli svobodně vyjádřit vlastní názor a nebyli svazováni možnými následky při případných kontroverzních výrociích neslučitelných s převládajícím veřejným míněním v jejich společnosti. Informace získané od respondentů přímo v terénu byly doplněny údaji z jiných dostupných zdrojů, a to především ze sekundární odborné literatury, ze zpráv nevládních organizací a sdělovacích prostředků, které pokrývají oblast transformace gruzínských konfliktů (např. International Crisis Group, Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, Microcon, Ria Novosti, Civil Georgia, The Guardian ad.).

5 KONFLIKTY V ABCHÁZII A JIŽNÍ OSETII A NÁSLEDNÉ MÍROVÉ PROCESY

Přestože příčiny obou konfliktů na území současné Gruzie spadají až do 19. století, není účelem této práce se jimi podrobněji zabývat. Kořeny novodobých

⁴ Více k tématu expertního rozhovoru viz např. Flick 2009, s. 165–169.

konfliktů v Abcházii a Jižní Osetii lze datovat do období konce 80. let a raných 90. let minulého století, kdy získala v souvislosti s rozpadem SSSR Gruzie nezávislost. Požadavky abcházských i osetských elit na sebeurčení se dostaly do střetu se směřováním nezávislé Gruzie, jejíž národní projekt byl založen na nedělitelnosti vlastního území. Existence neslučitelných národních projektů se brzy přenesla do podoby ozbrojených konfliktů. V Jižní Osetii vypukla válka na jaře 1991 a trvala jeden a půl roku. Jejím důsledkem bylo okolo tisíce mrtvých, přibližně 100 tisíc osetských uprchlíků směřujících do Ruska a 23 tisíc Gruzínů mířících do regionů Gruzie (ICG Report No. 159, s. 4). Konflikt byl ukončen 23. června 1992 tzv. Dohodou ze Soči. Hlavními body dohody bylo zastavení bojů k 28. červnu 1992, vytvoření Kontrolní komise složené ze zástupců Ruska, Gruzie, Jižní Osetie, Severní Osetie a také zástupců Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, které měla zajistit klid v regionu. Cílem mělo být i vytvoření podmínek pro návrat uprchlíků. Vzájemné gruzínsko-osetské vztahy však zůstaly i po uzavření příměří pod bodem mrazu (Hoch, Souleimanov a Baranec 2014). Konflikt mezi Abcházy a Gruzíny dosáhl ozbrojené fáze v létě 1992 a trval do září 1993. Následkem konfliktu bylo 8000 mrtvých, asi 240 000 lidí bylo nuceno z Abcházie uprchnout a došlo k de facto separaci Abcházie od Gruzie (ICG Report No. 176, s. 1). V oficiální rovině byla válka ukončena dohodami o příměří z dubna 1994, úplného politického řešení však nebylo dosaženo dodnes.

Od té doby se oba regiony od Gruzie de facto separovaly, přestože jim až do roku 2008 chybělo jakékoliv mezinárodní uznání. Absence vnější suverenity však byla do jisté míry nahrazena externím aktérem, který zaručoval fungování obou de facto států. V tomto případě se role patronského státu zhostilo Rusko, které dodnes poskytuje výrazné finanční prostředky nutné pro fungování obou entit a také bezpečnostní záruky, které neváhalo demonstrovat v Jižní Osetii v roce 2008. Od počátku konfliktů tak žily komunity Abcházů, Osetů a Gruzínů poměrně izolovaně jedna od druhé. Tyto komunity se také stále více polarizovaly, prohlubovaly se zakořeněné nepřátelské obrazy a stereotypy, chyběly nestranné komunikační kanály, které by přemostily vzájemnou nedůvěru a přispěly k transformaci konfliktu (Rozhovor č. 2).

6 AKTIVITY MEZINÁRODNÍCH ORGANIZACÍ VĚNUJÍCÍCH SE V GRUZII PEACEBUILDINGU

V průběhu výzkumu jsme identifikovali pět hlavních mezinárodních organizací, které dosáhly významných výsledků, pokud jde o obnovení důvěry mezi rozdělenými skupinami, snižování stávajících negativních stereotypů a při vytváření prostředí podporujícího spolupráci mezi gruzínskou stranou na jedné straně a abcházskou či osetskou společností na straně druhé. Jedná se o *Conciliation Resources*, *University of California Irvine*, *International Alert*, *Berghof Research centre for Constructive conflict management* a *Heinrich Böll Stiftung*. Z rozhovorů jednoznačně vyplynulo, že těchto pět organizací je pro celou transformaci konfliktů

v Gruzii stěžejních a bez jejich přispění by komunikace mezi neziskovými organizacemi v Gruzii a v obou de facto státech buď nefungovala vůbec, nebo fungovala jen ve velmi omezené míře. Nejen, že drtivou většinu společných seminářů těchto pět mezinárodních organizací organizovalo a financovalo, ale také pomáhaly navazovat konstruktivní dialog (Rozhovor č. 2 a rozhovor č. 7).

Jedna z nejvýznamnějších a nejdéle fungujících iniciativ zaměřených na dialog aktérů občanské společnosti byla spuštěna v roce 1997 díky podpoře University of California Irvine (UCI). Mezi účastníky byli převážně představitelé gruzínských a abcházských CSOs, jež byli doplněni o významné představitele občanské společnosti z jiných zemí. Od počátku patřilo mezi společný cíl všech účastníků této iniciativy zabránit obnovení násilí a rozšířit okruh lidí, kteří obhajují pouze mírové řešení konfliktu. V prvních několika letech UCI projektu se účastníci chtěli vyhnout diskusi o politických otázkách a návrhům na politické řešení konfliktu. Postupem času si však účastníci vybudovali vzájemnou důvěru a cíl se posunul k podpoře vzájemně prospěšné mírové transformace konfliktu. Od té doby se UCI procesu pravidelně účastnili nejen představitelé občanské společnosti, ale někdy i vládní úředníci, aby prodiskutovali aktuální politický vývoj a seznámili se s názory druhé strany (Garb 2012, s. 91). V rámci tohoto projektu proběhlo patnáct velkých konferencí a třicet pracovních setkání, jichž se účastnilo v průměru deset osob z abcházské i gruzínské strany. Od roku 1997 do roku 2004 patřila k hlavním organizátorům těchto setkání Paula Garb z UCI, od roku 2004 probíhaly aktivity společně s *Heinrich Böll Stiftung, Conciliation Resources a International Alert*. K patnácti konferencím vyšel sborník textů s názvem 'Aspects of the Georgian-Abkhaz Conflict' (UCI center for citizens peacebuilding: Aspects of the Georgian-Abkhaz conflict, volumes 1-15).

V roce 1997 začali zástupci *Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management* ve spolupráci s *Conciliation Resources* organizovat tzv. Schlainingský proces, který přivedl ke společnému jednacímu stolu abcházské a gruzínské politiky a jejich poradce k diskusi o klíčových otázkách mírového procesu. Rozdíl mezi UCI a Schlainingským procesem je v tom, že UCI proces byl převážně určen pro představitele občanské společnosti, kteří byli někdy doplněni o politické představitele, zatímco v případě Schlainingského procesu tomu bylo přesně naopak (Rozhovor č. 7). Setkání byla zaměřena na hledání možných způsobů a cest pro transformaci konfliktu. V letech 1997 až 2004 došlo k více než dvaceti setkáním zástupců gruzínské a abcházské společnosti. Mnoho jednání vyústilo ve společné písemné zprávy k možnostem řešení různých sporných bodů konfliktu a postupně se vytvářela síť spolupracujících představitelů neziskového sektoru, kteří se pravidelně setkávali a budovali vzájemnou důvěru a porozumění.

Ze strany představitelů gruzínských neziskových organizací jsou aktivity neoficiálního mírového procesu představované *UCI a Schlainingským procesem* hodnoceny za velmi významné. Naši respondenti se shodli v názoru, že i přes nízký

dopad těchto setkání na *Track I diplomacy* představovanou primárně Ženevským procesem, měla setkání představitelů abcházských a gruzínských CSOs svá pozitiva. Gruzínský akademik jejich význam shruje následovně: Společná setkání pomáhala v mnoha ohledech lépe pochopit názory druhé strany, potlačit určité stereotypy a také bylo dosaženo konsensu o nutnosti řešit konflikt pouze mírovou cestou. Tomu přispíval i způsob anonymizace diskutujících (tzv. Chatham House princip), kdy v písemných zprávách ze seminářů nejsou uváděna jména diskutujících (Rozhovor č. 4). Zajímavou iniciativou byla společná setkání mladých zástupců občanské společnosti z Gruzie, Abcházie a Jižní Osetie v rámci projektu *Engagement through Dialogue*. Projekt byl realizován za finanční podpory Evropské komise, Berghof Research centre a ve spolupráci s místními partnery. Cílem projektu bylo: 1) rozšířit prostor pro přímou interakci mezi představiteli společností rozdělených konfliktem, 2) podpořit rostoucí příležitosti pro mladé aktivisty, aby jim bylo umožněno komplexně diskutovat o řešení problémů, kterým čelí jejich společnost, 3) poskytnout příležitost zjistit na vlastní kůži prostředky a limity procesu budování míru (*Engagement through Dialogue* 2016). V rámci projektu proběhla studijní setkání nejprve v Moldavsku a Kosovu, kde se účastníci mohli setkat s místními novináři, akademiky a politiky. Na příkladech konfliktů v Kosovu a Podněstří mohli mladí představitelé občanské společnosti porovnávat podobnosti a rozdílnosti mezi Podněstřím, Kosovem, Abcházíí a Jižní Osetií a zaměřit se na dobrou i špatnou praxi tamní transformace konfliktů (Rozhovor č. 3).

Situace se však poté výrazně změnila v letech 2005-2007, kdy se mírový proces na oficiální úrovni zadrhl. Abcházští představitelé to přičítají rostoucímu tlaku po obnovení teritoriální integrity ze strany gruzínského režimu, kdy Saakashviliho vláda chtěla rychlé výsledky a ne setkání, na nichž se pouze mluví (Rozhovor č. 5). Tento názor potvrzuje i bývalý představitel gruzínské občanské společnosti a od roku 2012 gruzínský ministr pro usmíření Paata Zakareishvili: Naše vláda chce všechno najednou: přistoupení k NATO, dobré vztahy s Ruskem a reintegraci Abcházie a Jižní Osetie. Chybějící trpělivost pro dialog však vedla naopak ke zvýšení vzájemné nedůvěry mezi Gruzii a Abcházíí (citováno podle Popescu 2010, s. 9). A v roce 2007 se zadrhl i neformální mírový proces. Představitel gruzínské neziskové organizace vidí za hlavní důvod ukončení Schlainingského a UCI procesu radikální proměnu přístupu gruzínské vlády vůči konfliktům, které se je pokoušela vysvětlovat ne jako gruzínsko-abcházský a gruzínsko-osetský konflikt, ale primárně jako konflikt gruzínsko-ruský. Proto už politické elity v Gruzii evidentně neměly zájem o pokračování procesu dialogu mezi Gruzii a Abcházíí a přijaly několik opatření, aby bylo ukončení Schlainingského procesu nevyhnutelné. Tím posledním krokem bylo vládní doporučení neúčastnit se Schlainingského procesu komukoliv z poslanců pod vlivem vládní strany

Sjednocené národní hnutí. Výsledkem bylo, že pokračování procesu dialogu se stalo nemožným (Rozhovor č. 2).

7 VLIV RUSKÉHO UZNÁNÍ NEZÁVISLOSTI ABCHÁZIE A JIŽNÍ OSETIE NA TRANSFORMACI KONFLIKTŮ

Velkou změnu pro pokračování mírového procesu prostřednictvím aktivit občanské společnosti přinesla válka v Jižní Osetii v srpnu 2008 a následné uznání nezávislosti Abcházie a Jižní Osetie ze strany Ruska, následovaného Venezuelou, Nikaraguou a Nauru. Použití síly v srpnu 2008 bylo sice odsouzeno ze strany občanské společností jak v Abcházii a Jižní Osetii, tak v Gruzii, nicméně důsledky války byly pro všechny zúčastněné strany poněkud rozdílné. Pro oba separatistické regiony znamenalo uznání ze strany Ruska a několika dalších států první etapu nového procesu v jejich cestě za vytouženou nezávislostí a zachování přátelských, byť asymetrických vztahů s Ruskou federací. Pro Gruzii znamenalo toto uznání především to, že řešení celého konfliktu je odloženo na neurčito a že obnova její teritoriální integrity se ztratila v nedohlednu. Pro gruzínské CSOs je pak ruská přítomnost v obou regionech znamením, že pro ně již není v mírovém procesu takový prostor, jaký měly před rokem 2008 (Rozhovor č. 9).

Po této srpnové válce se také objevily rozdílné pohledy na poválečný status obou regionů, zejména ohledně termínu „okupace“. Oficiální politika Gruzie vůči oběma de facto státům je v současnosti založena na strategickém dokumentu *Georgian Strategy on Occupied Territories: Engagement through Cooperation*.⁵ Tento dokument je však ostře kritizován jak abcházskou, tak i osetskou stranou. Pro oba neuznané státy je termín „okupovaná teritoria“ již z principu absolutně nepřijatelný (International Alert 2012, s. 60-61). I přes tyto rozdílné názory se však oba de facto státy s představiteli občanské společnosti v Gruzii shodují na tom, že by Abcházie a Jižní Osetie neměly zůstat izolované od mezinárodního společenství. Lidé z gruzínských CSOs, kteří jsou do tohoto procesu zapojeni, vidí v oficiální politice Gruzie nebezpečí úplného zmrazení vzájemných kontaktů s druhou stranou z důvodu abcházské i osetské ještě výraznější mezinárodní izolace (Rozhovor č. 3). Účastníci mírového procesu na druhé straně si zase pod pojmem deizolace představují spíše snahu Gruzie odříznout obě území z ruské sféry vlivu, tak aby správu nad nimi mohly převzít gruzínské orgány státní správy (International Alert 2012, s. 61). Každý pokus ze strany Gruzie jakkoliv omezit možnost obou de facto států navazovat nezávislé vztahy s okolním světem potom představuje výrazný limit pro úspěšnou transformaci konfliktu a zvyšuje skepticismus abcházské i osetské strany k zapojení se do jakéhokoliv dialogu (Rozhovor č. 4).

⁵ Plné znění strategie je dostupné na internete: <http://gov.ge/files/225_31228_370287_SMR-Strategy-en.pdf>

Z osobních výpovědí většiny představitelů gruzínské občanské společnosti vyplynulo, že to byla primárně válka v roce 2008 a následné uznání nezávislosti obou de facto států ze strany Ruska, která vedla abcházské i osetské organizace k menší ochotě spolupracovat s gruzínskými CSOs na společných peacebuildingových projektech (Rozhovor č. 1, rozhovor č. 2 a rozhovor č. 3). V Abcházii a v menší míře rovněž v Jižní Osetii se od roku 2008 neziskové organizace začaly obracet k domácím tématům, jako jsou správní reforma, mediální zákon, integrace tělesně či duševně postižených do společnosti, rozvíjení aktivit pro mládež či ochrana vlastnických práv. Výsledkem je, že po roce 2008 setkání mezi představiteli abcházských, osetských a gruzínských CSOs sice úplně nevymizela, je jich však výrazně méně a velmi obtížně se na ně hledají finance (Rozhovor č. 2).

Západní mezinárodní organizace, věnující se v tomto regionu transformaci konfliktů, jsou sice i po roce 2008 v Gruzii stále ještě aktivní, nicméně se respondenti shodli na faktu, že rozsah jejich aktivit je nižší, než býval před cca desíti lety. Jejich vysvětlením jsou politické motivy související s ruským uznáním nezávislosti Abcházie a Jižní Osetie, nižší míře důvěry v úspěch obou mírových procesů a v přeorientování toku jejich financí na aktivity související s aktuálně podstatnějšími konflikty na východní Ukrajině a v Sýrii (Rozhovor č. 3, rozhovor č. 5, rozhovor č. 6 a rozhovor č. 7). V Jižní Osetii už navíc byly západem financované peacebuildingové projekty utlumeny zcela v souvislosti se Zákonem o cizích agentech, který zapovídá domácím subjektům v Jižní Osetii přijímat finance ze Západu (Rozhovor č. 5). A tak v obou de facto státech klesá význam projektů na budování míru a vzrůstá závislost na Rusku. To představuje jak v Abcházii, tak i v Jižní Osetii ve všech ohledech klíčového partnera.

V případě Abcházie se jedná nejen o podporu politickou, ale rovněž bezpečnostní a finanční. V oblasti bezpečnosti je klíčovým dokumentem Smlouva o abcházsko-ruské vojenské spolupráci a ochraně z 15. 9. 2009, ve které se Rusko zavázalo k ochraně Abcházie proti jakékoliv vnější agresi. Podle této smlouvy získalo Rusko povolení využívat základny v Gudautě a Očamčiře v následujících 49 letech. Tato smlouva říká, že ruští vojáci mají neomezený pohyb v Abcházii, jsou osvobozeni od placení daní, a jsou vyjmuti z možnosti trestního stíhání na základě abcházských zákonů. Ruské jednotky také stráží pozemní a námořní hranice mezi Abcházíí a Gruzii. Na základě této smlouvy Rusko investovalo jen v roce 2010 v Abcházii 465 mil. USD na zajištění abcházské bezpečnosti (RIA Novosti, 15. 09. 2009). Jen pro srovnání, tato částka převyšovala v tomto roce celý rozpočet ministerstva obrany Gruzie o 30 milionů USD (Civil Georgia, 04. 12. 2009). Díky tomu čtvrtina obyvatel Abcházie přestala považovat eventualitu návratu k válečnému stavu za skutečnou bezpečnostní hrozbu (O'Loughlin, Kolossov a Toal 2011, s. 18-20). Tato smlouva byla ještě posílena v listopadu 2014 podpisem Rusko-abcházské dohody o spolupráci a strategickém partnerství. Tato smlouva vedla k vybudování společných rusko-abcházských ozbrojených sil na území Abcházie a sjednocení abcházské zahraniční a obranné

politiky s Ruskou federací. Součástí smlouvy je také příslib ruských financí na vybudování abcházské infrastruktury. Jen v letech 2015-2017 jsou z Ruska přislíbeny dotace do Abcházie ve výši 270 mil. USD (The Guardian, 25. listopadu 2014). Vedle spolupráce v oblasti bezpečnosti je podstatná také spolupráce ekonomická, kdy představuje Rusko hlavního obchodního partnera. V roce 2009 Rusko přispělo formou přímé rozpočtové podpory 1,9 miliardy rublů (65,5 milionů dolarů), což činilo 60 % všech rozpočtových výdajů Abcházie v tomto roce. Stejná částka byla z Ruska převedena do abcházského rozpočtu znovu v roce 2010, kdy přímá rozpočtová podpora z Ruské federace dosáhla úrovně 49 % státního rozpočtu Abcházie (ICG Report No. 202, s. 5). V letech 2011-2015 se jednalo každoročně o 40-60 % abcházského státního rozpočtu, které byly přímo financovány z Ruské federace (Rozhovor č. 9).

Jižní Osetie je na Rusku závislá ještě více než Abcházie. Údaj o přímé rozpočtové podpoře Ruska do Jižní Osetie byl poprvé zveřejněna v roce 2010. Státní rozpočet Jižní Osetie činil v roce 2010 4,3 mld. rublů (140 mil. USD), ale na daních bylo v Jižní Osetii vybráno jen 2,4 mil. USD (ICG report No. 205, s. 4). Přímá rozpočtová podpora tak činila 98,7 % jihoosetského rozpočtu. Dalším aspektem ruské ekonomické pomoci je vyplácení přibližně 20 tisíc penzí obyvatelům Jižní Osetie. Od roku 2006 sídlí pobočka ruského penzijního fondu v Cchinvali. Pokud k tomu připočteme fakt, že Rusko financuje kompletně policii, bezpečnostní složky státu a ruští podnikatelé, politici a členové armády a tajných služeb tvoří více než polovinu členů vlády⁶, je jasné, že ruská podpora je pro Jižní Osetii zcela nezbytná pro udržení alespoň limitované formy nezávislé existence, byť samotné úsilí o nezávislost je v Jižní Osetii dosti kontroverzním tématem. Čelní představitelé Jižní Osetie totiž v průběhu posledních dvaceti let opakovaně mění své názory na problematiku nezávislosti Jižní Osetie od úsilí o plnou vnější suverenitu až po snahy o integraci se Severní Osetií a vstup do Ruské federace. Jihoosetský prezident už v této souvislosti přislíbil uspořádání referenda, které by se mělo uskutečnit na podzim letošního roku. Ruský vliv každopádně považujeme za zcela určující pro vývoj transformace konfliktů nejen v Abcházii, ale také v Jižní Osetii.

8 LIMITY GRUZÍNSKÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI NA POLI BUDOVÁNÍ MÍRU

Navzdory značnému úsilí gruzínské občanské společnosti vyvolat veřejný entuziasmus pro myšlenku vzájemného dialogu jako alternativy k válce nedošlo k žádné výraznější mobilizaci gruzínské společnosti proti použití síly. Válka v Jižní Osetii a lidské oběti, které si vyžádala navíc způsobilý, že se lidé začali stále více ptát,

⁶ Mezi nejvýraznější postavy v Jižní Osetii, jež zastávali významné pozice v ruské státní správě a následně sloužili či stále slouží na významných politických pozicích v Jižní Osetii lze jmenovat ministra obrany Anatolije Barankeviče, šéfa výboru bezpečnosti Anatolije Javoroje, premiéra Aslanbeka Bulatseva, předsedu kanceláře prezidenta Jižní Osetie Alexandra Bolshakova, ministra obrany Jurije Tanajeva, ministra vnitra Michaila Mindzajeva ad.

zda peacebuildingové aktivity, které CSOs vyvíjejí, mají smysl a jestli jsou schopny mít vůbec nějaký dopad, pokud jde o prevenci použití síly (Rozhovor č. 7). Chceme-li tedy posoudit limity peacebuildingových aktivit na úrovni občanské společnosti, je nutné analyzovat cíle a motivace lidí, kteří jsou do těchto projektů zapojeni a také možnosti těchto iniciativ z hlediska jejich dopadu na gruzínskou společnost.

V tomto ohledu je důležitým faktorem, který pomáhá k úspěšné transformaci konfliktu to, že zástupci občanské společnosti na obou stranách sdílejí společné zájmy v mnoha oblastech a uvědomují si, že tyto společné zájmy je v první řadě třeba identifikovat a artikulovat. Představitelé gruzínských, abcházských a osetských CSOs měli i před rokem 2008 rozdílné vize toho, jak by měly být samotné konflikty transformovány. Lidé z gruzínských CSOs konzistentně obhajovali mírové sjednocení s Abchází a Jižní Osetií, přestože si dobře uvědomovali, že Gruzie není v Abcházii a Jižní Osetii považována za důvěryhodného a atraktivního partnera. Abcházská a osetská strana naopak trvaly na svých pozicích, že by oba de facto státy a Gruzie mohly koexistovat v míru, jako suverénní státy (Rozhovor č. 4). I přes tyto názorově neslučitelné postoje však byli představitelé občanské společnosti schopni nalézt společný zájem, který představovala mírová transformace obou konfliktů a zřeknutí se jakékoliv formy silového řešení. Navzdory různé motivaci, která přivedla strany k jednacímu stolu, lze konstatovat, že představitelé občanské společnosti spatřovali v dialogu především alternativu k vojenským akcím, přestože dosáhnout hmatatelných výsledků u jednacího stolu trvá obvykle mnohem déle než na bojišti. Gruzínští představitelé občanské společnosti se před rokem 2008 snažili spíše o znovuzískání srdcí Abcházů a Osetů, nežli o jejich území, to však válka z roku 2008 zcela zhatila (Rozhovor č. 3).

S tím souvisí i další významný rozdíl mezi aktéry mírového procesu. Jeden z nich se totiž primárně soustředil na příčiny konfliktu, zatímco ten druhý spíše na jeho důsledky. V našem případě se Gruzie převážně zaměřovala na důsledky konfliktu, zejména na problém vnitřně vysídlených osob (IDPs) a neochotu zejména Abcházie formulovat podmínky, za kterých by se (kromě okresu Gali) mohli do Abcházie gruzínští uprchlíci vrátit. Lidé, kteří byli zapojeni do mírového procesu ze strany Abcházie, se naopak snažili primárně analyzovat příčiny celého konfliktu a odpovědnost Gruzie za rozpoutání ozbrojených akcí v roce 1992. Odlišné postoje obou stran mohou však vycházet i z odlišného vnímání mezinárodních vztahů, respektive selektování a zdůrazňování témat a procesů, které by mohly být užitečné pro jednu či druhou stranu. Například po uznání Kosova byla abcházská strana konfliktu poněkud rozhořčena, když Západ odmítl myšlenku, že by Kosovo mohlo sloužit jako precedens i v jejich případě. Gruzínští účastníci samozřejmě myšlenku precedentu ihned zpochybnili nebo se o ní raději odmítali bavit. Je také důležité si uvědomit, že gruzínské CSOs primárně nepovažovaly za cíl vlastního zapojení do mírového procesu jeho finální vyřešení (Rozhovor č. 3). Ostatně stěží by si mohly nastavit tak ambiciózní

cíl, jelikož si dobře uvědomují, svou roli v mírovém procesu. Jejich cílem bylo vyvinutí určitého modelu mírové interakce mezi stranami konfliktů na základě rovné účasti a svobodné výměny názorů na různé aspekty konfliktu (Rozhovor č. 5).

Dalším důležitým faktorem úspěšné transformace konfliktu je způsob, jakým je samotný dialog mezi představiteli občanské společnosti organizován. Tento dialog by měl mít v ideálním případě podobu neutrální platformy pro diskuzi za stejných podmínek pro všechny strany, kde jeho účastníci mohou otevřeně vyjádřit svůj názor a nikoliv pouze reprezentovat oficiální názor své vlády, jako tomu bývá v případě *Track I diplomacy*. Například v roce 2014 proběhla dvě setkání gruzínských, abcházských a osetských CSOs. Zatímco na prvním setkání panovala poměrně přátelská atmosféra a vstřícné postoje, na druhém setkání se na abcházské a jihoosetské straně objevili zcela noví lidé, kteří pouze četli své postoje z předem připravených materiálů. Bylo zjevné, že účastníci setkání byli k tomuto kroku donuceni ze strany Ruska. Takový formát jednání je samozřejmě vysoce neefektivní a představuje velmi mizivou vyhlídku na možnost nalezení společného kompromisu (Rozhovor č. 1).

Velmi limitujícím prvkem v zapojení gruzínských CSOs do oblasti transformace konfliktů pak představuje především jejich neschopnost ovlivňovat ve větší míře veřejné mínění v Gruzii. Jedná se spíše o malou a převážně uzavřenou skupinu tvořenou převážně mladými a liberálně smýšlejícími lidmi, kteří se sice vzájemně potkávají, ale na globální úrovni je jejich schopnost ovlivnit konflikt velmi nízká (Rozhovor č. 2). Tento relativně malý počet lidí, který je do mírového procesu zapojen, by tedy teoreticky měl působit především jako katalyzátor pro vzájemnou diskuzi o složitých otázkách spojených s konfliktem pro širokou veřejnost na obou stranách konfliktu. Tyto snahy však často narážejí na odlišné představy veřejnosti o tom, jak by měl takový neoficiální mírový proces vypadat, což se přímo odráží v podpoře tohoto procesu ze strany veřejnosti. Například skutečnost, že gruzínský neziskový sektor si přeje navázat kontakty s druhou stranou konfliktu, neodporovala všeobecnému přesvědčení gruzínské veřejnosti o snaze znovuzískat oba regiony. Možná právě proto bychom v Gruzii stěží zaznamenali nějaký veřejný odpor k neoficiálnímu mírovému procesu, přestože není nijak masivně podporován širokou veřejností. Ve společnostech na druhé straně konfliktu je však mnohem obtížnější vysvětlit veřejnosti, že CSOs podporují myšlenku nezávislosti na Gruzii, ale zároveň jsou ochotny vést s ní mírový dialog.

S transferem agendy organizací občanské společnosti do širší veřejné debaty v Gruzii souvisí rovněž aktuální veřejné mínění v Gruzii. Zatímco v době vlády Michaila Saakašviliho představovalo téma teritoriální integrity Gruzie vždy jedno z předních témat veřejné diskuse, v posledních čtyřech letech ztrácí téma reintegrace Abcházie a Jižní osetie svou prioritu. Na předních příčkách veřejného zájmu v Gruzii jsou v současnosti palčivé sociální otázky jako nezaměstnanost, chudoba, integrace menšin do společnosti, uprchlická krize, dále pak rostoucí inflace a z mezinárodního

hlediska také válka na Ukrajině a v Sýrii. Ve všech průzkumech veřejného mínění z posledních pár let je téma teritoriální integrity v prioritách gruzínské společnosti až za nimi (Rozhovor č. 2). Mladá generace v Gruzii dnes již také víceméně uznává právo Abcházů na jejich sebeurčení, byť v jejich podání sebeurčení není rovno mezinárodnímu uznání nezávislosti. Klade ovšem velký rozdíl mezi snahami Abcházie a Jižní Osetie o sebeurčení. Na názoru, že Jižní Osetie je umělým útvarem, který pouze koresponduje se zahraničněpolitickými ambicemi Ruska, se u gruzínské veřejnosti nic nemění (Rozhovor č. 6).

Další bariéru současných snah CSOs o transformaci konfliktu je pak jejich celkové vyčerpání v hledání nových cest a možností. Od roku 2008 se snížila vzájemná důvěra obou stran, a proto je třeba hledat nové formáty vzájemného dialogu. Jednou z nových strategií, která se v posledních letech osvědčila, je zapojení širší občanské společnosti do mírového dialogu a snaha vytvářet vzájemná setkání úžeji zaměřených profesních skupin, jako např. setkání spisovatelů, žurnalistů, lékařů, umělců nebo organizací, jejichž agenda je spojena s ochranou práv žen ve společnosti. Většina těchto snah však naráží na stále silnější ruskou „soft power“ politiku v oblasti, kde se Rusko skrze sofistikovanou propagandu snaží zachovat status quo (Rozhovor č. 8).

9 ZÁVĚR

Z výzkumu vyplynulo, že gruzínská občanská společnost zastává při transformaci konfliktů v Abcházii a Jižní Osetii roli komunikační a informativní. V rámci klasické *Track II diplomacy* se gruzínské CSOs snaží komunikovat s Abcházou a Osety a informují občany Gruzie o dění spjatém s oběma konflikty. V průběhu času se však význam zejména první dílčí role změnil. Po odeznění ozbrojené fáze obou konfliktů a stabilizaci politické situace se gruzínské CSOs za asistence západních neziskových organizací angažovaly v dialogu s abcházskou a osetskou stranou. Tato aktivita sice nepřinesla žádné významné posuny na úrovni *Track I diplomacy*, přesto však z rozhovorů vyplynulo, že díky pravidelné komunikaci přes linii příměří se zejména mezi abcházskými a gruzínskými CSOs vytvořila určitá míra důvěry, ústící ve společné prosazování kultury nenásilí a mírové transformace konfliktu. Relativně intenzivní dialog mezi abcházskými a gruzínskými CSOs byl výrazně utlumen v letech 2007-2008. Gruzínská reflexe tohoto období vysvětluje utlumení společného dialogu mezi představiteli konfliktních společností dvěma faktory. Za prvé se změnil přístup Saakašviliho administrativy k separatistickým entitám a za druhé byly v roce 2008 Abcházie i Jižní Osetie uznány za nezávislé státy ze strany Ruska a několika málo dalších zemí. V rozhovorech několikrát zaznělo, že diskurz gruzínské politiky v tomto období se proměnil z percepce konfliktů gruzínsko-abcházského a gruzínsko-osetského na konflikt Gruzie-Rusko. Uznání Abcházie a Jižní Osetie ze strany Ruska se pak podepsalo na změně v aktivitách abcházských a osetských CSOs, které začaly projevovat méně ochoty ke společným setkáváním se se svými gruzínskými partnery.

Představitelé gruzínské občanské společnosti spatřují v této menší ochotě setkávat se především sílu ruského vlivu, kdy ruku v ruce se vzrůstajícím ruským vlivem v oblasti bezpečnostní, politické, hospodářské i kulturní, narůstá význam Ruska rovněž v oblasti formování občanské společnosti. Rusko se významně podílí na tvorbě prostředí, ve kterém osetská i abcházská občanská společnost působí, což se projevilo i v přijetí Zákona o cizích agentech v Jižní Osetii, který již dnes takřka znemožňuje účast osetských organizací na společných setkáních se zástupci Gruzie, které by byly financovány z projektů západních neziskových organizací.

Gruzínská síť CSOs dnes sice funguje relativně dobře a jednotlivé organizace spolu vzájemně komunikují, přesto však naráží na řadu dalších limitů při své snaze přispívat k transformaci konfliktů. Tím prvním je bezesporu vyčerpanost agendy. Zvláště po roce 2008 si spousta lidí v Gruzii uvědomila, že zbylo již velmi málo prostoru něco nového říci ke konfliktům, které mají z podstaty fundamentálně odlišných postojů konfliktních stran, velmi málo hmatatelných pozitivních výsledků. A tak v současné době existuje v Gruzii spíše přístup spočívající v rozvíjení dialogu uvnitř vlastní společnosti, nežli v prohlubování vzájemné horizontální vazby.

Přestože vzájemná setkávání na úrovni občanské společnosti fungovala minimálně do roku 2008 relativně dobře, na celkovou úroveň konfliktu neměla hmatatelné pozitivní dopady a jimi nastolená agenda zůstala otázkou pouze úzké skupiny lidí. Právě nízká míra přenositelnosti mírové agendy do širší gruzínské společnosti představuje v současné době možná největší vnitřní bariéru v procesu budování míru. Z rozhovorů vyplynulo, že domácích seminářů se účastní stále stejní lidé, kteří mnohdy znají lépe agendu západních dárců, jimž jsou do značné míry rovněž projektově zodpovědní, než zájmy vlastní společnosti. Ta se od posledních voleb v roce 2012 výrazně proměnila a téma teritoriální integrity Gruzie se v průzkumech veřejného mínění propadlo za aktuálně důležitější sociální témata, zejména problematiku, chudoby, nízkých důchodů a nezaměstnanosti.

Vzhledem ke všem vyjmenovaným faktorům limitujícím transformaci konfliktů na úrovni občanské společnosti, je tak zřejmě hlavním pozitivním výsledkem dosavadních mírových procesů vytvoření relativně fungujícího rámce pro vzájemný dialog. Vytvořené komunikační kanály mohou kdykoliv v budoucnu sloužit pro potřeby řešení konkrétních problémů, které s sebou dlouhodobě zamrzlé konflikty přináší. Neméně důležité pro celý proces transformace obou konfliktů je také fakt, že si všechny strany dlouhodobě uvědomují, že mírové řešení konfliktů je v jejich zájmu. Úkol gruzínských CSOs tak aktuálně spočívá primárně ve vzdělávání a osvětě širší veřejnosti ohledně nutnosti a prospěšnosti trvale udržitelného míru v celém regionu Jižního Kavkazu. Je totiž více než zřejmé, že proměna chápání veřejnosti bude v případě zamrzlých konfliktů na Jižním Kavkaze trvat velmi dlouhou dobu.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. ANDERSON, M. – OLSON, L. (2003): Confronting War: Critical Lessons for Peace Practitioners. [Online.] In: *The Collaborative for Development Action*, 2003. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://cdacollaborative.org/publication/confronting-war-critical-lessons-for-peace-practitioners/>>.
2. AZAR, E. – BURTON, J. (1986): *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1986. s. 159. ISBN-10: 0931477719.
3. BABBITT, E. (1997): Contributions of Training to International Conflict Resolution. In: ZARTMAN, W. I. – RASMUSSEN, J. L. (eds.) *Peacemaking in International Conflict: Methods & Techniques*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 1997. s. 365-387. ISBN 10: 1878379615.
4. BARNES, C. (2006): Agents for Change: Civil Society Roles in Preventing War & Building Peace. [Online.] In: *A Network of People Building Peace*, 2006. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <http://www.gppac.net/publication-detail/-/asset_publisher/IDudn4RlfahE/content/agents-for-change-civil-society-roles-in-preventing-war-building-peace/>.
5. BLAKKISRUÐ, H. – KOLSTØ, P. (2012): Dynamics of de facto statehood: the South Caucasian de facto states between secession and sovereignty. In: *Southeast European and Black Sea Studies*, roč. 12, č. 2, s. 281-298.
6. Civil Georgia, 4. 12. 2009. State Budget Approved. [Online.] In: *Civil Georgia*, 2009. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://civil.ge/eng/article.php?id=21751>>.
7. DAHRENDORF, R. (1995): A precarious balance: economic opportunity, civil society, and political liberty. In: *The responsive community*, 1995, roč. 5, č. 3, s. 13-39.
8. DAVIDSON, W. – MONTVILLE, J. (1981): Foreign policy according to Freud. In: *Foreign Policy*, 1981, roč. 45, č. 1, s. 145-157.
9. DAVIES, J. – KAUFMAN, E. (2002): Second Track/Citizens' Diplomacy: An Overview. In: DAVIES, J. – KAUFMAN, E. (Eds.) *Second Track/Citizens' Diplomacy. Concepts and Techniques for Conflict Transformation*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2002. 318 s. ISBN 0-8476-9552-2.
10. EHRENBERG, J. (1999): *Civil Society: The Critical History of an Idea*. New York: NYU Press, 1999. 285 s. ISBN 0-8147-2207-5.

11. Engagement through Dialogue (2016): [Online.] In: *Caucasus Dialogue net*, 2016. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.caucasus-dialog.net/Caucasus-Dialog/Welcome.html>>.
12. FLICK, U. (2009): *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage, 2009. 528 s. ISBN 978-1-84787-323-1.
13. GARB, P. (2012): Civil society and conflict transformation in the Georgian-Abkhaz conflict: accomplishments and challenges. In: *European Security*, 2012, roč. 21, č. 1, s. 90-101.
14. Georgian Strategy on Occupied Territories: Engagement through Cooperation. [Online.] In: *Government of Georgia*. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <http://gov.ge/files/225_31228_370287_SMR-Strategy-en.pdf>.
15. GIDRON, B. et al. (2002): *Mobilizing for Peace: Conflict Resolution in Northern Ireland, Israel/Palestine and South Africa*. New York: Oxford University Press, 2002. 304 s. ISBN-13: 978-0195125924.
16. HOCH, T. – KOPEČEK, V. – BAAR, V. (2012): Role občanské společnosti při transformaci separatistických konfliktů na Jižním Kavkaze. In: *Mezinárodní vztahy*, 2012, roč. 47, č. 2, s. 5-28.
17. HOCH, T. – SOULEIMANOV, E. – BARANEC, T. (2014): Russia's role in the official peace process in South Ossetia. In: SZYMAŃSKA, D. – BIEGAŃSKA, J. (eds.) *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, č. 23, s. 53–71.
18. CHURCH, CH. – SHOULDICE, J. (2003): *The Evaluation of Conflict Resolution Interventions: Emerging Practice and Theory*. Londonderry: International Conflict Research, 2003. 32 s. ISBN 0-9540406-3-5.
19. ICG Report No. 159 (2004): Georgia: Avoiding War in South Ossetia. Brussels: International Crisis Group, 2004. 37 s.
20. ICG Report No. 176 (2006): Abkhazia Today, Working to Prevent Conflict Worldwide. Brussels: International Crisis Group, 2006. 33 s.
21. ICG Report No. 202 (2010): Abkhazia: Deepening Dependence. Brussels: International Crisis Group, 2010. 26 s.
22. ICG Report No. 205 (2010): South Ossetia: The Burden of Recognition. Brussels: International Crisis Group, 2010. 34 s.
23. IGNATIEFF, M. (2005): *The Lesser Evil: Political Ethics in Age of Terror*. Princeton: Princeton University Press, 2005. 232 s. ISBN: 9780691123936.
24. International Alert (2012): *Mediation and Dialogue in the South Caucasus: A reflection on 15 years of conflict transformation initiatives*. London: IA, 2012. 399 s. ISBN: 978-1-906677-20-6.
25. KALDOR, M. (1999): *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. 1st edition. Cambridge: Polity Press, 1999. 216 s. ISBN-13: 978-0745620671.

26. KAVIRAJ, S. – KHILNANI, S. (2001): *Civil Society: History and Possibilities*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 344 s. ISBN-13: 978-0521002905.
27. KELMAN, H. C. (1997): Social-Psychological Dimensions of International Conflict. In: ZARTMAN, W. I. – RASMUSSEN, J. L. (eds.) *Peacemaking in International Conflict: Methods & Techniques*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 1997. s. 191-237. ISBN 10: 1878379615.
28. KOPEČEK, V. – JELEN, L. (2015): Jižní Kavkaz – od tradice k modernitě pod vlivem ruského kolonialismu. In: TUMIS, S. – NYKL, H. (eds.) *Prekolonialismus, kolonialismus a postkolonialismus : impéria a ti ostatní ve východní a jihovýchodní Evropě*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015. 243 s. ISBN 978-80-7308-582-7.
29. LEDERACH, J. P. (1997): *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1997. 208 s. ISBN-13: 978-1878379733.
30. MATVEEVA, A. (2002): Georgia: Peace Remains Elusive in Ethnic Patchwork. In: van TONGEREN et al.(eds.) *Searching for Peace in Europe and Eurasia: An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities*. London: Lynne Rienner Publishers, 2002. 700 s. ISBN-13: 978-1588261892.
31. McDONALD, J. W. et al. (2002): The Need for Multi-Track Diplomacy. In: DAVIES, J. – KAUFMAN, E. (Eds.) *Second Track/Citizens' Diplomacy. Concepts and Techniques for Conflict Transformation*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2002. s. 49-60. ISBN 0-8476-9552-2.
32. McKEON, C. (2005): Civil Society: Participating in Peace Processes. In: van TONGEREN et al. (eds.), *People Building Peace II: Successful Stories of Civil Society*. London: Lynne Rienner Publishers, 2005. 697 s. ISBN-13: 978-1588263834.
33. MIALL, H. (2004): Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task. In: *The Berghof Handbook for Conflict Transformation*. Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2004. 20 s. ISBN 978-3810039408.
34. MIKHELIDZE, N. – PIROZZI, N. (2008): Civil Society and Conflict Transformation in Abkhazia, Israel-Palestine, Nagorno-Karabakh, Transnistria and Western Sahara. MICROCON Policy Working Paper 3. Brighton: University of Sussex, 2008. 84 s.
35. O'LOUGHLIN, J. – KOLOSSOV, V. – TOAL, G. (2011): Inside Abkhazia: survey of attitudes in a de facto state. In: *Post-Soviet Affairs*, 2011, roč. 27, č. 1, s. 1-36.

36. PEGG, S. – BERG, E. (2014): Lost and Found: The WikiLeaks of De Facto State–Great Power Relations. In: *International Studies Perspectives*, 2014. Early view, s. 1-20.
37. PIKNEROVÁ, L. (2013): Ekonomicko-geografický a sociální přehled zemí jižního Kavkazu. In: ROMANCOV, M. (ed.) *Jižní Kavkaz v bezpečnostní perspektivě*. Praha : Metropolitan University Prague Press, 2013, s. 45-71. ISBN 978-80-86855-90-5.
38. POPESCU, N. (2010): *The EU and the Civil Society in Georgian-Abkhaz Conflict*. MICROCON Policy Working Paper 15. Brighton: University of Sussex, 2010. 33 s. ISBN 978-1-85864-934-X.
39. REICHARDT, S. (2004): Civil Society A Concept for Comparative Historical Research. In: ZIMMER, A. – PRILLER, E. (eds.) *Future of Civil Society: Making Central European Nonprofit-Organizations Work*. Wiesbaden: VS Verlag, 2004. 11-27 s. ISBN 978-3-322-80980-3.
40. RIA Novosti 15.9. 2009. Russia signs military cooperation deals with Abkhazia, S. Ossetia. [Online.] In: Ria Novosti, 2009. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://sputniknews.com/military/20090915/156135405.html>>.
41. SCHIRCH, L. (2008): Strategic Peacebuilding – State of the Field. In: *South Asian Journal of Peacebuilding*, 2008, roč. 1, č. 1, s. 1-16.
42. RUDINCOVÁ, K. (2008): Somálsko: nevládní organizace ve zhrouteném státě. In: *Nový orient*, 2008, roč. 63, č. 3, s. 7-10.
43. SÖDERSTRÖM, J. (2008): *NGOs conflict resolution efforts*. [Online.] In: Peace and Conflict Research, 2008. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/67/67531_1soderstrom_mfs_georgien.pdf>.
44. The Guardian 25.11. 2014: Georgia angered by Russia-Abkhazia military agreement. [Online.] In: *The Guardian*, 2014. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <www.theguardian.com/world/2014/nov/25/georgia-russia-abkhazia-military-agreement-putin>.
45. UCI center for citizens peacebuilding: Aspects of the Georgian-Abkhaz conflict, volumes 1-15. [Online.] In: UCI center for citizens peacebuilding [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <http://www.peacebuilding.uci.edu/pb_cs_abkhaz_pub>.

Seznam Rozhovorů:

Rozhovor č. 1 – Představitelka gruzínské neziskové organizace, Tbilisi, 29.6. 2015

- Rozhovor č. 2 – Představitel gruzínské neziskové organizace, Tbilisi, 30.6. 2015
- Rozhovor č. 3 – Představitelka gruzínské neziskové organizace, Tbilisi, 2.7. 2015
- Rozhovor č. 4 – Gruzínský akademik, Tbilisi, 29.6. 2015
- Rozhovor č. 5 – Gruzínský akademik, Tbilisi, 1.7. 2015
- Rozhovor č. 6 – Gruzínský akademik, Tbilisi, 3.7. 2015
- Rozhovor č. 7 – Gruzínský nezávislý novinář, Tbilisi, 30.6. 2015
- Rozhovor č. 8 – Gruzínský nezávislý novinář, Tbilisi, 2.7. 2015
- Rozhovor č. 9 – Zaměstnankyně Ministerstva pro usmíření a občanskou rovnost, Tbilisi, 1.7. 2015

VYROBENÉ V ČÍNE: HROZBA PRE EURÓPSKY HIGH-TECH SEKTOR? MADE IN CHINA: A THREAT TO EUROPEAN HIGH-TECH SECTOR?

Veronika Končíková, Robert Barca¹

V posledných dekádach zaznamenala Čína mimoriadny nárast celkového objemu exportov a zároveň zmenu exportnej štruktúry. Z prevažne jednoduchých výrobkov, náročných na prácu, sa čínske exporty posunuli smerom k sofistikovanejším produktom. Obzvlášť významný bol nárast v sektore elektroniky a high-tech výrobkov, ktoré boli až doposiaľ doménou vyspelých priemyslových krajín. Použitím gravitačného modelu sa v tejto práci snažíme zistiť, do akej miery predstavujú čínske high-tech exporty konkurenciu pre krajiny Európskej únie na partnerskom trhu krajín OECD v roku 2013. Výsledky nášho výskumu poukazujú na fakt, že nárast čínskych exportov nemá negatívny, ale naopak pozitívny vplyv na európske exporty v sektore high-tech, aspoň pre obdobie roku 2013.²

Kľúčové slová: Čína, exporty, obchod, gravitačné modely, high-tech
JEL: C40, C49

In the last decades China has seen a spectacular rise in its export performance. In the same time it has experienced an important change in its export structure. Chinese exports have moved from predominantly exports of low-labor intensive goods towards higher sophistication of its export products. A particular rise was observed in the products such as electronics and other high-tech products which were for long time believed to be a domain of industrialized countries.

¹ Ing. et Ing. Veronika Končíková, department of economics, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Lipová 41a, 602 00 Brno-střed, Czech republic, e-mail: 207077@mail.muni.cz

Veronika Končíková is a PhD candidate at Masaryk University. She specializes in the area of International Relations. Among others, she attended study programs and underwent research internships in Hong Kong and Taiwan. She has published several papers concerning external relations of China.

Robert Barca department of economics, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Lipová 41a, 602 00 Brno-střed, Czech republic, e-mail: 393670@mail.muni.cz

Robert Barca is a graduate from Masaryk University. Having studied International Relations and Economic Policy he specializes in the area of International Economics. He attended study programmes at Utrecht University in the Netherlands and Humboldt Universität in Berlin.

² This work was supported by the specific research at Masaryk university MUNI/A/1223/2014 and MUNI/A/0915/2015.

Using gravity model we try to evaluate whether Chinese exports in the high-tech products during the year 2013 were competition for the European exporters in its OECD export markets. The results of our model suggest that the competition in the developed markets is not very high, in contrast, we observe that there is a small, but positive impact of rising Chinese exports on the European exports, at least in the year 2013.

Key words: China, exports, trade, gravity models, high-tech

JEL: C40, C49

1 CHINA AND TRADE

China is one of the largest economies in the world with the world's highest population. However, the main reason why China attracts attention of the researchers all around the world is its economic performance in the last decades. Ever since Deng Xiaoping has introduced the first economic reforms in China, the country underwent substantial changes which lead to an impressive economic growth. It is widely accepted that one of the main drivers of China's economic performance has been its gradual opening to the global markets.

A huge part of Chinese success can be attributed to its export performance. While in the year 1966 Chinese exports contributed by 3.53% to the GDP, in the year 2014 it was 22.61% of the GDP. In the peak year of 2006 the exports amounted to as much as 35,65% of the country's GDP (World Databank, 2015a). Hand in hand with the growth of exports, China's world trade relevance has been evolving. During the 60s Chinese international trade was mostly irrelevant from the world's perspective, as of today though China is the world's biggest exporter of goods (CIA database 2015). The following Graph 1 illustrates the immense growth of Chinese exports. We can see that the Chinese growth of the exports of goods and services was unprecedented.

Graf 1: Chinese exports of goods and services (volume in current USD)

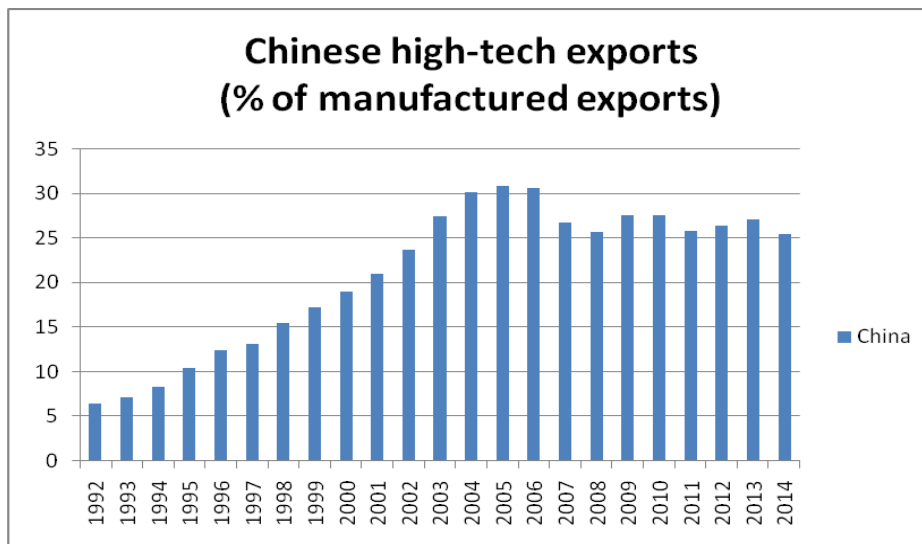
Source: World databank (2015b)

Economists have been discussing not only the growth of exports in its volume, but in its level of sophistication too. Rodrik (2006) suggested that Chinese exports were more sophisticated than we might expect based on its per capita income. This paper has opened an important discussion about the level of sophistication of Chinese exports. Many researchers have disagreed with Rodrik and they have proposed diverse explanations why Rodrik's conclusions might be mistaken. According to Schott (2008), the lower prices of the Chinese goods on world market indicate their lower quality. Xing (2012) highlights that country with such a low investment in research and development cannot become an exporter of sophisticated production and that China acts as a mere assembly line for high-tech goods. Yinug (2009) shows a case study of semiconductor production in China which failed despite the government's effort to establish a high-tech production on its territory. Xu (2010) also argues that Rodrik's results are biased because of the fact that Chinese regions are very different when it comes to the income per capita.

All those arguments however do not change the fact that over time the production has been shifting from unsophisticated to a more sophisticated one. Such shifts are confirmed by numerous studies. Nataraja and Tandon (2011) or Amiti and Freund (2007) argue that this shift is due to the China's participation in global value chains, but they do also confirm that the shift from lower-level of sophistication to higher-level of sophistication can be observed in China. Moreover, Cui and Syed (2007) prove that we can observe delinking between Chinese final exports and its imports of sophisticated intermediate goods. Končíková and Hloušek (2014) and Hloušek and Končíková (2014) also show that the variety of Chinese exports is becoming broader.

In addition, the Graph 2 illustrates how the high-tech sectors were playing increasingly important role for Chinese exports. It is notable, that from the year 2003 until nowadays the high-tech exports created more than one quarter of total manufactured exports of China.

Graf 2: Chinese high-tech exports as % of manufactured exports

Source: World databank (2015c)

Hence, for the needs of this paper we can conclude the following:

(1) Data show that Chinese exports are becoming more and more sophisticated. China is becoming one of the major exporter of the high-tech goods. Therefore we can assume that China is likely to become a competitor for the exports of not only developing countries, as it was the case in the past, but also it can compete on the world's markets with the developed countries.

(2) When interpreting the results of our empirical analysis we need to keep in mind the nature of the contemporary world trade and the essence of the available trade data. Many studies explain that the high-tech goods exported from China are not entirely made in China. In fact, only final assembling operations of imported sophisticated intermediate goods are often performed on the Chinese territory.

Given the observations of the Chinese export performance, we decided to evaluate whether the increase in Chinese high-tech exports has become a competition for the selected developed countries, i.e. whether such increase has a negative impact on high-tech export potential of developed world. We will try to answer this research question using a gravity-type econometric model.

2 GRAVITY MODELS AND THEIR USE IN TRADE ECONOMICS

Nowadays, gravity models are widely used in the trade economics. They were first proposed by Pöyhönen (1963) and Tinbergen (1962). And as the name suggest, gravity models are inspired by the Newton's gravity theory. In trade economics,

gravity models study relationship between trade variables and other variables which either enhance trade or are barrier to the mutual trade flows.

In its basic form the gravity model looks as follows:

$$\ln(V_{ij}) = \alpha + \beta_1 \ln(HDP_i) + \beta_2 \ln(HDP_j) + \beta_3 Dist_{ij} + \epsilon_{ij}$$

V_{ij} is the trade flows between the country i and j . HDP_i is the gross domestic product of country i and HDP_j is the gross domestic product of country j and $Dist_{ij}$ is the distance between the pair of countries i and j .

The idea behind the gravity models is very intuitive. While the economic power of the countries involved is increasing their mutual trade, the distance between them is a proxy for transactions and transportation costs and therefore decreases the volume of trade flows. Other variables can be included in the regression analysis in order to test different hypothesis.

Recently, papers adding the variable of Chinese exports have emerged in order to test the impact of Chinese increasing competition on the exports of the investigated country's export. First, the literature on Chinese impact on developing countries has appeared. Ahaerne et al. (2003), Eichengreen et al. (2004), Llal and Albaladejo (2004), McDonald et al. (2006) and Greenaway et al. (2008) study the impact of China's rise on other Asian economies. Giovanetti and Sanfilippo (2009) use gravity models to assess the impact of China on Sub-Saharan economies. Nevertheless, Chinese exports were growing on the intensive as well as extensive margins. This means the volume of Chinese exports was increasing not only due to the growing exports in the traditional export commodities of China, but also thanks to the emergence of new exports products comming from China. Moreover, as pointed out by Schott (2008) Chinese exports were growingly overlapping with the exports of developed countries. These changes in Chinese export structure lead to new research questions concerning what impact Chinese export performance might have on developed countries. Is it possible that Chinese exports might in the short term become goods compeating not only with the low-tech products of low-income countries, but also with the sophisticated products from deelped countries?

Hence, first papers about impact of Chinese exports on exports of developed countries were published. Giovanetti et al. (2011) studied the impact of Chinese exports on the exports of selected European countries (France, Germany, Italy and Spain). They found out that mostly traditional industries were impacted by the increasing Chinese exports. Therefore the impact on different countries seemed to be different. While some countries such as Italy saw decrease in its export volume due to the Chinese exports, countries such as Gemany seem even to profit from this area.

Flückiger and Ludwig (2012) found a negative impact of Chinese competition on the exports of EU countries.

We follow this stream of literature to analyze the impact of Chinese high-tech exports on the high-tech exports of EU-15 into the OECD markets. We chose the high-tech sector because it includes important commodities such as electronics which were the fastest growing export of Chinese economy. In addition to this, European countries were for long time the leaders of the high-tech exports. The emergence of China as new producer of high-tech commodities could lead to the negative impact on the European export performance. Moreover, we have chosen as the export destination only OECD countries, because these are the most important export destinations for EU-15. The following chapter specifies the model and data used in this paper.

3 DATA AND METHODOLOGY

This paper is a first step in the research of Chinese impact on the high-tech exports of developed countries. Therefore it includes limited dataset of variables. First of all, it is important to note that we study the trade flows of only limited number of goods. Our research focuses on the trade in high-tech goods as defined by the Czech Statistical Office (CZSO 2015). This definition is based on the SITC (Standard International Classification) and includes 97 items.

We collected trade data for a pair of countries: the trade in selected high-tech items between the exporting developed countries and its destination markets. Our model will study the export performance of 15 European countries, more specifically the EU-15. The destination market is the 34 OECD countries. As mentioned in the previous chapter the choice of destination country was selected based on the volume of exports going from the EU-15 to the OECD. Therefore the explanatory variable of our model is the export flow from one of the European countries to one of the OECD countries. This dataset was constructed for the year 2013 and includes 48 015 observations after country pairs such as "Austria-Austria" are excluded from our dataset. After we excluded the observations with zero-trade-flows we obtain 22 839 observations. The trade data as well as the variable for nominal GDP were obtained from the OECD database (OECD 2015). Other gravity-type variables were used in our model as well. These were obtained from the CEPII database which is collecting datasets for gravity models (CEPII 2015).

As indicated in the previous chapter, the gravity-type model was used to find the impact Chinese high-tech exports have on the exports of EU-15. The model was specified as follows:

$$\ln(\text{ExpEU}_{ij}) = \alpha + \beta_1 \ln(\text{ExpCHI}_j) + \beta_2 \ln(\text{HDP}_{EU_i}) + \beta_3 \ln(\text{HDP}_{OECD_j}) \\ + \beta_4 \text{Dist}_{ij} + \beta_5 \ln(\text{Pop}_{EU_i}) + \beta_6 \ln(\text{Pop}_{OECD_j}) + \beta_7 \text{Borders}_{ij} \\ + \beta_8 \text{Language}_{ij} + \epsilon_{ij}$$

As we can see, the model tries to explain the determinants of EU-15 high-tech exports to OECD countries (i is the exporting EU-15 country and j is the importing OECD country). To answer our research question it is important to include the explanatory variable representing the Chinese exports to the OECD markets. This variable can show us if there is a competition between the exports of EU-15 and Chinese exports in the third markets (in this case the markets of OECD countries).

Other independent variables of our model are the following:

- $\ln(\text{ExpCHI}_j)$ – logarithm of the exports of a SITC high-tech item from China to the OECD country j in the USD. We expect this coefficient to be negative. If Chinese exports in the high-tech sector are substitutes for the European high-tech sectors and in the same time the exports of these two entities are increasingly overlapping, then we should observe that rising Chinese exports should have negative impact on the European exports of the selected commodities.
- $\ln(\text{HDP}_{EU_i})$ – logarithm of nominal GDP of the EU country i in the USD. The gravity theory suggest that GDP of the exporting country positively enhance the exports of all its goods. Therefore we expect the coefficient for this variable to be positive.
- $\ln(\text{HDP}_{OECD_j})$ – logarithm of nominal GDP of the OECD country j in the USD. A higher GDP of destination country suggests bigger market and therefore bigger demand for the imported goods. That is why gravity models suggest that the GDP of the destination country should have positive impact on the trade.
- Dist_{ij} – distance between the capital cities of the EU exporting country i and OECD importing country j. The coefficient of the distance between the exporter and importer is expected to be negative. As mentioned in the previous chapter, it is the proxy for the transportation and transaction costs between exporter and importer country. Hence the distance should discourage the mutual trade flows. In our cases we used the distance between the capital cities to measure the distance between two selected countries.

- $\ln(\text{Pop}_{EU_i})$ – logarithm of population of the EU country i. In this case there might be two possible effects population of exporting countries has on its exports. The country with bigger population is capable of exporting higher volume of export. On the other hand, the country with higher population might also use more of its production on the domestic consumption.
- $\ln(\text{Pop}_{OECD_j})$ – logarithm of population of the OECD country j. The number of population can indicate two things. On one hand, bigger the population, higher might be the demand for the domestic as well as foreign goods. But this information is already included in the GDP variable. On the other hand when the population of a country is bigger, the wealth of the country is spread among higher number of people. Moreover, some economic growth theories suggest that if the population is growing too fast, it might have negative impact on the economic growth. This could go hand in hand with the imports of foreign goods. If the economic performance of a country is poor then also the amount of imported goods might be badly performing.
- Borders_{ij} – dummy variable to show whether the EU country i and OECD country j share a common border. The variable is 1 if they share borders and 0 if they do not. This dummy gives us another information about the transportations and transaction costs. If countries share the same border the transportation costs are usually low and we can also expect some cultural proximity between these countries which makes the trade smoother.
- Language9_{ij} – dummy variable for sharing the same language. The variable is 1 if they share a language (meaning that at least 9% of the population knows the common language) and 0 if they do not. Again, the existence of the common language between countries should smooth the trade between them. The common language might indicate not only the cultural proximity, but will also decrease other transaction costs. For example the companies do not necessarily need to hire translators and interpreters for business meetings and contracts.

4 RESULTS

The results of our model are summarized in the following table 1. We used the weighted least squares regression using 22 839 observations (however, 1 746 observations were omitted). The dependant variable is l_ExpEU and the weights were based on inverted fitted values of our model.

Table 1: WLS regression, dependant variable: l_ExpEU

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value	
--	-------------	------------	---------	---------	--

Const	-63,7031	1,33286	-47,7943	<0,00001	***
ln_ExpCHI	0,345609	0,00578135	59,7799	<0,00001	***
ln_HDP_EU	3,53773	0,0934686	37,8493	<0,00001	***
ln_HDP_OECD	0,670571	0,0538904	12,4432	<0,00001	***
Dist	-0,0906387	0,00379058	-23,9116	<0,00001	***
ln_Pop_EU	-2,29895	0,0862363	-26,6587	<0,00001	***
ln_Pop_OECD	-0,284658	0,0537512	-5,2958	<0,00001	***
Borders	0,993314	0,0614643	16,1608	<0,00001	***
Language	0,160701	0,0650357	2,4710	0,01348	**

Statistics based on the weighted data

Sum squared residuals	11007,63	S.E. of regression	0,722554
R-squared	0,368195	Adjusted R-squared	0,367955
F(8, 21084)	1535,879	P-value (F)	0,000000
Log-likelihood	-23070,73	Akaike criterion	46159,46
Schwarz criterion	46231,07	Hannan-Quinn	46182,83

Statistics based on the original data

Mean dependant var	12,72084	S.D. dependant var	3,180026
Sum squared resid	132782,6	S.E. of regression	2,509539

The table shows that our independent variables can explain almost 37% of the variability of dependant variable. All the independent variables we use are statistically significant. Moreover, the estimated impact is in accordance with theoretical expectations and comparable to past empirical studies within the area of gravity models. GDP of exporter as well as the importer has positive impact on the exports. Also dummy variables Borders and Language work as attractors in our model and behave as expected by the theory behind the gravity models. The same applies for the variable distance - the bigger the distance between the capitals of the countries *i* and *j*, the smaller is the traded volume.

First, we focus on the traditional regressors of gravity models and analyse the results of our model. Hence we spotlight the GDP, distance and dummy variables: We can see that the highest coefficient goes to the logarithm of gross domestic product of selected European countries. This means that the growth of GDP of the exporting country has the highest impact on exports among all the regressors we used. The positive sign of the coefficient which is higher than zero indicates that when the GDP of EU-15 grows, then the exports of the EU-15 will grow even faster. Also the GDP of importing countries - in our case the GDP of OECD countries - should have positive impact on the exports from EU-15. However, we can observe that this impact is much smaller comparing to the effect of the GDP of exporting countries. In fact, the table 1

shows that even if the effect is positive, the increase in the GDP of OECD countries will lead to relatively smaller increase in the exports of EU-15.

Another crucial variable for gravity models is the distance between the capital cities. We can see that our coefficient for distance is negative as predicted by the gravity models. However, the impact seems to be quite marginal and is much smaller than in other gravity model studies. The results in table 1 could be interpreted as follows: if the distance between capital cities increases by additional 1000km, the volume exported from one of the EU-15 decreases by approximately 0,09%. Such results might indicate several things: (a) the distance is not that crucial for the high-tech sector. This might be thanks to the decreasing transportation costs. Moreover, the high-tech sector might easily use the low-cost transportation by sea because the high-tech goods are durable and do not require fast shifting; (b) the distance between the capital cities is not always the best proxy; (c) we used also other variables as proxies for transactions and transportation costs.

The dummy variables also behave as the gravity models predict. The dummy variable Borders is 1 when the countries share a common border and it is 0 when it does not. We can see that the impact of sharing borders on the EU-15 exports is positive. The same applies for the dummy Language. When at least 9% of population shares the same language then the exports increase. It seems that sharing a border is more important for the trade than sharing a language.

When we observe the impact that Chinese exports have on the exports of EU-15 (\ln_ExpCHI), we can conclude the following: in the year 2013 we cannot observe a competition effect and crowding of the European exports. On the contrary, it seems that Chinese exports go hand in hand with the growth of European exports of the high-tech goods to the OECD markets. This impact is statistically significant, however, it is quite small. One of the possible explanation is that Chinese and European high-tech goods are not perfect substitutes and both of them are driven by variables which were not reflected by our model. Schott (2008) also mentions that even if the exports of developed countries and China are increasingly overlapping, the prices for the same products stay different. Schott's findings could therefore sustain the theory that the Chinese products are not perfect substitutes for the European products. However, other explanations might be possible. Today's world trade is characterised by global value chains. Therefore it might be that China and EU-15 countries in fact cooperate in the production of the high-tech goods. Also the year we selected might be influenced by some external factors which are not included into our regressors. Our model might face omitted variables or even endogeneity of the model could be observed. Moreover, our

dataset is quite limited and should be extended to more observations during different years and time period.

5 CONCLUSION

This paper has been evaluating the impact of Chinese export increase in the high-tech exports on the export of the same commodities from the EU-15 to the OECD markets. It contributes to the ongoing academic debate on the subject of measuring and quantifying the impact of China's industrial and economic surge of past decades.

Given the immense increase in the Chinese exports on the extensive as well as intensive margin as well as the growth of exports in the commodities classified as high-tech products, we expected that China might be crowding out exports of developed countries such as the EU-15 in its main export destinations. However, our model has shown that this is not the case. On the contrary, the EU-15 exports grow, albeit slightly, with the increase of Chinese exports to the same partner market. One of the feasible explanations is that Chinese and EU products are not perfect substitutes. However, our results are based only on one segment of the market. Further research in this field is necessary: more advanced econometric methods could be used, i.e. panel data analysis including time series observations, and the final market could be expanded up to the whole world instead of OECD market only. Therefore this paper opens the door for further discussion about how developed economies are affected by the emergence of China as the global trade power.

References

1. AHEARNE, A.G. - FERNALD, J. G. - LOUNGANI, P. - SCHINDLER, J.W. (2003): China and Emerging Asia: Comrades or Competitors? In: *International Finance Discussion Papers*, 2003, Paper 789.
2. AMITI, M. – FREUND, C. An Anatomy of China's Export Growth. (2010): In: *China's Growing Role in the World Trade*. Chicago: The University of Chicago Press, 2010, ISBN- 13: 978- 0- 226- 23971-2.
3. CIA database (2015): The World Factbook - Country comparison: Exports. [Online.] In: *CIA database*, 2015. [Cited 10.12.2015.] Available online: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2078rank.html#ch>>
4. CEPII (2015): Data [Online.] In: *CEPII database*, 2015. [Cited 10.11.2015.] Available online: <<http://www.cepii.fr/CEPII/fr/cepii/cepii.asp>>.
5. CUI, L. – SYED, M. (2007): The Shifting Structure of China's Trade and Production. In *IMF Working Papers*, 2007, WP/07/214.
6. CZSO (2015): Czech Statistical Office [Online.] In: *Czech Statistical Office*, 2015. [Cited 10.11.2015.] Available online: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/seznam_high_tech_zbozi_sitc_rev_4/\\$File/high-tech_sitc.doc](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/seznam_high_tech_zbozi_sitc_rev_4/$File/high-tech_sitc.doc)>.
7. EICHENGREEN, B. - RHEE, Y. - TONG, H. (2007): China and the Exports of Other Asian Countries. In: *Review of World Economics*, 2007, Vol. 143, No. 2, pp. 201-226.
8. FLÜCKIGER, M. – LUDWIG, M. (2012): Made in China: Export competition and structural changes in the OECD countries. In: *University of Basel working papers*, 2012, Working Papers 2012/09.
9. GIOVANNETTI, G. - SANFILIPPO, M. (2009): Do Chinese Exports Crowd-out African Goods? An Econometric Analysis by Country and Sector. In: *European Journal of Development Research*, 2009, Vol. 21, No. 4, pp. 506-530.
10. GIOVANNETTI, G. - SANFILIPPO, M. - VELUCCHI, M. (2011): The "China effect" on EU Exports to OECD markets - A focus on Italy. In: *Working Papers*, 2011.
11. GREENAWAY, D. - MAHABIR, A. - MILNER, C. (2008): Has China displaced other Asian countries' exports? In: *China Economic Review*, 2008, Vol. 19, pp. 152-169.
12. HLOUŠEK, M. - KONČIKOVÁ V. (2014): The extensive margin in international trade – the case of the Czech Republic and China. In *New*

- Economic Challenges - 5th International PhD Student Conference*. Brno: Masaryk University, 2014. pp. 260-268, ISBN 978-80-210-7140-7.
13. KONČIKOVÁ, V. - HLOUŠEK M. (2014): Nature of Trade Growth Between the People's Republic of China and the European Union. In *Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration 2014*. Ostrava: VŠB - Technical University of Ostrava, 2014. pp. 327-334, ISBN 978-80-248-3388-0.
 14. LALL, S. - ALBALADEJO, M. China's Competitive Performance: A Threat to East Asian Manufactured Exports? In *World Development*, 2004, Vol.32, No.9, pp. 1441-1466.
 15. MCDONALD, S. - ROBINSON, S. - THIERFELDER, K. (2008): Asian Growth and Trade Poles: India, China nad East and Southeast Asia. In: *World Development*, 2008, Vol. 36, No.2, pp.210-234.
 16. NATARAJ, G. – TANDON, A. (2011) China's changing Export Structure: A factor based analysis. In: *Economic and Political Weekly*, 2011, Vol. 66, No. 13, pp. 130-136.
 17. OECD Statistics (2015): [Online.] In: *OECD Statistics*, 2015. [Cited 10.11.2015.] Available online: <<http://stats.oecd.org/>>
 18. PÖYHÖNEN, P.A. (1963): A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries. In: *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1963, Vol. 71, No. 1, pp. 179-182.
 19. RODRIK, D. (2006): What's so special about China's exports? In: *China & World Economy*, 2006, Vol.14, No.5, pp.1-19.
 20. SCHOTT, P. K. (2008): The relative sophistication of Chinese exports. In: *Economic Policy*, 2008, Vol. 23, No. 53, s. 5–49.
 21. TINBERGEN, J. (1962): *Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*. New York: The Twentieth Century Fund, 1962, ISBN 10: 0527028363.
 22. World databank (2015a): Data [Online.] In: *World databank*, 2015. [Cited 10.11.2015.] Available online: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=&series=NE.EXP.GNFS.ZS&period=#>>.
 23. World databank (2015b): Data [Online.] In: *World databank*, 2015. [Cited 10.11.2015.] Available online: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=BX.GSR.GNFS.CD&country=#>>
 24. World databank (2015c): Data [Online.] In: *World databank*, 2015. [Cited 10.11.2015.] Available online: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=TX.VAL.TECH.MF.ZS&country=#>> .

25. XING, Y. (2012): The People's Republic of China's High-Tech Exports: Myth and Reality. In: *ADB Working Paper Series*, 2012, No.357.
26. XU, B. (2010): The sophistication of exports: Is China special? In: *China Economic review*, 2010, Vol. 21, pp. 482-493.
27. YINUG, F. (2009): Challenges to Foreign Investment in High-Tech Semiconductor Production in China. In: *Journal of International Trade and Economics*, 2009, Vol.2, pp.97-126.

MORÁLNY HAZARD HUMANITÁRNEJ INTERVENCIE. POZITÍVA. NEGATÍVA.

MORAL HAZARD OF HUMANITARIAN INTERVENTION. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES.

*Suzan Kodrazi*¹

Hlavným cieľom tohto článku je prispieť ku komplexnému zmapovaniu stavu súčasného poznania konceptu morálneho hazardu tak, aby bolo možné v rámci budúceho výskumu vytvoriť kompaktný prehľad existujúceho teoretického základu morálneho hazardu humanitárnej intervencie. Vzhľadom k tomu, že jednou z najvýznamnejších prekážok rozvoja tohto konceptu je nekoncentrovanosť a roztrúsenosť informácií, článok sa koncentruje špecificky na identifikáciu slabých a silných stránok konceptu a ich analýzu, čím sa pokúša tento nedostatok prekonať. Ambíciou zvoleného prístupu je príprava základného teoretického rámca pre adresovanie otázky, do akej miery (a či vôbec) je morálny hazard využiteľným a efektívnym interpretačným prostriedkom analýzy okolností vzniku humanitárnej intervencie.

Kľúčové slová: morálny hazard, humanitárna intervencia, Kuperman

The main aim of this article is to contribute to a complex evaluation of the current stage of knowledge regarding the concept of moral hazard of humanitarian intervention so that it is possible to create a compact review of existing theoretical framework of the moral hazard of humanitarian intervention in the future research. Due to the fact that scattered and diffused information has been identified as one of the key obstacles hindering the development of the concept, the goal of this article is to specifically concentrate on the identification of the concept's advantages and disadvantages as well as their analysis so that this drawback can be overcome. The ambition of this approach is to establish the basic theoretical framework of the concept so as the question to what extent (or rather

¹ Ing. Suzan Kodrazi. Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, e-mail: suzan.kodrazi@gmail.com, GSM: 00420 608 841 742.

Suzan Kodrazi je studentkou 5. ročníka doktorského štúdia na VŠE v Prahe, v rámci ktorého sa zameriava na politické a kultúrne otázky spojené s Balkánom. K užšej oblasti jej skúmania patrí problematika vzťahov Kosova a Srbska, intervencia NATO z roku 1999 a rozširovanie EÚ smerom na Západný Balkán.

whether) the moral hazard is an effective interpretation means of the analysis of circumstances leading to a humanitarian intervention can be addressed.

Key words: moral hazard, humanitarian intervention, Kuperman

JEL: D03, D71, Z19

1 ÚVOD AKO VYMEDZENIE PROBLÉMU

Koncept morálneho hazardu sa na rozdiel od svojej pôvodnej funkcie, v rámci ktorej bol v ekonómii a poisťovníctve využívaný k objasneniu asymetrických vzťahov medzi poisteným a poisťiteľom, dnes začína využívať aj v teórii medzinárodných vzťahov, kde sa primárne aplikuje na problematiku humanitárnej intervencie (Bílková 2012, s. 111).

Celá záležitosť je síce nóvum, humanitárna intervencia však vo svojej podstate predstavuje klasický problém teórie morálneho hazardu (Kuperman 2002, s. 384) – prítomnosť poistenia vyvoláva dostatočný podnet k tomu, aby poistení modifikovali svoje konanie až do tej miery, že sa správajú riskantnejšie, pretože sú proti následkom svojich činov chránení poisťkou, a teda za ne plne nenesú zodpovednosť (Stiglitz 1983, s. 5).

Existenciu poisťky a z nej vyplývajúceho morálneho hazardu je v kontexte humanitárnej intervencie možné identifikovať v situácii, v ktorej skupina povstalcov, za normálnych okolností neschopná ohroziť alebo zvrhnúť štátnu autoritu (Western 2006, s. 75), v snahe realizovať vlastné politické ciele, môže kalkulovať s možnosťou, že ak zámerne vyprovokuje vlnu násilia, obeťou ktorého sa stanú ich vlastní civilisti, medzinárodné spoločenstvo bude intervenovať, aby týchto civilistov ochránilo a zabránilo domovskému štátu realizovať odvetu v plnej miere (Kuperman 2008a, s. 51). V konečnom dôsledku takto humanitárna intervencia povstalcov poskytne príležitosť realizovať za normálnych okolností nerealizovateľné politické ciele pri, pre nich akceptovateľnej úrovni nákladov.²

Disponuje však teória, pôvodom z poisťovníctva a ekonómie, potenciálom skúmať a interpretovať okolnosti vzniku humanitárnej intervencie?

Alan Kuperman³ tvrdí, že áno. A je jedným z prvých (Rauchhaus 2009, s. 871), kto sa analógiou humanitárnej intervencie ako formy poisťky skúmal otázku, či jej motorom nemôže byť práve morálny hazard.

²Tamtiež. napr. pri určitej úrovni straty na životoch civilistov

³**Alan J. Kuperman** aktuálne pôsobí na pozícii Associate Professor of Public Affairs na University of Texas, Austin, USA. V rámci svojej špecializácie sa dlhodobo zaoberá aplikáciou teórie morálneho hazardu na humanitárnu intervenciu. Najväčší ohlas spôsobili jeho články: KUPERMAN, A. J. Moral Hazard of Humanitarian Intervention: Lessons from the Balkans. In: *International Studies Quarterly*, marec 2008, roč. 52, č.1, s.49-80.

KUPERMAN, A. J. Mitigating the Moral Hazard of Humanitarian Intervention. Lessons from Economics. In: *Global Governance: A Review of Multilateralism and International*

Jeho hlavná hypotéza, že „*humanitárna intervencia ako novovzniknutá norma môže paradoxne vyvolávať vznik násilných vnútroštátnych konfliktov, a tým nezámerne spôsobovať presne tie ľudské tragédie, ktorým mala za cieľ predísť*“ (Kuperman 2009a, s. 22), posúva diskusiu ohľadom vzťahu medzi (možnou) intervenciou a jej vplyvom na dynamiku vzniku a priebehu vnútroštátneho konfliktu za hranice jej bežného rozsahu.

Interpretácia humanitárnej intervencie optikou morálneho hazardu je zaujímavá hlavne preto, že sponchybňuje základný predpoklad, že zavedená norma humanitárnej intervencie automaticky znižuje výskyt prípadov genocídy a etnických čistiek v rámci občianskych konfliktov.

Až na výnimku konfliktov v Kosove a Bosne a Hercegovine však Kupermanovi empirické dôkazy potvrdzujúce, že by norma humanitárnej intervencie počet a intenzitu etnických a občianskych konfliktov zvýšila, chýbajú.

Zástancovia teórie morálneho hazardu humanitárnej intervencie túto skutočnosť nerozporujú. A ani netvrdia, že dopady humanitárnej intervencie musia byť vždy nutne negatívne. Upozorňujú však na to, že existencia normy humanitárnej intervencie môže za istých okolností viesť k tomu, že povstalci budú modifikovať svoje konanie tak, že namiesto umierneného prístupu budú preferovať rizikové správanie a spustia samovražednú rebéliu proti niekoľkonásobne silnejšej štátnej autorite, čím dôjde ku konfliktu (Kuperman 2006, s. 2).

A práve príčina tejto anomálie a na prvý pohľad rizikového, nepochopiteľného a iracionálneho rozhodnutia niektorých povstalcov vystaviť seba a svojich civilistov (takmer istej) násilnej odвете domovského štátu, predstavuje paradox v centre pozornosti (nielen) Kupermanovho skúmania.

Môže humanitárna intervencia už aj tak komplikovanú situáciu ešte skomplikovať a môžu dôsledky intervencie byť opačné jej pôvodnému zámeru, ktorým je redukcia násilia a ochrana civilistov pred genocídou a etnickými čistkami? (Kuperman 2008a, s. 49)

Mnohí tvrdia, že nie (T. W. Crawford, R. W. Rauchus, J. Western, R. H. Wagner, A. Grigorian, A. J. Bellamy, P. D. Williams). Kontroverznosť tejto otázky spôsobuje, že sa názory akademikov na využiteľnosť teórie morálneho hazardu vo sfére, pre ktorú nebola navrhovaná, výrazne líšia.

K nedostatku empirických dôkazov a rozporu ohľadom reálnych, praktických dopadov morálneho hazardu na humanitárnu intervenciu sa pridáva aj teoreticko-metodologická otázka, ako čo najefektívnejšie teoreticky uchopiť množstvo praktických rozdielov medzi kontextom, v ktorom funguje vzťah poistený – poisťovňa, a kontextom, v ktorom sa odohráva občiansky konflikt.

Organizations, apríl – jún 2008, roč. 14, č. 2, s.219-240. [Citované 13/04/2013.] Dostupné na internete: <http://www.epsusa.org/events/07conf/kupermanpaper.pdf>

Interdisciplinárny presah morálneho hazardu humanitárnej intervencie má za dôsledok, že analytický aparát morálneho hazardu, využívaný pri jeho aplikácii na tradičné oblasti, je v rámci medzinárodných vzťahov často využiteľný len v obmedzenej miere a musí byť v budúcnosti výrazne modifikovaný.

Kupermanova interpretácia humanitárnej intervencie preto v teoretickej rovine predstavuje jeden z prvých pokusov o alternatívny, interdisciplinárny pohľad na intervencie tretích strán v rámci občianskych vojen.

Jeho prístup je síce netradičný, ale Alan Kuperman nie je jediný, kto adresuje tento deficit v teórii medzinárodných vzťahov a skúma (a posúva) limity aplikovateľnosti teórie morálneho hazardu na oblasť humanitárnej intervencie.

Za posledných 15 rokov sa sformovala relatívne malá skupina akademikov (D. Rowlands, D. Carment, A. J. Kuperman, T. W. Crawford, R. W. Rauchhaus, J. Western, R. H. Wagner, A. Grigorian), ktorá analyzuje možné neočakávané a nechcené následky humanitárnej intervencie pomocou teórie morálneho hazardu. Paradoxne, predstavitelia tejto tzv. školy morálneho hazardu humanitárnej intervencie s Kupermanovými závermi ohľadom kontraproduktívnych účinkov humanitárnej intervencie vo väčšine prípadov nesúhlasia.

Interdisciplinárne prekážky spôsobujú, že teoretický prístup ku konceptu morálneho hazardu humanitárnej intervencie zatiaľ nebol sformulovaný do takej miery, že by existovali pevne stanovené princípy a zákony obmedzujúce diskusiu len na pár nevyriešených otázok (Bílková 2012, s. 116).

Práve naopak. Otázok je stále viac otvorených ako uzatvorených, pričom dodnes chýba ucelený teoretický základ morálneho hazardu humanitárnej intervencie, ktorý by bol založený na systematickom prístupe a bol by schopný jasne identifikovať mechanizmus produkujúci nežiaduce následky (Rauchhaus 2009, s. 874).

Do dnešnej doby bol problematike morálneho hazardu humanitárnej intervencie vymedzený najširší priestor v časopise *Ethnopolitics* v roku 2005 (roč.2, č.4). Špeciálne vydanie obsahovalo historicky najväčšiu koncentráciu článkov hlavných predstaviteľov školy morálneho hazardu humanitárnej intervencie.⁴ Jeho cieľom nebolo vytvorenie kostry celého teoretického základu problematiky, ale bola to predovšetkým kritická analýza konkrétnych otázok limitujúcich schopnosť morálneho hazardu byť efektívnym nástrojom skúmania humanitárnej intervencie.

⁴Konkrétne špeciálne vydanie obsahovalo nasledujúce články, ich hlavné závery sú súčasťou tejto práce, predovšetkým analýzy v kapitole 1.3:

KUPERMAN, A.J.: Suicidal Rebellions and the Moral Hazard of Humanitarian Intervention.

CRAWFORD, T. W.: Moral Hazard, Intervention and Internal War: A Conceptual View

GRIGORIAN, A.: Third-party Intervention and Escalation in Kosovo: Does Moral Hazard Explain It?

RAUCHHAUS, R. W.: Conflict Management and the Missapplication of Moral Hazard Theory.

WESTERN, J.: Illusions of Moral Hazard: A Conceptual and Empirical Critique

WAGNER, R. H.: The Hazards of Thinking about Moral Hazard

Jediný spôsob ako atakovať a posúvať limity je vedieť, kde presne sú.

Hlavným cieľom tohto článku je preto prispieť ku komplexnému zmapovaniu stavu súčasného poznania konceptu morálneho hazardu tak, aby bolo možné v rámci budúceho výskumu vytvoriť kompaktný prehľad existujúceho teoretického základu morálneho hazardu humanitárnej intervencie.

Vzhľadom k tomu, že jednou z najvýznamnejších prekážok rozvoja tohto konceptu je nekoncentrovanosť a roztrúsenosť informácií, článok sa koncentruje špecificky na identifikáciu slabých a silných stránok konceptu a ich analýzu, čím sa pokúša tento nedostatok prekonať. Ambíciou zvoleného prístupu je príprava základného teoretického rámca pre adresovanie otázky, do akej miery (a či vôbec) je morálny hazard využiteľným a efektívnym interpretačným prostriedkom analýzy okolností vzniku humanitárnej intervencie.

2 POZITÍVA KONCEPTU

Či už je podľa akademikov kombinácia morálneho hazardu a humanitárnej intervencie kompatibilná alebo nie, morálny hazard vnáša do skúmania procesu humanitárnej intervencie niekoľko pozitív, už len tým, že posúva uvažovanie mimo komfortnú zónu a núti nás formulovať nové otázky.

Pozitívum jeden. Vzhľadom ku krátkej histórii tejto interdisciplinárnej synergie, nie je teoretický prístup ku konceptu morálneho hazardu humanitárnej intervencie zatiaľ sformulovaný do tej miery, že by existovali pevne stanovené princípy a zákony limitujúce diskusiu len na pár nevyriešených otázok (Bílková 2012, s. 116). Interdisciplinárny presah vnáša do problematiky humanitárnej intervencie novú perspektívu a umožňuje formulovať alternatívne otázky, ktoré presahujú tradičný rámec využitia jak teórie morálneho hazardu, tak aj humanitárnej intervencie.

Pozitívum dva. Morálny hazard poskytuje alternatívny pohľad na motiváciu povstalcov zmeniť rizikový profil svojho správania a podieľať sa na realizácii (za normálnych okolností neakceptovateľného) rizika za predpokladu ich očakávania, že týmto spôsobom vyvolajú intervenciu (Bílková 2012, s. 111). To znamená, že aplikácia morálneho hazardu na analýzu dynamiky konfliktu posúva problém do psychologickej roviny, pričom sa koncentruje na odhalenie motivácie a preferencií jednotlivých hráčov.

Z tejto perspektívy sa z vyprovokovania rebélie stáva racionálne rozhodnutie povstalcov, čím sa ich úloha v občianskom konflikte dostáva ďaleko za rámec pasívnych objektov a nevinných obetí genocídneho násillia. Teória morálneho hazardu povstalcov stavia do role strategického subjektu diania (Grigorian 2006, s. 46), pričom zdôrazňuje, že práve sklon ohrozenej skupiny riskovať často prispieva ku vzniku genocídneho násillia (Grigorian 2006, s. 59). Tretie strany hrozia zasiahnuť do konfliktu s cieľom ochrany minorít v prípade, že budú vystavené násilliu, a tým poskytujú minoritám a ich predstaviteľom „opačné“ podnety, aby hrali „hardball“

s domovských štátom alebo aby dokonca vyprovokovali presne to násilie, ktorému tretie strany chceli predísť (Grigorian 2006, s. 47).

So zmenou v prístupe ku skupine povstalcov dochádza i k zmene v interpretácii násilnej odvetvy zo strany domovského štátu. Tá už viac nie je považovaná len za čistý apolitický barbarizmus (Grigorian 2006, s. 46), či dôkaz pomýlenej ideológie a vražedného nacionalizmu daného štátu (Grigorian 2006, s. 59). Povstalci a štáty sú považovaní za strategických aktérov, čo znamená, že v rámci interpretácie z pohľadu teórie morálneho hazardu sú tak humanitárna intervencia ako aj občianska vojna považované za dôsledok strategickej interakcie medzi nimi.

Pozitívum tri. Táto strategická interakcia medzi jednotlivými zúčastnenými aktérmi otvára priestor pre uvažovanie nad občianskou vojnou ako nad problémom vyjednávania medzi štátmi a minoritami (Grigorian 2006, s. 46), pričom konkrétne konanie jednotlivých hráčov v rámci procesu vyjednávania je funkciou ich vyjednávacej sily. Vyjednávacia pozícia povstalcov je ovplyvnená nielen ich podielom na rozdelení moci v danom štáte, ale aj pravdepodobnosťou, s ktorou môžu počítať s eventuálnou externou pomocou v prípade konfliktu (Grigorian 2006, s. 59).

Čím je perspektíva intervencie z pohľadu povstalcov reálnejšia, tým väčší je jej vplyv na konanie povstalcov. Perspektíva intervencie môže mať neželaný vplyv na pozíciu ohrozených minorít pri vyjednávaní (Grigorian 2006, s. 47-48), nakoľko im umožňuje zvyšovať svoje požiadavky voči domovskému štátu ako aj ich ochotu podstúpiť možné riziko.

Rovnakú logiku je možné použiť aj v prípade domovského štátu, ktorého vyjednávacia pozícia je ovplyvnená stabilitou jeho podielu moci ako aj kredibilitou hrozieb tretej strany, že bude intervenovať. Pravdepodobnosť, ktorú povstalci i domovský štát prisudzujú reálnosti vzniku intervencie, sa stáva endogénnou/integrálnou súčasťou procesu ich vyjednávania.

3 NEGATÍVA KONCEPTU

Pôvodná aplikácia teórie morálneho hazardu v oblasti poisťovníctva a ekonómii predstavuje pre jej využitie v oblasti humanitárnej intervencie niekoľko prekážok a obmedzení. Ak má byť teória morálneho hazardu schopná priblížiť sa k vysvetleniu komplexného fenoménu svetovej politiky (Bellamy - Williams 2012, s. 541), bude si musieť, v rámci ďalšieho výskumu, s týmito slabými miestami poradiť.

Nasledujúca časť je prienikom hlavných podnetov a doporučení ako to dosiahnuť.

3.1 MORÁLNY HAZARD NEMENÍ CHARAKTER, ALE STRATEGICKÝ KONTEXT

Morálny hazard podľa Kupermana vzniká v prípade existencie ochrany pred rizikom (často vo forme poistenia), ktorá u poisteného nezámerne podnecuje dva typy správania - nezodpovedné vystavovanie sa riziku alebo nekalé riskovanie.

Táto definícia automaticky evokuje, že v tom lepšom prípade je poistený ľahostajný k možnosti, že svojim nezodpovedným správaním paralelne zvyšuje pravdepodobnosť vzniku poistnej udalosti, pretože prípadná strata je krytá poistkou. V tom horšom prípade sa poistený vedome angažuje v podvodnom správaní s cieľom poistnú udalosť vyvolať.

Kupermanova definícia morálneho hazardu je blízka vnímaniu morálneho hazardu v 19.storočí, ktorý rozdeľoval ľudí na dobrých a zlých, pričom osoby, z akýchkoľvek dôvodov vyhodnotené ako nemorálne, poistovne nepoistovali.

Naopak, Rauchhaus kritizuje tento prístup⁵ a upozorňuje na to, že paradox morálneho hazardu nevyplýva z toho, že niektorí ľudia chcú zámerne spáchať podvod, ale z toho, že aj poctiví, racionálne konajúci ľudia môžu modifikovať svoje správanie práve takým spôsobom, ktorý zvýši pravdepodobnosť materializácie rizika, a tým aj ich nároky na prípadné plnenie z poistnej zmluvy (Rauchhaus 2006, s. 66).

Rauchhaus týmto nadväzuje na Paulyho, ktorý ako jeden z prvých upozornil na to, že morálny hazard nesúvisí s morálkou poistených subjektov, ale je dôsledkom ich racionálneho rozhodovania.

Z pohľadu súčasnej ekonomickej teórie je morálny hazard štruktúra, ktorá zo svojej podstaty umožňuje poistenému, aby ju využíval, a to predovšetkým vtedy, keď jedná racionálne, tj. maximalizuje svoj úžitok. Snaha o adresovanie podstaty problému morálneho hazardu by preto nemala byť smerovaná na subjektívne súdy o kvalite charakteru či o deficite morálky poisteného.

Poistení sú takí, akí sú.

Všetko, čo o nich v situácii všadeprítomnej asymetrie v informáciách s určitosťou vieme, je to, že sú schopní modifikovať svoje správanie (Rauchhaus 2006, s. 66), čím sa môže zvýšiť pravdepodobnosť materializácie rizika, proti ktorému sú poistení (Rauchhaus 2006, s. 65). Ale skutočnosť, že poistený berie do úvahy existenciu poistky pri rozhodovaní o tom, či riskovať alebo nie (Wagner 2006, s. 87), nie je dostatočným dôkazom a ani nepotvrďuje jeho zlý či dobrý charakter, čokoľvek už jedna či druhá kategória znamená.

Prenesené do prostredia humanitárnej intervencie, pozmenené správanie povstalcov a ich ochota riskovať vyplývajú skôr z toho, že tretia (intervenujúca) strana, na základe svojho konania alebo na základe príslubov konat', vytvára štruktúru podnetov. Tieto podnety podporujú ostatných aktérov v tom, aby podstúpili riziká, ktorým by sa za iných okolností vyhli (Crawford 2006, s. 29). Zmena v správaní

⁵Hlavný rozdiel medzi definíciou morálneho hazardu Kupermana a Rauchhausu spočíva v motívoch poisteného vyvolať poistnú udalosť, legalite jeho konania ako aj v preferenciách poisteného ohľadom výsledkov zvoleného konania (Rauchhaus, R. Conflict Management and the Misapplication of Moral Hazard Theory. s. 66.)

povstalcov neznamená, že došlo k zmene podstaty ich cieľov (Crawford 2006, s. 9), ale že došlo k zmene v konštalácii okolností.

Intervenujúca strana zapojením sa do konfliktu mení pôvodný a formuje nový „strategický kontext“ pre realizáciu politických cieľov povstalcov. To znamená, že humanitárna intervencia alebo jej perspektíva netransformuje (dobrú) minoritu na (zlých) povstalcov, ale prináša nový mechanizmus a mení prostredie, v ktorom a prostredníctvom ktorého povstalci môžu realizovať svoje ciele. Morálny hazard nevytvára povstalcov a ani neformuje ich charakter, ale môže vytvoriť priestor, aby povstalci uskutočnili svoj zámer (Crawford 2006, s. 29). Je to len tak ako to je.

3.2 HUMANITÁRNA INTERVENCIA AKO HAZARDÉR?

Základná Kupermanova hypotéza je pomerne obsiahlou kritikou humanitárnej intervencie.

Tým najzávažnejším tvrdením je, že humanitárna intervencia nielen zlyháva pri ochrane ohrozených civilistov, ale že ich aj sama ohrozuje, pretože už samotná existencia zavedenej normy humanitárnej intervencie je sama o sebe dostatočným dôvodom k tomu, aby (síce nezámerné) motivovala povstalcov vyvolať rebélie. Humanitárna intervencia tým môže nezámerné vyvolávať vznik násilných vnútroštátnych konfliktov, ku ktorým dochádza po tom, čo domovské štáty reagujú odvetou až v rozmeroch genocídneho násillia (Kuperman 2009a, s. 19, 22, 26). Humanitárna intervencia takto spôsobuje presne tie ľudské tragédie, ktorým mala za cieľ predísť (Kuperman 2009a, s. 22) a ku ktorým by podľa Kupermana inak nedošlo (Kuperman 2009a, s. 22).

Táto všeobecná rovina kritiky je doplnená aj o malý počet konkrétnych prípadov z Bosny, Kosova a Darfúru. V každom z nich je genocídne násillie označené za „priamy následok“ novovychádzajúcej normy humanitárnej intervencie, respektíve normy Responsibility to Protect („R2P“) (Kuperman 2009a, s. 23 In: Bellamy – Williams 212, s. 541).

Kupermanova hypotéza implikuje, že od vzniku noriem humanitárnej intervencie a R2P po konci Studenej vojny, došlo k nárastu vnútroštátnych konfliktov s medzinárodným zapojením sa ako aj k zvýšeniu genocídneho násillia.

Problémov s týmto tvrdením je niekoľko.

Tým prvým je, že Kupermanova definícia humanitárnej intervencie je tak široká, že sa jeho hypotéza stáva takmer nemerateľná (Bellamy – Williams 2012, s. 544). Kuperman do humanitárnej intervencie zahrnul celé spektrum aktov, čím po prvé, výrazne odbočuje od definície humanitárnej intervencie väčšiny akademikov, ktorí zvyknú medzi hlavné znaky intervencie zahrnúť predovšetkým použitie sily (Bílková 2012, s.117), Kuperman ďalej ani nerieši otázku toho, či sa stupeň morálneho hazardu zintenzívňuje v závislosti od typu podniknutej akcie. Môže však verejná kritika generovať rovnakú mieru morálneho hazardu ako vojenská operácia?

A generuje vojenská operácia v Afrike rovnakú mieru morálneho hazardu ako vojenská operácia v Európe (Bellamy – Williams 2012, s. 543)?

Druhým negatívom Kupermanovej širokej definície humanitárnej intervencie je to, že nekorešponduje so základnou logikou morálneho hazardu. Riziko, ktorému povstalci čelia, tj. vznik genocídneho násilia páchaného na vlastných civilistoch, je natoľko vážne, že povstalci by s najväčšou pravdepodobnosťou neriskovali vyprovokovanie materializácie tohto rizika, ak by aspoň z dlhodobého hľadiska v danom prípade nebolo zvažované použitie vojenskej sily. V opačnom prípade ich riskovanie by bolo iracionálne (Bílková 2012, s. 117), čo by znamenalo, že tento typ situácie nespĺňa hlavné predpoklady, na ktorých je založený koncept morálneho hazardu.

Druhý, zásadnejší, problém spočíva v tom, že Kupermanovo tvrdenie neodpovedá empirickým zisteniam.

Western upozorňuje na to, že neexistujú takmer žiadne dôkazy, na základe ktorých by bolo možné dospieť k jednoznačnému záveru, že norma humanitárnej intervencie zhoršuje situáciu (Western 2006, s. 75). Podľa neho, analýzy poukazujú na pokles v počte a frekvencii občianskych a etnických konfliktov od vzniku normy humanitárnej intervencie (Western 2006, s. 75).

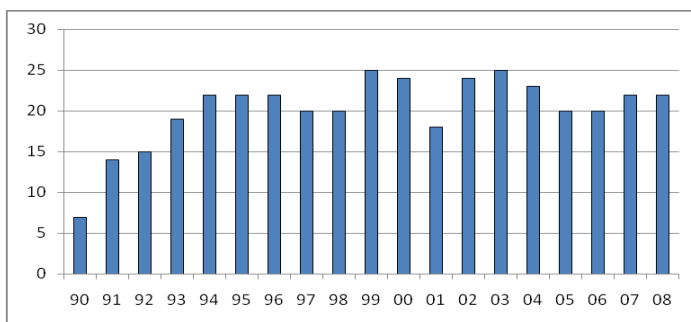
Western ďalej Kupermana kritizuje za nekonzistentnosť pri výbere empirickej opory svojej ambiciózneho hypotézy, v rámci ktorej využíva analýzu autorov B. Harff a T. R. Gurr, ktorí skúmali 44 prípadov genocídy a politicídy v období medzi 1945-1989. Tvrdí, že Kupermanova hypotéza (vo všeobecnej rovine) ohľadom kontraproduktívnych účinkov humanitárnej intervencie vychádza z analýzy dát za obdobie pred jej vznikom (tj. pred koncom Studenej vojny) a nemôže preto zakladať Kupermanom popísanú kauzalitu (Western 2006, s. 80).

Autorská dvojica Bellamy a Williams reagovala analýzou korelácie medzi realizovanou humanitárnou intervenciou a počtom ozbrojených rebélií. Ich analýza predstavuje jeden z prvých pokusov o vyplnenie medzery empirického testovania všeobecnej platnosti hlavnej hypotézy morálneho hazardu humanitárnej intervencie.

Bellamy a Williams vychádzali z definície humanitárnej intervencie ako medzinárodného nasadenia vojenských, policajných a civilných misií (tj. intervencií) pre humanitárne účely. Tento prístup im umožnil humanitárne intervencie aspoň čiastočne kvantifikovať. Definícia, ktorú Bellamy a Williams využívali, neobsahuje všetky, často nekvantifikovateľné, podkategórie Kupermanovej definície humanitárnej intervencie.

Graf 1 zahŕňa počet takto definovaných humanitárnych intervencií, ku ktorým došlo v období medzi rokmi 1990 a 2008 (Bellamy – Williams 2012, s. 544).

Graf 1: Počet humanitárnych intervencií, 1990 -2008

Prameň: Bellamy, A.J.a Williams, P.D. On the Limits of Moral Hazard: The „Responsibility to Protect“, Armed Conflict and Mass Atrocities. s. 546.

Autori ako vychádzajúci bod analýzy použili rok 1990, tj. koniec Studenej vojny, ktorý predstavuje počiatok využívania normy humanitárnej intervencie, na ktorú po roku 2001 nadviazala norma R2P. V sledovanom období došlo k nárastu vo využití humanitárnych intervencií vo vnútroštátnych konfliktoch.

Teória morálneho hazardu je založená na hypotéze, že väčšina genocídneho násillia je vyprovokovaná ozbrojenými rebéliami, ktoré spúšťajú ohrozené skupiny s cieľom vyvolať humanitárnu intervenciu. Ak má byť tento predpoklad pravdivý, zaznamenaný nárast humanitárnych intervencií by mal byť spojený s paralelným (a potenciálne vyšším) nárastom v počte ozbrojených rebélií proti štátnym autoritám.

Bellamy a Williams preto následne identifikovali vnútroštátne konflikty medzi aspoň jednou neštátnou skupinou povstalcov a štátnou autoritou v období medzi rokmi 1990 – 2008 (Bellamy – Williams 2012, s. 546).

Tab. 1: Počet rebélií eskalujúcich do ozbrojeného konfliktu, 1990 – 2008

Rok	Celkový počet	Počet závažných konfliktov	% závažných konfliktov
1990	45	26	58
1993	47	29	62
1996	48	29	60
1999	37	24	65
2002	33	21	64
2005	31	18	58
2008	26	13	50

Prameň: Bellamy, A.J.a Williams, P.D. On the Limits of Moral Hazard: The „Responsibility to Protect“, Armed Conflict and Mass Atrocities. s. 549.

Výsledky ich analýzy sú v rozpore s hlavnou hypotézou morálneho hazardu humanitárnej intervencie.

Medzi rokmi 1990 - 2008 došlo k celkovému poklesu vo všetkých formách ozbrojených rebélií proti domovským štátom. Kým medzi rokmi 1990 – 1999 bol zaznamenaný mierny nárast v počte rebélií, ktoré eskalovali, po tomto období dochádzalo už len k znižovaniu ich počtu, pričom závažné konflikty poklesli celkovo o polovicu. Tento pokles podľa Bellamy a Williams korešponduje so vznikom a pokusmi o formalizáciu R2P po roku 2001.

Zatiaľ čo v roku 1990 bol počet závažných ozbrojených rebélií vyšší ako počet humanitárnych intervencií, v roku 2008 to už bolo naopak. Zaujímavosťou je, že počet rebélií začal klesať po roku 1995-6, t.j. potom, čo počet humanitárnych intervencií začal stúpať. Tento trend je v rozpore s logikou morálneho hazardu, podľa ktorej by počet rebélií spolu s nárastom počtu humanitárnych intervencií mal stúpať (Bellamy – Williams 2012, s. 546).

Bellamy a Williams na základe analyzovaných dát konštatujú, že ohrozené skupiny mali podstatne nižší sklon spúšťať rebélie proti svojim vládam od vzniku noriem R2P a humanitárnej intervencie. Normy humanitárnej intervencie a R2P mali teda zrejme malý vplyv na to, že v sledovanom období došlo k ústupu od eskalácie rebélií. Zároveň však tvrdia, že tieto normy majú malý vplyv na to, či ozbrojená rebélie bude eskalovať do závažného konfliktu.

Bellamy a Williams v závere svojej analýzy falzifikovali hypotézu, že humanitárna intervencia a R2P fungujú ako vzdialené príčiny genocídneho násillia, nakoľko ich vznik ako aj nárast v ich počte je spojený so súčasným poklesom počtu rebélií (Bellamy – Williams 2012, s. 547). Namiesto vyvolávania nového genocídneho násillia, vznik noriem humanitárnej intervencie a R2P koreluje s poklesom výskytu nových prípadov (Bellamy – Williams 2012, s. 547).

3.3 POČET HRÁČOV. DVAJA MÁLO. TRAJA MÁLO?

Jedným z hlavných rozdielov, na ktoré akýkoľvek pokus o aplikáciu schémy morálneho hazardu, pôvodne vyvinutej v oblasti poisťovníctva a ekonómie, na humanitárnu intervenciu nutne narazí, je kvantita a kvalita subjektov zapojených do transakcie.

Klasický koncept morálneho hazardu určený pre kontext poisťovníctva a ekonómie pracuje s modelom o dvoch typoch hráčov v jasne určených úlohách - poisťovňa a poistený. To znamená, že takýto model analyzuje morálny hazard prebiehajúci na jednej osi v smere poistený – poisťovňa.

Využitie analógie modelu pre dvoch hráčov je možné aj v kontexte humanitárnej intervencie: intervenujúca strana v roli poisťovne, povstanci hrajú poistených, genocídne násillie predstavuje poistené riziko a humanitárna intervencia je istou formou poistenia.

Realita humanitárnej intervencie je však výrazne komplexnejšia a jej analógia s poisťovňou prestáva fungovať v momente, keď chceme v modeli nájsť vhodné

miesto pre domovský štát ako kľúčového hráča so zásadným vplyvom na vznik, vývoj a priebeh tak občianskeho konfliktu ako aj humanitárnej intervencie.

Na rozdiel od poisťovníctva a ekonómie teda aj tá najskomprimovanejšia verzia schémy humanitárnej intervencie musí obsahovať minimálne tri skupiny hráčov – povstalcov, domovské štáty a intervenujúcu stranu. Vzájomné vzťahy, ako aj interakcia medzi týmito aktérmi, sa odohrávajú na troch osiach: povstalci – domovský štát, domovský štát – intervenujúca strana a povstalci – intervenujúca strana.

Väčšina akademikov, ktorí sa venujú problematike morálneho hazardu humanitárnej intervencie, prízvukuje potrebu zakomponovať domovský štát do modelu, čím by došlo k rozšíreniu analytického aparátu modelu o ďalšiu os a jeho priblíženiu realite.

Nájsť miesto pre domovský štát v pôvodnom modeli morálneho hazardu vôbec nie je jednoduché. Úlohu domovského štátu nie je možné prirovnať k náhodným udalostiam, exogénnym faktorom typu vietor, lavína či požiar, ktoré, síce zásadným spôsobom ovplyvňujú materializáciu poisteného rizika, ale nemajú vlastnú vôľu a ani schopnosť ovplyvniť pravdepodobnosť svojho výskytu. Domovský štát rozhoduje o svojom konaní, je preto nutné ho začleniť a pristupovať k nemu ako k endogénnej časti modelu.

Do dnešnej doby bol morálny hazard humanitárnej intervencie formálne modelovaný ako model pre dvoch hráčov. Najväčší priestor a pozornosť dostal vzájomný vzťah medzi intervenujúcou stranou a skupinou povstalcov (Bílková 2012, s. 127) a to aj napriek tomu, že z kombinácie možných interakcií je vzťah medzi týmito dvoma aktérmi väčšinou najslabší (Rauchhaus 2009, s. 877) a najmenej inštitucionalizovaný.

Vzhľadom k tomu, že najväčšia interakcia prebieha medzi domovským štátom a intervenujúcou stranou, je nutné v rámci budúceho výskumu túto skutočnosť zohľadniť. V prípade pokračovania využívania dvojrozmerného modelu by bolo efektívnejšie sa zamerať na analýzu vzťahov domovský štát – intervenujúca strana.

Ešte efektívnejšie by však bolo vytvorenie formálneho modelu zachytávajúceho interakciu medzi (minimálne) tromi zúčastnenými hráčmi.

3.4 KVALITA AKTÉROV ALEBO KVALITNÍ AKTÉRI

Otázka kvality aktérov do istej miery sumarizuje diskusiu ohľadom podobnosti a rozdielov medzi morálnym hazardom v poisťovníctve a v humanitárnej intervencii, nakoľko sa dotýka takmer všetkých jeho hlavných súčastí. Do problematiky charakteristických znakov aktérov humanitárnej intervencie sa premietajú dichotómie ako subjekt vs. objekt, aktívny vs. pasívny, morálny vs. racionálny, či unitárny vs. kolektívny.

Po prvé, jedným z najvýznamnejších prínosov aplikácie teórie morálneho hazardu na vnútroštátny konflikt je formulovanie vzťahu medzi minoritami a štátom

ako strategickej interakcie. V tomto vzťahu už viac daná minoritná skupina nie je projektovaná len ako objekt násilia (Grigorian 2006, s. 46), ale stáva sa z nej strategický subjekt. Nový rozmer dostáva aj charakter štátu, nakoľko jeho násilná odvrátená, páchaná na minoritách, nie je z pohľadu morálneho hazardu vnímaná iba ako čistý apolitický barbarizmus (Grigorian 2006, s. 46), ale ako racionálna reakcia.

Po druhé, v modeli morálneho hazardu humanitárnej intervencie bude nutné zachytiť každého jednotlivého hráča ako aktívneho aktéra procesu. Týka sa to predovšetkým role domovského štátu, ako tretieho hráča. Domovský štát, na rozdiel od aplikácie v poisťovníctve a ekonómii, nie je možné vnímať len ako náhodnú udalosť typu force major ako napríklad zemetrasenie, ktorého samotná existencia, bez ďalších činov, postačuje k materializácii rizika.

Aj napriek tomu, že Kuperman sa pokúsil o začlenenie úlohy domovských štátov do modelu, pri aplikácii svojej hypotézy na Kosovo, nepracoval so Srbskom ako s autonómnym hráčom, s plne nezávislou úlohou v celom procese vedúcom k humanitárnej intervencii. S cieľom priblížiť model realite, bude do neho potrebné inkorporovať rozhodovací proces Srbska, tj. fakt, že Srbsko malo ako nezávislý štát možnosť si vybrať, akým spôsobom bude reagovať na eventuálne nezodpovedné alebo nekalé konanie povstalcov, čím spoluvytváralo výsledok situácie. Srbsko (rovnako ako akýkoľvek iný domovský štát) malo zásadný vplyv na to, či genocídne násilie (poistná udalosť) nastane a či vôbec bude kompenzácia vo forme humanitárnej intervencie potrebná (Grigorian 2006, s. 46).

Po tretie, morálny hazard bude nutné zbaviť asociácií a spomienok na morálkou, ktoré kvôli svojmu názvu po celú svoju históriu vyvoláva. Mark Pauly už v roku 1986 upozornil na to, že morálny hazard nesúvisí s morálkou (Pauly 1968, s. 531), ale výhradne s racionálnym ekonomickým jednaním daných aktérov (Pauly 1968, s. 535). Z predstaviteľov školy morálneho hazardu humanitárnej intervencie problematiku morálky otvára predovšetkým Rauchhaus upozornením na to, že koncept morálneho hazardu je odlišný od podvodu (Rauchhaus 2006, s. 66). Morálny hazard podľa neho nevyplýva z faktu, že niektorí ľudia chcú apriori spáchať podvod, ale z toho, že systém podnetov, ktoré morálny hazard vytvárajú, vedie poctivých a racionálnych ľudí k modifikovaniu svojho konania (Rauchhaus 2006, s. 66).

Morálny hazard je teda nutné zredukovať na to, čo skutočne predstavuje, tj. na súbor externých podnetov, ktoré nevytvárajú charakter daného aktéra, ale vytvárajú príležitosť, ktorú aktéri, ak sú racionálni hráči, využijú. Morálny hazard nenesie žiadnu informáciu o morálnosti charakteru aktérov, ale o tom, že aktéri, ktorí reagujú na ponúknuté podnety sa snažia maximalizovať svoj možný zisk.

Štvrtým rozdielom oproti konceptu morálneho hazardu humanitárnej intervencie a jeho aplikácie v rámci poisťovníctva/ekonómie je skutočnosť, že pri aplikácii na kontext humanitárnej intervencie model nepracuje s rovnakou jednotkou

analýzy (Bílková 2012, s. 121). Všetky subjekty zapojené do humanitárnej intervencie predstavujú (organizované) kolektívne entity – či už ide o štáty, neštátne skupiny alebo medzinárodné organizácie (Bílková 2012, s. 121). Kolektívny charakter týchto aktérov komplikuje využitie niektorých určujúcich kategórií ako napríklad nezodpovednosť či zámer, využívaných pri analýze individuálneho správania sa jednotlivca. Skupiny myslia a konajú inak ako jednotlivci a ich kolektívny rozmer je ťažké včleniť do teoretického modelu (Bílková 2012, s. 121).

Hlavný problém spočíva v tom, že neštátne skupiny ako kolektívny aktér, môžu mať väčšiu ochotu vystavovať sa vyššiemu riziku akému by sa vystavili poistení jednotlivci (Bílková 2012, s. 121). Kým poistení ľudia sú normálne „risk makers“ aj „risk takers“, skupinám alebo štátom sa často podarí tieto úlohy rozdeliť a transferovať dopad rizika svojho konania na iný subjekt.

3.5 ROVNOVÁHA ALEBO JE TO TAK, AKO TO JE

Aj napriek tomu, že jednoznačná odpoveď na otázku, čo je hnacím motorom paradoxného správania minoritnej skupiny, ktorá vyvolá rebéliu proti niekoľkonásobne silnejšej štátnej autorite a riskuje tým násilnú odvetu, ešte neexistuje, Grigorian už prichádza s novou, ešte paradoxnejšou otázkou.

Na prvý pohľad sa pýta jednoducho: Ako je možné, že je to tak, ako to je?

V svojej podstate sa však Grigorianovi podarilo sformulovať otázku rovnováhy (equilibrium) modelu humanitárnej intervencie pri troch hráčoch: „Prečo by eskalácia násilia mala predstavovať tzv. rovnovážny výsledok (ang. equilibrium outcome)?“ (Grigorian 2006, s. 48).

Ak má byť totiž teória morálneho hazardu aplikovateľná na dynamiku priebehu humanitárnej intervencie, podľa Grigoriana musí, okrem vysvetlenia motivácie a konania povstalcov, uchopiť aj motiváciu a konanie domovského štátu a intervenujúcej strany, a vysvetliť:

Po prvé, ako je možné, že domovský štát reaguje tak, ako reaguje, tj. že eskaluje konflikt aj napriek existujúcej hrozbe intervencie? Hrozbu intervencie je nutné inkorporovať do analýzy rozhodovania štátu (Grigorian 2006, s. 46).

Po druhé, ako je možné, že minority a intervenujúce strany reagujú tak, ako reagujú, tj. neočakávajú eskaláciu násilia zo strany štátu (Grigorian 2006, s. 48)?

Morálny hazard humanitárnej intervencie je založený na hypotéze, že hrozby intervencie komunikované zo strany tretích štátov vyvolávajú dostatočný podnet k tomu, aby daná minorita formulovala svoje požiadavky a modifikovala svoje správanie na základe očakávania tejto externej pomoci. Ak táto úvaha platí, nasleduje otázka, prečo hrozby intervencie nedisponujú dostatočným potenciálom na to, aby ovplyvnili aj spôsob, akým domovský štát formuluje svoju reakciu na radikalizovanú minoritu.

Prečo sa domovský štát nechá vyprovokovať konaním rebelov v situácii, keď vie, že je potenciálnym terčom intervencie? A prečo v niektorých prípadoch musí jeho reakcia naberať až proporcie genocídneho násillia (Grigorian 2006, s. 48)?

Tieto otázky teória morálneho hazardu zatiaľ nevysvetlila a podľa Grigorianu je to hlavne preto, že sa nedostatočne venuje rozhodovaciemu procesu štátu (Grigorian 2006, s. 46). Upozorňuje na to, že násillie je pre štát nákladné za akýchkoľvek podmienok. To znamená, že aj v najjednostrannejších konfliktoch a bez nákladov, ktoré štátu spôsobí intervencia, je násillie pre štát neefektívne z pohľadu jeho dopadov ex-post (Grigorian 2006, s. 56).

Aj keď je v konfliktoch typu štát vs. minorita eliminácia súpera často prípustnou alternatívou, neznamená to, že z pohľadu štátu ide o preferovanú či optimálnu variantu. Domovský štát môže uprednostňovať ústupky minorite pred jej likvidáciou. Keď sa ukáže, že politika ústupkov nefunguje, štát môže siahnuť po metóde donucovania, ktorá pre samotný štát môže byť prijateľnejšou cestou ako celoplošná eliminácia minority (Grigorian 2006, s. 56).

Intervencie alebo hrozby intervencie domovskému štátu často znemožnia využitie donucovacej metódy a obmedzia jeho výber na elimináciu minority alebo kapituláciu jej požiadavkám (Grigorian 2006, s. 56). Prečo by si tretie strany vynucovali takýto výber (Grigorian 2006, s. 57)?

Ak si štát vyberie variantu eliminácie minority, môže to byť dôsledkom toho, že (1) považuje túto možnosť za menej nákladnú ako kapituláciu (Grigorian 2006, s. 57), alebo (2) že sa domnieva, že je nepravdepodobné, že by tretia strana v prípade pokusu štátu o elimináciu minority reagovala spustením intervencie s cieľom zabrániť mu v tom (Grigorian 2006, s. 48).

V prípade verejných hrozieb intervencie, by mali mať domovský štát a minoritná skupina rovnaký odhad pravdepodobnosti intervencie (Grigorian 2006, s. 57). Možným vysvetlením prisudzovania odlišnej pravdepodobnosti externej intervencii zo strany povstalcov a domovského štátu je, že hrozby intervencie nie sú pre nich rovnako kredibilné (Grigorian 2006, s. 57).

Grigorian upozorňuje na to, že kredibilitu nie je možné vnímať ako jasnú dichotómiu (Grigorian 2006, s. 57), tj. že hrozby sú buď kredibilné alebo sú nekredibilné (Grigorian 2006, s. 57). V prípade, že by hrozby intervencie boli dokonale kredibilné, situáciu by nemohli viac zhoršiť (Grigorian 2006, s. 57), pretože štát by na rebéliu nemal reagovať a mal by sa vzdať bez boja (Grigorian 2006, s. 57). V prípade dokonale nekredibilných hrozieb by znova ku genocídnemu násilliu nedochádzalo, pretože povstalci by sa nemohli spoliehať na externú pomoc a zrejme by rebéliu nevyvolali, čo znamená, že štát by nereagoval genocídnym násillím.

Grigorian zároveň ako prvý oddeľuje dopady hrozieb intervencie od dopadov samotnej intervencie, čím upriamuje pozornosť na ďalší možný problém morálneho hazardu. Grigorianova myšlienka je založená na tom, že niekedy nie sú problémom

hrozby intervencie, ale samotná intervencia. Ako príklad uvádza to, že Slobodan Milošević v prípade Kosova podnikol odvetnú akciu až proti skutočnej intervencii, a nie proti jej hrozbe (Grigorian 2006, s. 57).

Z toho vyplýva ďalšia otázka. Morálny hazard vychádza z toho, že aktéri konajú racionálne s cieľom maximalizácie svojho úžitku. Je ale v takom prípade možné považovať Miloševićovo rozhodnutie spustiť kampaň masového vyhánania etnických Albáncov z Kosova za racionálne (Grigorian 2006, s. 35)?

A môže byť racionálne konať iracionálne?

3.6 ZMLUVA NA INTERVENCIU?

V prípade poistnej zmluvy vyžaduje analógia poisťovne veľkú mieru kreativity a predstavivosti (Rauchhaus 2009, s. 877).⁶

Aj keď opomenieme to, že u poisťovní, na rozdiel od prípadu humanitárnej intervencie, zvyčajne neexistujú žiadne pochybnosti o existencii poistnej zmluvy, zostávajúcich rozdielov nie je málo.

Poistné zmluvy sú formalizované, (často) štandardizované, záväzné a vymáhateľné dokumenty vystavené (väčšinou) v písomnej podobe. Poistná zmluva je symetrická v tom zmysle, že sú v nej jasne identifikované zmluvné strany, tj. poisťiteľ vie, na ktoré osoby/entity sa poisťka vzťahuje (Bílková 2012, s. 122) a zároveň poistený vie, kto bude poskytovať poistné plnenie v prípade vzniku škodovej/poistnej udalosti. Poistná zmluva ďalej definuje predmet poistenia, obsahuje výpočet práv a povinností zmluvných strán ako aj informáciu o postupe v prípade, že dôjde k materializácii rizika, tj. upravuje, za akých podmienok a obmedzení bude vyplácané poistné plnenie. Správanie zmluvných strán je predikovateľné (Bílková 2012, s. 121) do miery upravenej poistnou zmluvou.

Poistné zmluvy sú založené na princípe reciprocit (Bílková 2012, s. 122), tj. poistený transferuje riziko nejistej straty na poisťiteľa výmenou za úhradu poisťky. Pri materializácii rizika má poistený povinnosť uhradiť poistné a poisťiteľ kompenzovať stratu (Bílková 2012, s. 123).

Charakter security guarantee. Existencia analógie poistnej zmluvy na humanitárnu intervenciu (tzv. security guarantee) je diskutabilná. Zmluva by mohla vyplývať z normy R2P alebo humanitárnej intervencie, do úvahy pripadajú aj konkrétne ad-hoc sľuby medzinárodného spoločenstva zasiahnuť v danom konflikte.

⁶Podľa Rauchhauusa sa humanitárna intervencia viac podobá na univerzálnu zdravotnú starostlivosť poskytovanú vládou ako na zdravotné poistenie. Zrejme najvhodnejšia je analógia medzi humanitárnou intervenciou a municipálnymi požiarnymi oddeleniami, ktoré iba hasia oheň, ale nerekonštruujú domy, čím nepropagujú podpaľačstvo.

Názory na súčasný normatívny status humanitárnej intervencie sú však v medzinárodných vzťahoch rôzne. Ak majú mať povstalci, ako racionálni hráči, dôvody domnievať sa, že v prípade eskalácie konfliktu humanitárna intervencia s istou pravdepodobnosťou nastane, v absencii nespochybniteľných pravidiel, kedy intervenovať, nie je jasné, o čo by sa tieto dôvody opierali (Bílková 2012, s. 122).

Aj keby existovala všeobecne platná norma humanitárnej intervencie, jej forma by sa líšila od poistnej zmluvy rozsahom strán, charakterom i obsahom (Bílková 2012, s. 122). V prípade humanitárnej intervencie môže okruh poistených zahrňovať akúkoľvek skupinu, ktorej potenciálne hrozí genocídne násilie. Poist'ovňu by v tomto prípade mohol predstavovať akýkoľvek cudzí štát, medzinárodná organizácia či dokonca medzinárodné spoločenstvo ako celok (Bílková 2012, s. 122).

Naviac v humanitárnej intervencii nie sú vzťahy medzi povstalcami a intervenujúcou stranou ani recipročné a ani symetrické. Povstalci môžu v konečnom dôsledku z normy humanitárnej intervencie profitovať tým, že vďaka nej budú môcť realizovať inak neuskutočniteľné ciele. Na rozdiel od poistených však o poistnej zmluve nevyjednávajú, teda nemajú vplyv na jej obsah, vrátane podmienok zmluvy (Bílková 2012, s. 123).

Intervenciu nie je možné označiť za povinnosť, prinajlepšom predstavuje právo tretích strán, ktoré sa môžu slobodne rozhodnúť, či budú konať alebo nie. Doterajšie pokusy zmeniť právo intervenovať na povinnosť (R2P) sa nestretli s úspechom (Bílková 2012, s. 123). To znamená, že povstalci (poistení) operujú v atmosfére konštantej neistoty. Nemajú záruku, že eskalácia konfliktu a vznik genocídneho násillia bude viesť k intervencii (Bílková 2012, s. 123) a ani istotu, že intervencia následne napomôže realizácii ich cieľov (ako napríklad zmena ich politického statusu⁷) (Bílková 2012, s. 123).

Tento fakt zmierňuje nevýhody vyplývajúce z informačnej asymetrie medzi povstalcami a intervenujúcou stranou a vyvažuje ich vzájomný vzťah. Kým poistitelia nemôžu s istotou vedieť, či sa poistení budú správať zodpovedne, poistení nemôžu s istotou vedieť, ako a či vôbec budú poistitelia na vznik rebélie reagovať (Bílková 2012, s. 123).

Ďalším dôležitým rozdielom medzi poistnou zmluvou a security guarantee je nejasnosť ohľadom toho, či security guarantee môže byť vôbec odmietnutá (Rauchhaus 2006, s. 70). Tretia strana by zrejme mohla intervenovať v prípade eskalácie násillia, a to aj v prípade, keby daná minorita podmienky security guarantee odmietla (Rauchhaus 2006, s. 70). Z toho vyplýva, že odmietnutie kontraktu zo strany minority ešte nemusí nutne ukončiť hru, tak ako by to bolo u poistnej zmluvy v klasickom

⁷Zmene politického statusu danej minority by mohol v rámci poist'ovníckej teórie odpovedať inštitút nadpoistenia, čo by znamenalo, že z požiadavky na zmenu politického statusu by sa stala požiadavka nad rámec nad rámec humanitárnej intervencie..

modeli morálneho hazardu (Rauchhaus 2006, s. 70), kde nárok na plnenie v prípade, že nedôjde k uzatvoreniu poistenej zmluvy, nevzniká.

Môže však tretia strana odmietnuť intervenovať? Tretie strany sú konfrontované s tzv. commitment dilemma (Rauchhaus 2009, s. 879). To znamená, že ak sa tretia strana kredibilne zaviazá k intervencii, domáca minorita môže využiť túto situáciu a angažovať sa v provokatívnom alebo rizikovom chovaní (Rauchhaus 2009, s. 879). Naopak, ak sa tretia strana vyhne kredibilnému záväzku k intervencii, potom domovský štát môže ignorovať varovania ako blafovanie a pokračovať v eskalácii násillia (Rauchhaus 2009, s. 879).

Z toho vyplýva, že rovnaký mechanizmus - kredibilita, ktorý zvyšuje schopnosť tretej strany donucovať cieľový štát jednať požadovaným spôsobom, zároveň môže pre tretiu stranu predstavovať komplikáciu, ak by chcela odmietnuť intervenovať alebo potrestať rizikové alebo provokatívne konanie minority (Rauchhaus 2009, s. 879).

Ak tretie strany nemôžu potrestať minoritu, prečo potom neanulujú security guarantee? Táto možnosť je ekvivalentom vyvážovacích klauzúl (ang. escape clause) z dôvodu identifikácie podvodu zo strany poisteného v poistnej zmluve (Rauchhaus 2009, s. 879). Pre vzťah poisťovňa - poistený je typické, že poisťovne disponujú inštrumentmi ako predchádzať, respektíve potrestať nežiaduce konanie poisteného. Poisťovňa môže v prípade, že poistený sám spôsobil poistnú udalosť alebo sa dopustil iného porušenia kontraktu, odmietnuť vyplatenie poistného plnenia.

V kontexte humanitárnej intervencie tretím stranám chýbajú efektívne mechanizmy prevencie alebo potrestania aktérov, ktorí podkopávajú snahy o conflict management (Rauchhaus 2009, s. 879) a vypovedanie kontraktu je problematické. A to nielen preto, že už len samotná existencia kontraktu na intervenciu je diskutabilná, ale predovšetkým preto, že dokázať minoritám porušenie kontraktu (teda to, že sami vyvolali genocídne násillie) môže byť v situácii CNN efektu a rizika obvinenia obetí z vyvolania konfliktu politicky nepriechné. Rovnako ako aj dištancovanie sa od konfliktu, ak by tým tretie strany umožnili vznik humanitárnej krízy (Rauchhaus 2009, s. 879).

Tento problém by mohol byť riešený prostredníctvom vyvážovacích klauzúl, ktoré by mali byť integrálnou súčasťou security guarantees. Boli by aplikované v prípadoch, kedy by domáca skupina prispievala alebo zapríčiňovala vznik násillia, na základe čoho by bola security guarantee anulovaná (Rauchhaus 2006, s. 71).

Okrem problematiky odstúpenia od security guarantee je spornou aj otázka jej vymáhateľnosti. Anarchická, slabo inštitucionalizovaná povaha prostredia, v ktorom sa pohybujú štáty, komplikuje proces uzatvárania a vymáhania zmlúv. V anarchickom usporiadaní neexistuje žiadny externý objektívny arbiter, ktorý by vynucoval a dohliadal na dodržiavanie dohôd (Herz 1950), z čoho vyplýva, že kontrakty

v medzinárodnej aréne musia byť samo-vymáhateľné (ang. self-enforcing) (Rauchhaus 2009, s. 872, 876).

Morálny hazard je v rámci ekonomickej teórie koncipovaný ako jeden z dvoch hlavných problémov, ktoré vznikajú ako dôsledok asymetrickej informácie prítomnej vo vzťahu typu principal - agent.⁸ Morálny hazard vzniká, keď poisťovňa nie je schopná priamo monitorovať alebo sledovať konanie poisteného (Pauly 1974, s. 45, Rauchhaus 2006, s. 66), ktoré vo svojom dôsledku (ne) priamo vedie ku vzniku poistnej udalosti. Poisťovňa vyvodzuje konanie poisteného v retrospektíve na základe sledovateľných výsledkov, ktoré vyplývajú z jeho konania ako i vplyvu exogénnych udalostí (Rauchhaus 2006, s. 66).

V kontexte humanitárnej intervencie je ale veľmi nepravdepodobné, že by intervenujúca strana nemohla sledovať alebo monitorovať konanie povstalcov (Rauchhaus 2006, s. 64). Otázka teda znie, ako potom humanitárna intervencia produkuje morálny hazard (Rauchhaus 2006, s. 66)?

3.7 PRÍLIŠ VŠEOBECNÉ. PRÍLIŠ JEDNODUCHÉ. PRÍLIŠ KRÁTKE.

Analýzu morálneho hazardu humanitárnej intervencie ďalej komplikuje aj vágne vymedzená hypotéza (norma humanitárnej intervencie spôsobuje vznik genocídneho násillia), založená na sledovaní jedinej premennej – očakávania povstalcov v súvislosti s externou intervenciou (tzv. očakávania externej intervencie).

Z toho vyplýva niekoľko otázok:

Po prvé. Výber počiatočného bodu. Vzhľadom k tomu, že hlavná hypotéza teórie morálneho hazardu je definovaná ako všeobecne platný kauzálny mechanizmus nezávislý na vstupoch ďalších premenných, mala by byť uplatniteľná, ak nie úplne vo všetkých, tak (minimálne) vo väčšine prípadov vzniku genocídneho násillia v rámci vnútroštátneho konfliktu. Podporná evidencia platnosti tejto hypotézy naprieč literatúrou morálneho hazardu humanitárnej intervencie uvádza len tri príklady – Kosovo, Bosna a Hercegovina a Sudán, a preto niektorí akademici začali upozorňovať na nebezpečenstvo tzv. selection bias.

Ten spočíva v tom, že metodologickým sitom morálneho hazardu neprešli prípady, v ktorých minority síce mohli opodstatnene očakávať externú intervenciu v prípade vzniku násillia voči nim, ale nepokúsili sa vyvolať rebéliu, a teda nepostupovali v zhode s tým, čo by sa podľa teórie morálneho hazardu očakávalo (Grigorian 2006, s. 49).

Dokonca aj veľmi limitovaná množina identifikovaných prípadov morálneho hazardu pri bližšom skúmaní odhaľuje závažné problémy a limity interpretácie pomocou morálneho hazardu (Bellamy – Williams 2012, s. 544). To ale neznamená, že morálny hazard nie je niekedy problémom (Grigorian 2006, s. 49).

⁸Druhým problémom je nepriaznivý výber (tzv. adverse selection)

Podľa Grigoriana pri aplikácii morálneho hazardu dochádza k systematickému výberu pozorovaní jednej premennej (Grigorian 2006, s. 48), pričom každý prípad je spätne analyzovaný len do bodu vzniku očakávania intervencie a z toho vyplývajúceho následného konania danej minority – spustenia rebélie (Grigorian 2006, s. 49). Výber očakávania externej intervencie ako jedinej premennej má teda zásadný vplyv na určenie dĺžky analyzovaného obdobia, od čoho sa ďalej odvíja identifikácia prípadov, ktoré potvrdzujú hlavnú hypotézu morálneho hazardu.

Konkrétne, Western kritizuje Crawforda aj Kupermana za to, že za počiatočný bod skúmania morálneho hazardu v prípade Kosova, stanovili rok 1998 (Western 2006, s. 78), t.j. iba jeden rok pred intervenciou. Podľa Westerna násilie nevzniká vo vákuu a analýza tak krátkeho časového rámca nie je schopná zachytiť príčiny a proces radikalizácie danej minoritnej skupiny a ani vznik občianskeho konfliktu. K tomu je nutný rozbor oveľa dlhšieho časového úseku berúceho do úvahy historický a strategický kontext (Western 2006, s. 79), v ktorom sa formujú pozície a motivácie všetkých hráčov, až dochádza k vnútroštátnemu konfliktu (Western 2006, s. 79). Western dodáva, že rebéliám vždy predchádza istá forma obdobia kontroverznej štátnej politiky voči minorite, vrátane využitia nástrojov ako policajná brutalita, zákazy vychádzania, vyvlastnenie pozemkov alebo masové vyhánanie (Western 2006, s. 76).

Po druhé. Jednoduchá kauzalita. Tým, že sa morálny hazard zameriava len na jednu premennú (očakávanie intervencie tretej strany), vytvára sa jednoduchý, lineárny kauzálny reťazec vedúci priamo od existencie medzinárodnej normy k vyprovokovaniu rebélie a vzniku genocídneho násillia (Western 2006, s. 75).

Príčiny vzniku vnútroštátnych konfliktov sú komplexnejšie a ich identifikácia nie je bez určenia širších trendov a platných kauzálnych mechanizmov možná (Western 2006, s. 84). Analýza jedinej premennej, očakávania externej intervencie, však automaticky redukuje vysvetlenie komplexného fenoménu na jedinú kľúčovú premennú (Bellamy – Williams 2012, s. 541). Zužuje tým celý súbor možných príčin konfliktov iba na malý počet (ne)relevantných faktorov a ignoruje množstvo zásadných kauzálnych aspektov ako napríklad širší sociálny a historický kontext, vnímanie neprávosti (Gurr 1970) či úlohu politických a ekonomických faktorov ako motorov rebélie (Weinstein 2007, Collier – Hoeffler 2004).

Z toho dôvodu kritici morálneho hazardu varujú, že morálny hazard poskytuje potenciálne zavádzajúce vysvetlenie skutočných motivácií a zámerov jednotlivých aktérov a ponúka nekompletný výklad vzniku rebélie a konfliktu (Bellamy – Williams 2012, s. 558). Podľa kritikov by morálny hazard v extrémnom prípade nesprávnym určením príčin vzniku konfliktu mohol prispieť k obvineniu obetí konfliktu z vyvolania rebélie.

Na druhej strane, vznik rebélie nie je ničím nezvyčajným a na tom hypotéza morálneho hazardu nič nezmení. Pokiaľ samovražednú rebéliu proti násobne silnejšej štátnej autorite vyvolá podstatne slabšia menšina, vzniká istá anomália, ktorú by mohol

objasniť práve morálny hazard. Jednoduchá lineárna kauzalita, ktorú aktuálne koncept morálneho hazardu humanitárnej intervencie využíva k vysvetleniu fenoménu samovražedných rebélií, znehodnocuje možnú pridanú hodnotu aplikácie teórie morálneho hazardu a nevyužíva jej potenciál vysvetliť, prečo táto anomália vzniká, tj. prečo niektoré minoritné skupiny rebelujú a iné nie.

S cieľom využitia tohto potenciálu je v rámci budúceho výskumu nutné rozdeliť priebeh konfliktu (a tým aj hypotézu) na menšie úseky a skúmať konštaláciu okolností (premenné), ktorá vytvára podmienky pre vznik morálneho hazardu.

Po tretie. Dôraz na medzinárodnú úroveň analýzy. Tvrdenie, že očakávanie intervencie spôsobuje vznik genocídneho násillia, presúva centrum analýzy vzniku, dynamiky a trvania (Bellamy – Williams 2012, s. 557) občianskeho konfliktu z lokálnej na medzinárodnú úroveň. Aj napriek tomu, že medzinárodný rozmer konfliktu je nepochybne dôležitým komponentom mozaiky jeho príčin a dopadov, mnohé štúdie poukazujú na to, že lokálna politická dynamika má väčšiu vypovedajúcu schopnosť pri pokusoch o vysvetlenie radikalizácie danej menšiny a vzniku vnútroštátneho konfliktu (Autesserre 2010, Kalyvas 2006).

Rekonštrukcia analyzovaných prípadov morálneho hazardu humanitárnej intervencie by preto mala byť doplnená o komplexnejšie objasnenie daných konfliktov na základe najdôležitejších historických súvislostí na pozadí (minimálne) politických a ekonomických faktorov.

3.8 EŠTE RAZ A PRESNEJŠIE

Potreba exaktnejšieho vymedzenia všetkých komponentov konceptu morálneho hazardu humanitárnej intervencie sa nesie naprieč celým spektrom jeho kritiky.

Najzraniteľnejším miestom modelu je jeho základná hypotéza, že samovražedná rebélia povstalcov je výsledkom „opačných“ podnetov, ktoré boli vytvorené normou humanitárnej intervencie. Dôvodom kritiky tejto hypotézy nie je ani tak jej kontroverznosť, ako to, že stojí na slabo špecifikovaných premenných (Western 2006, s. 75).

Ak si má teda teória morálneho hazardu nájsť svoje stabilné miesto pri analýze efektivity humanitárnej intervencie, je nutné zamerať sa na jej konceptuálny rozvoj. Po prvé, model potrebuje bližšie a presnejšie definície kľúčových pojmov, vrátane tých najzákladnejších, ako sú humanitárna intervencia, morálny hazard či genocídne násillie. To isté platí pre hlavné analytické kategórie typu negatívne precedensy a „opačné“ podnety (Western 2006, s. 80).

Druhým rozmerom rozvoja modelu je pokus o lepšie uchopenie kauzálneho mechanizmu vedúceho k humanitárnej intervencii. Vzhľadom k tomu, že kauzálne

mechanizmy sú tvorené entitami (jednotlivci, skupiny, štáty, atď.) a ich aktivitami,⁹ v rámci analýzy je potrebné jasne určiť všetkých relevantných aktérov a faktory, ktoré vplývajú na formovanie ich preferencií a pozícií.

Morálny hazard humanitárnej intervencie vychádza z očakávaní externej intervencie ako jedinej premennej modelu. Z pohľadu skúmania kauzálnych závislostí je preto nutné identifikovať nové závislé a nezávislé premenné, ktoré sú súčasťou kauzálneho reťazca vedúceho k intervencii, na základe čoho bude možné formulovať nové hypotézy.

Tretia rovina posunu modelu je praktická, založená na hlbšom empirickom testovaní (Western 2006, s. 83) tých občianskych konfliktov, u ktorých došlo k intervencii, ako aj tých, kde k intervencii nedošlo. Cieľom budúceho empirického testovania morálneho hazardu humanitárnej intervencie by malo byť presnejšie určenie, za akej súhry okolností dochádza k morálnemu hazardu na strane povstalcov. To znamená, že v rámci budúceho výskumu by malo dôjsť k odklonu od doterajšieho až dogmatického predpokladu jasnosti tzv. „intervening“ premennej, že rebeli iniciujú násilie, pretože sú si istí, že môžu očakávať intervenciu (Western 2006, s. 79).

4 ZÁVER

Článok skúmal interpretačný potenciál, pridanú hodnotu a limity aplikácie ekonomickej teórie morálneho hazardu na kontext humanitárnej intervencie z teoretického hľadiska.

Hlavným cieľom tohto článku bolo posúdenie efektivity interdisciplinárneho prepojenia ekonomickej teórie morálneho hazardu s problematikou humanitárnej intervencie. Cieľom článku bolo prispieť k vytvoreniu prvého kompaktného prehľadu existujúceho teoretického základu morálneho hazardu humanitárnej intervencie a komplexne zmapovať stav súčasného poznania konceptu morálneho hazardu humanitárnej intervencie. V článku boli identifikované a analyzované slabé a silné stránky konceptu. Cieľom zvoleného postupu bolo odstrániť jednu z prekážok rozvoja konceptu morálneho hazardu humanitárnej intervencie, ktorou je nekoncentrovanosť a roztrúsenosť informácií.

⁹Metóda process tracing poskytuje veľmi efektívny metodologický aparát pre skúmanie kauzálnych súvislostí.

Pre väčší detail k metóde process tracing viz.:

George, A. L. - Bennett, A. (2004) Case Studies and Theory Development in the Social Sciences. the Belfer Center for Science and International Affairs. 350s. ISBN 0-262-07257-2 (alk. paper)

Pre väčší detail k analýze aktérov a ich činností viz.:

Beach, D. - Pedersen, R. B. (2013) Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines. University of Michigan Press. ISBN-10: 047205189X. 208s..

Aj napriek tomu, že koncept zatiaľ nemôže poskytnúť ucelenú, logicky konzistentnú interpretáciu vzniku vnútroštátneho konfliktu pri existencii hrozby intervencie tretej strany, testované tvrdenie, že „koncept morálneho hazardu predstavuje efektívny nástroj skúmania humanitárnej intervencie“ nie je možné bez ďalšieho výskumu považovať za falzifikované.

Naopak, zapojenie morálneho hazardu do kauzálneho mechanizmu vzniku konfliktu pri hrozbe intervencie interpretuje udalosti a rozhodnutia jednotlivých aktérov konať tak, ako konali, z novej perspektívy, a tým ponúka nový, alternatívny spôsob ako nahliadať na vnútroštátny konflikt a intervencie.

Interdisciplinárna kombinácia morálneho hazardu a humanitárnej intervencie nie je síce plne kompatibilná, morálny hazard však vnáša do skúmania procesu humanitárnej intervencie množstvo pozitív, nakoľko posúva uvažovanie nad touto problematikou mimo komfortnú zónu a núti nás nielen opätovne položiť si už mnohokrát zodpovedané otázky, ale aj formulovať nové.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. AUTESSERRE, S. (2010): *The Trouble with the Congo. Local Violence and the Failure of International Peacebuilding*. [Online.] Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 344 s. ISBN: 978-0-521-15601-1. [Citované 20.12.2015.] Dostupné na internete: <http://assets.cambridge.org/97805211/56011/frontmatter/9780521156011_frontmatter.pdf>
2. BEACH, D. – PEDERSEN, R. B. (2013): *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. [Online.] University of Michigan Press, 2013. 208s. ISBN-10: 0472051890. [Citované 15.9.2015] Dostupné na internete: <<https://books.google.cz/books?id=5iulb1MInPcC&pg=PA39&lpg=PA39&dq=causal+mechanisms+consist+of+parts+composed+of+entities+that+engage+in+activities&source=bl&ots=Q4zKK279WM&sig=40r1vrwjiSGZU8ZcvIcrJVang0E&hl=en&sa=X&ved=0CB8Q6AEwAGoVChMI25n4iNSFyAIVQzsUCh23-gpi#v=onepage&q=entities%20&f=false>>.
3. BELLAMY, A. J., WILLIAMS, P. D. (2012): On the Limits of Moral Hazard: The 'Responsibility to Protect', Armed Conflict and Mass Atrocities. [Online.] In: *European Journal of International Relations*, 2012, roč.18, č.3, s.539-571. [Citované 17.12.2012.] Dostupné na internete: <<http://ejt.sagepub.com/content/18/3/539.full.pdf+html>>.
4. BÍLKOVÁ, V. (2012): Some Caution, Please: Applying the Concept of Moral Hazard to Humanitarian Intervention. [Online.] In: *Central European Journal of International & Security Studies*, 2012, roč.6, č.2, s.111-133. [Citované 20.12.2012.] Dostupné na internete: <http://cejiss.org/sites/default/files/Article%2005_1.pdf>.

5. COLLIER, P. – HOEFFLER, A. (2004): Greed and Grievance in Civil War. [Online.] In: *Oxford Economic Papers*. Oxford University Press, 2004, roč.56, č.4, s.563-595. [Citované 30.12.2015.] Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/3488799>>.
6. CRAWFORD, T.W. (2006): Moral Hazard, Intervention and Internal War: A Conceptual Analysis. s.26-44. In: (ed.) a (ed.). CRAWFORD, T.W. - KUPERMAN, A. J. (2006): *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War*. Routledge, New York, 2006, 100s. ISBN: 0-415-46374-2.
7. GEORGE, A. L. - BENNETT, A. (2004): *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. [Online.] Cambridge: MIT Press, 2004, 350s. ISBN 0-262-07257-2 (alk. Paper). [Citované 31.7.2015.] Dostupné na internete: <<https://books.google.cz/books?id=JEGzE6ExNgC&pg=PA89&lpg=PA89&dq=richard+fenko+soaking+and+poking&source=bl&ots=HL2g37o4Vy&sig=EodnB2XWyz3b9XKw8cBLxxM4jwY&hl=en&sa=X&ved=0CEoQ6AEwBmoVChMIydyQvteFyAIVxdsCh0kmgIH#v=onepage&q=intervening%20causal%20process&f=false>>.
8. GRIGORIAN, A. (2006): Third-party Intervention and Escalation in Kosovo: Does Moral Hazard Explain It? s.45- 63. In: (ed.) a (ed.). CRAWFORD, T. W. - KUPERMAN, A. J. (2006). *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War*. Routledge, New York, 2006, 100s. ISBN: 0-415-46374-2.
9. GURR, T. (1970): *Why Men Rebel*. Princeton University Press. New York, 1970. 440s. ISBN-10: 1594519145.
10. HERZ, J. H. (1950): Idealist Internationalism and the Security Dilemma. [Online.] In: *World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, január 1950, roč.2, č.2, s.157-180. [Citované 30.12.2015.] Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/2009187>>.
11. KALYVAS, S. N. (2006): *The Logic of Violence in Civil War*. Cambridge University Press, 2006, 510s. ISBN: 9780521670043.
12. KUPERMAN, A. J. (2002): *Tragic Challenges and the Moral Hazard of Humanitarian Intervention. How and Why Ethnic Groups Provoke Genocidal Retaliation*. PhD Thesis, International Relations and International Economics School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, Massachusetts Institute of Technology. Dept. of Political Science, 2002, 406s. [Citované 17.12.2012.] Dostupné na internete: <<http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/36342>>.
13. KUPERMAN, A. J. (2006): Suicidal Rebellions and the Moral Hazard of Humanitarian Intervention. s.1-25. In: (ed.) a (ed.). CRAWFORD, T. W. - KUPERMAN A. J. (2006): *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral*

- Hazard, Rebellion and Civil War*. New York. Routledge, 2006, 100s. ISBN: 0-415-46374-2.
14. KUPERMAN, A. J. (2008a): Moral Hazard of Humanitarian Intervention: Lessons from the Balkans. [Online.] In: *International Studies Quarterly*. Oxford University Press, 2008, roč.52, č.1, s.49-80. [Citované 28.12.2015.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/227616158_The_Moral_Hazard_of_Humanitarian_Intervention_Lessons_from_the_Balkans>.
 15. KUPERMAN, A. J. (2008b): Mitigating the Moral Hazard of Humanitarian Intervention. Lessons from Economics. [Online.] In: *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, apríl – jún 2008, roč.14, č.2, s.219-240. [Citované 13.04.2013.] Dostupné na internete: <<http://www.epsusa.org/events/07conf/kupermanpaper.pdf>>.
 16. KUPERMAN, A. J. (2009a): Rethinking the Responsibility to Protect. [Online.] *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, zima-jar 2009, roč.10, č.1, s.19-27. [Citované 26.12.2015.] Dostupné na internete: <<http://www.journalofdiplomacy.org/>>.
 17. KUPERMAN, A. J. (2009b): Wishful Thinking Will Not Stop Genocide: Suggestions for a More Realistic Strategy. [Online.] In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, 2009, roč. 4, č. 2, čl. 10, s.190-199. [Citované 17.12.2012.] Dostupné na internete: <<http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1138&context=gs>>.
 18. PAULY, M. V. (1974): Overinsurance and Public Provision of Insurance: The Roles of Moral Hazard and Adverse Selection. [Online.] In: *The Quarterly Journal of Economics*. Oxford University Press, február 1974, roč.88, č.1, s.44-62. [Citované 22.08.2015.] Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/1881793>>.
 19. PAULY, M. V. (1968): The Economics of Moral Hazard: Comment. [Online.] In: *The American Economic Review*. American Economic Association, jún 1968, 1.časť, roč.58, č.3, s.531-537. [Citované 30.08.2015.] Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/1813785>>.
 20. RAUCHHAUS, R. W. (2006): Conflict Management and the Misapplication of Moral Hazard Theory. s.64-73. In: (ed.) a (ed.). CRAWFORD, T.W. - KUPERMAN, A. J. (2006): *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War*. Routledge. New York, 2006, 100s. ISBN: 0-415-46374-2.
 21. RAUCHHAUS, R. W. (2009): Principal-Agent Problems in Humanitarian Intervention: Moral Hazards, Adverse Selection, and the Commitment Dilemma. [Online.] In: *International Studies Quarterly*. Wiley, december 2009,

- roč.53, č.4, s.871- 884. [Citované 30.12.2015.] Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/27735127>>.
22. STIGLITZ, J.E. (1983): Risk, Incentives and Insurance: The Pure Theory of Moral Hazard. [Online.] In: *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, január 1983, č.26, s.5-8. [Citované 26.12.2015.] Dostupné na internete: <[https://www.genevaassociation.org/media/220469/ga1983_gp8\(26\)_stiglitz.pdf](https://www.genevaassociation.org/media/220469/ga1983_gp8(26)_stiglitz.pdf)>.
23. WAGNER, H. (2006): The Hazards of Thinking about Moral Hazard. s.86-95. In: (ed.) a (ed.). CRAWFORD, T.W. - KUPERMAN, A. J. (2006): *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War*. Routledge. New York, 2006, 100s. ISBN: 0-415-46374-2.
24. WALTZ, K. N. (1960): Man, the State, and War: A Theoretical Analysis. [Online.] In: *Political Science Quarterly. Academy of Political Science*, september 1960, roč.75, č.3, s.448-450. [Citované 31.12.2015.] Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/2146402>>. In: (ed.) a (ed.). CRAWFORD, T.W. - KUPERMAN, A. J. (2006): *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War*. Routledge. New York, 2006, 100s. ISBN: 0-415-46374-2.
25. WALTZ, K. N. (1979): *Theory of International Politics*. New York: Addison-Wesley series in political science. Mass McGraw-Hill.Boston, 1979, 251s. ISBN: 0-07-554852-6.
26. WEINSTEIN, J. M. (2007): Inside Rebellion. The Politics of Insurgent Violence. [Online.] In: *Comparative Political Studies*, september 2007, roč.40, č.9, s.1146-1151. [Citované 31.12.2015.] Dostupné na internete: <<http://stathis.research.yale.edu/documents/Weinstein.pdf>>.
27. WESTERN, J. (2006): Illusions of Moral Hazard: A Conceptual and Empirical Critique. s.74-85. In: (ed.) a (ed.). CRAWFORD, T.W. - KUPERMAN, A. J. (2006). *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War*. Routledge, New York, 2006, 100s. ISBN: 0-415-46374-2.

NEZAMĚSTNANOST MLADÝCH A JEJÍ ŘEŠENÍ NA EVROPSKÉ ÚROVNI YOUTH UNEMPLOYMENT AND ITS SOLUTION ON THE EU LEVEL

Zuzana Potužáková¹

Článek je zaměřen na analýzu současné nezaměstnanosti mladých v EU a její příčiny konfrontuje s opatřeními EU, mířícími na její snížení. Jelikož ale politika zaměstnanosti patří mezi oblasti s malým stupněm delegovaných pravomocí od členských států na unijní úroveň, jsou možnosti cílenější pomoci relativně omezené.

Klíčová slova: EU, nezaměstnanost mladých, míra nezaměstnanosti

The article focuses on the analysis of the current youth unemployment in the EU and its causes. These causes are in the other part of the article confronted with the measures EU which aim at the reducing this type of the unemployment. However, the employment policy belongs among the areas with a low degree of delegated powers from the Member States to the EU. Thus the possibility of more targeted support from the EU is relatively limited.

Key words: EU, youth unemployment, unemployment rate

JEL: J01,J08,J60

1 ÚVOD

EU se řadu již několik dekad potýká s problémem vysoké nezaměstnanosti, jejíž kořeny lze vysledovat k ropným šokům v 70. letech. Nezaměstnanost přitom nejen omezuje hospodářský růst státu, je zároveň i socioekonomickým problémem s dlouhodobými dopady na profesní život nezaměstnaných.

Mezi skupiny více ohrožené nezaměstnaností patří kromě jiných i mladí lidé ve věku 15-24 let. Ta v řadě členských států EU přesahuje 20%, na jihu EU je bez práce v pokrizové době téměř každý druhý mladý člověk. Problém generační a geografické koncentrace nezaměstnanosti může mít pro fungování EU značné důsledky.

¹ Doc. Ing. Zuzana Potužáková, Ph.D., Katedra marketingu a obchodu, Ekonomická fakulta, Technická univerzita v Liberci, Studentská 2, 460 02, Liberec, e-mail: zuzana.potuzakova@tul.cz.

Autorka se dlouhodobě zaměřuje na tematiku EU, trhů práce a mezinárodního obchodu

V první části článku analyzujeme aktuální vývoj v oblasti nezaměstnanosti mladých v EU. Druhá část článku věnuje politikám EU, do kterých zkoumaná problematika spadá. Třetí část se zaměřujeme na příčiny a důsledky tohoto druhu nezaměstnanosti. Čtvrtá část analyzuje opatření mířící na snížení tohoto typu nezaměstnanosti na unijní úrovni a to s důrazem na období po roce 2008, kdy došlo k jejímu prudkému navýšení v drtivé většině členských států EU. Cílem článku je stanovit, zda opatření navrhovaná a realizovaná EU skutečně cílí na snížení nezaměstnanosti této věkové skupiny. K sepsání článku byla použita data ze statistických databází Eurostatu z let 2004 - 2015.

2 AKTUÁLNÍ VÝVOJ NEZAMĚSTNANOSTI MLADÝCH V EU

Na trh práce působí řada aspektů a situace na trhu práce dále ovlivňuje řadu socioekonomických jevů. Promítají se sem například **globalizační tendence** a přesun pracovních míst s nižší přidanou hodnotou do ekonomik s levnější pracovní silou. Nedostatečné vzdělání tak tvoří stále větší bariéru pro vstup na trh práce, což se projevuje nárůstem nezaměstnanosti nízko kvalifikovaných jedinců.

Tercializace ekonomik a pokles zaměstnanosti v primárním a sekundárním sektoru vytlačuje část dosud zaměstnané pracovní síly do ekonomické neaktivity či nezaměstnanosti (Eichhorst et al. 2010) vzhledem k nekompatibilitě mezi poptávanými a nabízenými znalostmi a schopnostmi. Pracovníci ze sekundárního sektoru nejsou často schopni aplikovat své znalosti a schopnosti v sektoru služeb, které vyžadují například komunikační nebo jazykové dovednosti a stávají se tím pádem nezaměstnanými.

Dalším faktorem, který silně ovlivňuje podobu pracovních trhů v rozvinutých tržních ekonomikách, je **stárnutí populace** (OECD 2012). Dochází zde k paradoxní situaci, jelikož evropské ekonomiky nejsou schopny v mnoha oborech obsadit pracovní místa po zaměstnancích ze silnějších populačních ročníků, kteří odcházejí do penze.

Na trhu práce rovněž existuje **řada nerovnováh a asymetrií**. Tyto nerovnováhy se ve větší míře projevují u skupin ohrožených nezaměstnaností, mezi které patří spolu se staršími pracovníky, handicapovanými nebo příslušníky menšin také mladí lidé.

Na trhu práce koexistují skupiny zaměstnanců s různým postavením a mírou ochrany. Na toto rozdělení se často aplikuje *Insider- Outsider Theory*. Za *insidery* považování zaměstnaní a za *outsiders*, většinou, ale ne vždy, nezaměstnaní (Lindbeck, Snower, 2001). Podle Cazes a Nešporové (2003, s. 5) jsou *insiders* pracovníci se smlouvami na dobu neurčitou a *outsiders* pracovníci se smlouvami na dobu určitou. *Outsiders* tak definujeme jako ty, jejichž pozice na trhu práce vykazuje prvky dočasnosti nebo u nichž jsou bariéry trhu práce natolik vysoké, že brání zisku trvalého pracovního místa. Mezi *outsiders* patří často, kromě dalších skupin ohrožených

nezaměstnaností, jako starší pracovníci či handicapovaní, rovněž i mladí lidé ve věkové skupině 15-24 let (OECD 2014).

Jak bylo řečeno v úvodu, vysoká míra nezaměstnanosti mladých je v EU **dlouhodobý problém**, který se zlepšil přechodně pouze v období 2006-2007. Následkem krize v roce 2008 vystoupala nezaměstnanost této věkové skupiny v EU-28 během jednoho roku na více než 20% a dosud neklesla na předkrizové hodnoty.

V tabulce č. 1 je znázorněn vývoj nezaměstnanosti mladých v Evropské unii v období 2004-2014 jako procento ekonomicky aktivní populace. Jako počáteční rok byl v tabulce č. 1 zvolen rok 2004, kdy došlo k početně největšímu rozšíření členských států EU.

Tabulka č. 1 – Míra nezaměstnanosti mladých v EU, v %, 2004-2015

<i>Stát/rok</i>	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU- 28	19,1	18,7	17,1	15,4	17,1	21,2	21,3	22,4	23,8	23,4	21,4	20,3
Belgie	21,6	21,6	19,6	18,6	18,3	22,4	21,2	18,3	22,0	24,2	22,5	22,1
Bulharsko	24,0	20,2	16,3	13,9	11,8	17,4	23,9	26,5	28,1	26,9	22,7	21,6
ČR	21,0	19,0	15,1	9,5	10,1	20,0	17,2	18,1	19,6	19,0	14,4	12,6
Dánsko	7,9	8,6	7,2	6,8	8,9	13,4	14,3	14,3	13,4	13,3	11,3	10,8
Německo	10,6	10,8	9,6	8,2	7,1	7,6	6,6	5,6	5,3	5,1	4,9	7,2
Estonsko	19,3	14,2	11,7	8,4	18,1	31,8	26,1	24,6	18,3	19,2	14,1	13,1
Irsko	8,7	8,6	7,9	9,3	17,0	26,9	30,0	30,5	29,2	25,9	21,9	20,9
Řecko	26,0	26,3	25,9	22,0	22,5	28,2	36,8	49,8	58,3	56,6	51,2	49,8
Španělsko	21,3	18,7	17,9	19,0	29,4	39,3	43,1	48,5	54,9	54,8	51,6	48,3
Francie	20,6	21,5	21,5	18,5	20,5	23,8	22,3	22,7	26,1	23,7	24,6	24,7
Chorvatsko	32,7	30,4	27,1	24,8	23,0	26,8	37,2	35,2	46,6	48,1	45,3	43,0
Itálie	24,0	23,3	21,3	21,7	22,3	26,5	28,2	30,7	37,7	42,1	42,3	40,3
Kypr	11,7	14,1	9,8	9,6	9,3	16,8	14,5	25,8	32,1	40,2	34,3	32,8
Litva	20,2	13,6	12,6	8,0	21,5	39,4	33,5	28,6	22,9	22,6	18,4	16,3
Lotyšsko	20,8	13,3	8,4	8,6	18,8	33,7	35,3	30,7	24,7	21,1	18,5	16,3
Lucembursko	16,0	15,2	16,1	15,3	18,6	15,9	14,8	18,0	18,4	15,6	21,7	16,6
Maďarsko	17,3	19,2	19,5	19,6	20,3	28,1	25,8	27,0	28,3	24,2	19,0	17,3
Malta	15,6	15,9	14,9	12,6	12,4	14,5	14,1	13,5	14,1	12,8	11,4	11,8
Nizozemsko	11,7	11,5	9,5	8,9	8,5	11,2	10,8	10,6	12,1	13,8	11,9	11,3
Rakousko	10,4	11,1	9,0	8,3	10,0	10,8	8,3	9,2	9,1	10,2	10,1	10,6
Polsko	37,5	34,7	27,1	18,8	17,2	22,5	23,8	26,5	27,3	27,3	21,9	20,8
Portugalsko	19,9	20,6	22,2	21,2	22,6	26,9	27,8	34,5	39,7	35,4	33,3	32,0
Rumunsko	19,9	19,0	20,5	18,2	18,2	20,6	22,8	24,3	22,4	24,1	23,6	21,7
Slovinsko	17,4	16,4	11,1	11,5	10,0	14,3	14,5	16,6	23,5	19,5	19,1	16,3

SR	32,9	30,1	23,8	20,0	18,8	32,0	34,0	33,7	35,1	33,5	27,0	26,5
Finsko	20,6	19,4	18,0	16,2	17,6	21,8	20,6	19,8	19,5	19,9	21,3	22,4
Švédsko	21,1	22,0	20,0	19,5	20,9	25,8	23,3	22,7	24,3	22,7	22,6	20,4
V. Británie	12,4	13,5	13,9	13,6	16,4	19,4	20,5	22,2	20,8	19,8	16,2	14,6

Prameň: vlastní zpracování na základě databáze Eurostatu (2016a), data vždy na 4. čtvrtletí daného roku, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>

V roce 2015, ze kterého pochází poslední dostupná data, se pohybovala zhruba 3 procentní body nad úrovní roku 2008 a činila 20,3%. To znamená, že bez práce bylo téměř 4,6 milionu z celkových 57,8 milionů mladých žijících v EU (Eurostat 2016a). Míra nezaměstnanosti mladých zároveň navíc více než dvojnásobně převyšovala celkovou míru nezaměstnanosti (European Commission 2015a). Jak rovněž vyplývá tabulky č. 1, mezi členskými státy EU panovaly **značné rozdíly**.

V Německu v roce 2015 dosahovala 7,2% v Rakousku 10,6% a v Nizozemsku 11,3%. Situace v jádru EU je tedy na velmi dobré úrovni a tyto státy by mohly být inspirací, jak tuto problematiku řešit. Nízká míra nezaměstnanosti mladých je důsledkem mimo jiné i **duálního systému vzdělávání**, kdy mladí lidé docházejí na praxi do podniků již během studia a jsou tedy ze školy připraveni na požadavky trhu práce (European Commission 2016d).

Naopak v Řecku činila 49,8%, ve Španělsku 48,3% v Itálii 40,3%. Vysoká míra nezaměstnanosti byla i v Chorvatsku 43,0%, které přistoupilo do EU teprve před třemi lety. Na jihu EU je tedy situace poměrně vážná. Vzhledem k ekonomickým potížím těchto států jej můžeme považovat za nejproblematičtější region z hlediska nezaměstnanosti zkoumané věkové skupiny. Hovoří se o vzniku ztracené generace, která navzdory tomu, že disponuje lepším vzděláním, než generace jejich rodičů, má pouze malou šanci na získání pracovního místa trvalé povahy (Merler 2015, s. 1).

Problémem tohoto regionu byla dlouhou dobu kromě dopadů krize také **částečná liberalizace pracovního trhu**. V předkrizovém období vlády v drtivé většině případů liberalizovaly pracovní poměry pouze na dobu určitou, zatímco pracovní místa na dobu neurčitou zůstala reformami takřka nedotčená (Hobza, 2009). Pracovníci se smlouvami na dobu neurčitou se přitom těšili na jihu EU nadstandardní míře ochrany před propuštěním (OECD 2015).

Ukázkovým příkladem negativních dopadů částečné liberalizace je Španělsko, které pracovní úvazky na dobu určitou liberalizovalo již v polovině 80. let. Güell a Petrongolo (2007, s. 173) zjistili, že mezi roky 1987 a 2002 bylo pouze 10% pracovních úvazků ve Španělsku přeměněno na trvalé, přičemž dočasná zaměstnání byla ve většině případů prokládána nezaměstnaností. Saint-Paul (2000, s. 2) došel k závěru, že španělský systém snížil míru tvorby pracovních míst na míru typickou pro rigidní trhy práce, zatímco míra zanikání pracovních míst byla vysoká jako ve flexibilních pracovních trzích.

Boeri a Garibaldi (2007, s. 359) hovoří o líbánkovém efektu (*honeymoon effect*) těchto reforem. Ty podle závěrů jejich studie sice zvyšují zaměstnanost v době ekonomického růstu, ale v době recese, je naopak výrazněji snižují. Celkově tedy liberalizace dočasných pracovních úvazků při rigidních pravidlech pro trvalé úvazky zvyšuje volatilitu zaměstnanosti v závislosti na ekonomickém cyklu.

Problém **dočasnosti pracovních úvazků** mladých není pouze záležitostí Španělska, ale EU jako celku. Dle Eurostatu v roce 2015 pracovalo téměř 42,6% mladých lidí na dočasný pracovní úvazek oproti 11,5% ve věkové skupině 25-49 let a 6,4% ve věkové skupině 50-64 let Eurostatu (2016d).

Další oblastí s relativně vysokou nezaměstnaností mladých je Pobaltí. To se po období prudkého hospodářského růstu započatým již na přelomu dekády, potýkalo po roce 2008 s hlubokou ekonomickou recesí a dopady splasknutí realitní bubliny. Ačkoliv mezi roky 2009 a 2014 poklesla nezaměstnanost této věkové skupiny zpět o více než 15 procentních bod, část tohoto poklesu bylo způsobeno masivní emigrací práceschopné populace, včetně mnoha mladých lidí (Staeher 2015, s. 15).

Míra nezaměstnanosti mladých vzrostla i v severských ekonomikách, především v Dánsku, které vykazovalo před rokem 2008 de facto plnou zaměstnanost. Švédsko a Finsko naopak vykazuje stabilní míru nezaměstnanosti, nicméně pohybuje se dlouhodobě na úrovni 20%. Nezaměstnanost tedy v těchto státech nebyla výrazněji akcelerována dopady krize, ale jedná se o dlouhodobý strukturální problém jejich ekonomik.

Ve Švédsku je tento dlouhodobý problém dáván do souvislosti s nastavením vzdělávacího systému, který není kompatibilní s požadavky trhu práce. Dlouhodobě zde zhruba čtvrtina absolventů není schopna najít z tohoto důvodu pracovní místo. Jak ale UNIRIC (2012) přiznává, problém nezaměstnanosti si částečně způsobují mladí lidé i sami, jelikož si nevhodně vybírají obory svého budoucího působení, ve kterých je poptávka po absolventech výrazně nižší než kolik jich ukončuje studium. Jako příklad je zde uveden sektor turismu, médií, z výučních oborů pak například holiči (UNIRIC 2012, s. 1). Mezi další faktory patří rovněž nedostatek pracovních zkušeností, které by mladí mohli získat například během stáží nebo prací na částečný úvazek během studia.

Co se týče vývoje nezaměstnanosti mladých ve středoevropském prostoru, docházelo mezi lety 2004 a 2008 dokonce k výraznému poklesu a to především v Polsku a na Slovensku, kde před rokem 2004 dosahovala více než 35%. Hlavním faktorem, který způsobil pokles nezaměstnanosti mladých bylo dle Walker, Stephenson (2012, s. 48) otevření pracovních trhů v Británii a Irsku. Tato migrace se týkala především mladých lidí s nižším než vysokoškolským vzděláním, kteří neviděli v domácích ekonomikách perspektivu na získání dostatečně placeného pracovního místa (Walker, Stephenson 2012, s. 49). Ačkoliv po roce 2008 nezaměstnanost opět vzrostla, nedosáhla již úrovně roku 2004, což bylo způsobeno především úspěšným etablováním mladých migrantů na cílových pracovních trzích.

V Maďarsku byl nárůst nezaměstnanosti způsoben interními ekonomickými příčinami a fiskální krizí v roce 2008 (Pastore 2015, s. 52). V roce 2014 byla již nezaměstnanost oproti tomuto roku o deset procentních bodů nižší a dosahuje průměru EU. V ČR následkem krize vzrostla nezaměstnanost mladých o 10 procentních bodů na 19,1 v roce 2012. V posledních dvou letech začala zvolna klesat. Ani zde dosud nezaměstnanost mladých nedosáhla předkrizového stavu. V porovnání s ostatními státy regionu dosahuje ale podprůměrných hodnot. Svou roli hraje kromě jiného i úzké propojení s německou ekonomikou, která vyšla z krize de facto posílena (OECD 2014).

Dostatečné vzdělání a kvalifikace pozitivně ovlivňují zaměstnanost i této věkové skupiny. V roce 2015 byla míra nezaměstnanosti mladých s vysokoškolským vzděláním 14,5%, u mladých s primárním a nižším sekundárním to bylo 28,4% (Eurostat, 2016e). Novým rysem pokrizového období je ale fakt, že vysokoškolské vzdělání přestává být jistotou garantující pracovní místo. Nejmarkantnější nárůst zaznamenal opět jih EU. V roce 2008 bylo bez práce jen 11,7% vysokoškolsky vzdělaných mladých v EU, ve Španělsku byl nárůst mezi lety 2008 a 2015 z 15,7% na 37,4%, v Řecku z 23,7% na 47,9% (Eurostat 2016e).

Po roce 2008 zaznamenaly v EU rostoucí trend rovněž i **částečné úvazky**. V námi sledované věkové skupině se tento trend projevil podstatně výrazněji než u starších pracovníků. Zatímco ve věkové skupině 25-64 let takto pracovalo 18,5% všech zaměstnanců, ve věkové skupině 15-24 let to bylo více než 31% (Eurostat 2016b). Je nicméně nutné vzít v potaz, že část z nich tvoří studenti, kteří pracují na částečný úvazek úmyslně.

Za indikátor lépe vystihující realitu v této oblasti považujeme proto podíl nedobrovolných částečných úvazků na celkové částečné zaměstnanosti (tzv. *involuntary part-time employment*). Ta v roce 2014 tvořila 6% z celkové zaměstnanosti, oproti 4% v roce 2006 (European Commission 2016). Ve věkové skupině 15-24 let činil tento podíl téměř 30%. Třetina mladých lidí by tedy preferovala plný úvazek místo částečného. Největší podíl takto zaměstnaných mladých byl ve Francii (52,9%) a v Maďarsku (47,6%), nejmenší pak v Dánsku (8,8%) a ve Slovinsku (5,6%) (Eurostat 2016c).

Pozice mladých lidí je na trhu práce i osm let po vypuknutí celosvětové krize stále poměrně neutěšená. Pokud již mladí lidé získají pracovní místo, vykazují oproti starším věkovým skupinám **výrazně vyšší prvky dočasnosti**. Řada mladých lidí je rovněž nucena akceptovat pouze **částečné úvazky**, ačkoliv by preferovala úvazky plné.

Pracovní perspektiva mladých lidí se po roce 2008 zhoršila v řadě členských států EU, na jihu je situace dokonce velmi vážná. V zájmu dlouhodobého vývoje EU je tedy klíčové, aby se situace mladé generace na pracovním trhu zlepšila a předešlo se tak vzniku ztracené generace. Komplexnější řešení na unijní úrovni ale komplikuje fakt, že problematika nezaměstnanosti mladých spadá do oblastí (zaměstnanost, sociální politika, vzdělávání), kde při řešení stále silně dominují členské státy.

3 UKOTVENÍ AGENDY NEZAMĚSTNANOSTI MLADÝCH DO POLITIK EU

Agenda nezaměstnanosti mladých se týká třech hospodářských politik (zaměstnanosti sociální, vzdělávací), které jsou v různé míře delegovány na unijní úroveň. V této části článku se zaměříme na možnosti EU tuto problematiku reálně řešit.

Politika zaměstnanosti patří mezi politiky EU ukotvené již téměř dvě desetiletí v primární legislativě EU. V této oblasti EU, jmenovitě Evropská komise, pouze monitoruje a koordinuje politiky členských států. Na této skutečnosti nezměnila nic ani Lisabonská smlouva. Ta politice zaměstnanosti věnuje celou část 9, jmenovitě články 145-150. V článku 147 smlouva uvádí, že „*cíl vysoké zaměstnanosti je brán v úvahu při vymezování a provádění politik a činnosti Unie*“ (Evropská unie 2007).

V praxi se v oblasti zaměstnanosti ale stále aplikuje tzv. OMC (*open method of coordination*). Otevřená metoda koordinace je používána již od 90. let a EU ji aplikovala i v rámci Lisabonské strategie. OMC je založena na **společném stanovování a definování cílů**, kterých je nutné dosáhnout, dále pak na společně vytvořených nástrojích měření a srovnávání a výměně osvědčených postupů (Evropská komise 2015b).

Podobný osud má i sociální politika. Již v roce 1956 byl sice založen Evropský sociální fond, vzhledem ke značným socioekonomickým odlišnostem členských států byla do primární legislativy včleněna, stejně jako politika zaměstnanosti, až Amsterdamskou smlouvou. Sociální politika byla na unijní úrovni řešena od roku 2000 v rámci Lisabonské strategie. Dále byla rozpracována do Evropského sociálního programu s hlavními cíli boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Stejně jako v případě politiky zaměstnanosti se zde jako **hlavní nástroj používá OMC**, konkrétně otevřená metoda koordinace pro sociální ochranu a sociální inkluzi (European Commission 2015c).

V roce 2008 si Obnovená sociální agenda stanovila sedm prioritních oblastí. Mezi ně patřily například boj proti chudobě nebo podpora rovnosti žen a mužů. Od roku 2010 je tato agenda součástí strategie Evropy 2020, v rámci které si EU vytyčila cíl snížit do roku 2020 počet lidí postižených chudobou a sociálním vyloučením o 20 milionů (European Commission 2015c).

Je tedy zřejmé, že se cíle v oblasti zaměstnanosti a sociální agendy na unijní úrovni prolínají, oba spadají do strategie Evropy 2020. Řada klíčových kompetencí, které ovlivňují situaci na trhu práce a spadají do agend zaměstnanosti a sociální politiky, se ale **mezi členskými státy EU liší**. Jedná se především o oblast pracovně právní legislativy, vzniku nároku na podporu nezaměstnanosti a jeho délku nebo možnosti či povinnosti rekvalifikace. Tyto faktory mají přitom značný vliv na zaměstnanost, respektive nezaměstnanost, mladých lidí.

Co se týče oblasti vzdělávání, EU zde zasahuje nejméně ze tří zde zmíněných politik a umožňuje de facto pouze sdílení osvědčených postupů, popřípadě stanovení

společných cílů. Tato kompetence je v drtivé většině záležitostí členských států a EU se angažuje především v oblastech jako **programy mobility** například v programu Erasmus či, Erasmus + (European Commission 2015d).

Probíhají zde rovněž iniciativy na usnadnění přecházení mezi jednotlivými vzdělávacími systémy (boloňský, respektive kodaňský proces). Socioekonomické odlišnosti mezi členskými státy, které se promítají i problematiky nastavení vzdělávacích systémů.

Jiná situace ale panuje v oblasti **uznávání kvalifikací**, kterou EU spravuje již několik dekád v rámci agendy jednotného vnitřního trhu, konkrétně realizace svobody volného pohybu osob. Co se týče uznávání kvalifikací, které má usnadnit migraci pracovních sil v rámci EU, platí v EU směrnice od roku 2007 směrnice 2005/36/ES (European Parliament 2015). Ta v současném znění 2013/55/EU stanoví tři kategorie kvalifikací. Kromě systému automatického uznávání kvalifikací zde existuje všeobecný systém pro uznávání kvalifikací, který dělí kvalifikace do pěti úrovní. Hostitelský stát může ale po pracovníkovi z jiného členského státu EU nicméně požadovat tzv. vyrovnávací opatření jako zkoušku způsobilosti nebo adaptační období. Poslední kategorií tohoto systému je uznávání kvalifikací na základě doložená profesních zkušeností.

Problémem je, že do oblasti automatického uznávání odborných kvalifikací, kde není potřeba prokazovat svou kvalifikaci, stále patří pouze sedm z celkových cca 700 povolání. Tato povolání navíc většinou spadají do oblasti zdravotnictví (lékař, zdravotní sestra, veterinář) nebo se jedná o vysokoškolské profese (advokát, architekt). Naopak řemeslné profese spadají do zbylých dvou kategorií. Právě v oblasti uznávání kvalifikací má tedy pro EU prostor pro řešení. Rozšíření počtu kvalifikací o automaticky uznávané by mělo bezesporu pozitivní dopad na migraci pracovní síly ze států s vyšší nezaměstnaností do členských států s poptávkou po pracovní síle.

Je zřejmé, že EU jako taková má v oblasti nezaměstnanosti mladých **relativně omezené kompetence**, jak situaci řešit. Klíčovou příčinou je hlavně neochota členských států k delegaci těchto politicky citlivých agend na unijní úroveň. Zároveň je ale řada mladých lidí nechce využít možnosti, které jim při řešení jejich nezaměstnanosti EU již dlouho nabízí. Ačkoliv se dle dotazníkového šetření Evropského parlamentu mezi mladými lidmi (European Parliament 2016) se 57% mladých cítí vyloučeno z ekonomického a sociálního života ve svém členském státě v důsledku ekonomické krize, pouze 32% jich zároveň uvažuje o studiu, práci či stáži v jiném státě EU. Mobilita pracovní síly v rámci vnitřního trhu do států s lepší situací na pracovním trhu je přitom jedním z řešení nezaměstnanosti této věkové skupiny, jak již ostatně bylo ověřeno migrací mladých lidí z EU-10 do Británie a Irska po roce 2004. Neochota se stěhovat za prací je nicméně pouze jednou z příčin nezaměstnanosti mladých, kterými se zabývá další část článku.

4 PŘÍČINY A DŮSLEDKY NEZAMĚSTNANOSTI MLADÝCH V EU

Pokud se zaměříme na příčiny nezaměstnanosti mladých, je patrné, že se jedná o kombinaci ekonomických i sociálních faktorů, které ale v druhém případě lze jen velmi obtížně ovlivnit aplikací nástrojů hospodářské politiky.

Odborná literatura analyzuje problém nezaměstnanosti mladých již od 80. let, kdy nezaměstnanost této věkové skupiny začala stoupat s dozvukem předchozí krizové dekády. Freeman a Weis (1982) definovali již počátkem 80. let skupiny mladých s větší pravděpodobností nezaměstnanosti. Mezi ně patří příslušníci menšin, mladí s nedokončeným středoškolským vzděláním a obyvatelé chudších oblastí. Eurofound (2011, s. 4) k těmto skupinám přidal i handicapované, mladé lidi pocházející z domácností s nižšími příjmy, mladé s nezaměstnanými rodiči, pocházející z rozvedených rodin nebo z rodin s nízkým dosaženým vzděláním. Klíčovou příčinou nezaměstnanosti **sociálního charakteru** je tedy často rodinné prostředí, kde mladí lidé vyrůstají. Další příčinou sociálního charakteru je i neochota mladých stěhovat se do jiného členského státu. Postoj mladých lidí ke stěhování často nezměnila ani ekonomická krize, jak dokazují i výsledky aktuálního dotazníkového šetření mezi mladými lidmi.

Kromě výše uvedených příčin sociálního charakteru, které lze hospodářskou politikou jen obtížně ovlivnit, má nezaměstnanost mladých rovněž **ekonomické příčiny**. Mezi ně patří dopady ekonomického cyklu (O'Higgins 2003, s. 31). Mladí lidé jsou nabíráni jako poslední a propouštěni jako první, platí zde princip „*last in – first out*“, To potvrzuje například Pagés a Montenegro (2007, s. 111), podle nichž je jeden z propouštění klíčových důvodů nedostatek pracovních zkušeností. Ty ale mladí lidé mohou jen obtížně získat právě kvůli krátkým pracovním poměrům. Mladí lidé mají rovněž ztížený přístup ke kapitálu kvůli své krátké kreditní historii v bankách (Coenjaerts et al. 2009, s. 140), což limituje možnost založit vlastní firmu.

Za dva klíčové problémy považuje literatura (např. European Commission 2016, OECD 2014, Eurofound 2011, et al.) **znalosti ze vzdělávacího procesu nekompatibilní s požadavky trhu práce** (tzv. *school-to-work transition*) a **liberalizace částečných úvazků** v posledních dvou desetiletích.

Hladký přechod mezi vzdělávacím systémem a prvním pracovním místem je podle Evropské komise (European Commission 2010, s. 27) stěžejní. Pastore (2015) identifikoval **různé systémy přechodu mezi vzděláním a prací** aplikované v EU. Jedná o následující systémy (Pastore 2015, s. 37) :

- Severoevropský systém aktivní politiky zaměstnanosti
- Kontinentální systém duálního vzdělávání
- Anglosaský systém vysoce kvalitního vzdělání a flexibilního trhu práce
- Jihoevropský systém kombinující podporu rodiny a dočasných zaměstnání

Vzhledem k vývoji nezaměstnanosti mladých EU podporuje v posledních letech tzv. duální systém vzdělávání (European Council 2013, s. 2) aplikovaný v kontinentálních státech. Jedná se o systém, kdy studenti již ve škole dochází na praxi do firem. Tento systém dlouhodobě funguje například v Německu nebo Rakousku, kde je míra nezaměstnanosti mladých nejnižší v EU.

Problémem přenositelnosti duálního systému vzdělávání může být ale fakt, že studenti se učí dovednosti vyžadované firmou, kde vykonávají praxi. Toto koresponduje s německým pojetím socioekonomického modelu, kde se na zaměstnance, pohlíží jako na aktivum firmy. Ti vzhledem k vysoké specializaci průmyslových firem dovednosti získávají relativně dlouhou dobu a ztráta takového pracovníka je pro podnik problematická, právě z důvodu vysokých nákladů na zaškolení nové pracovní síly. Je otázkou, zda bude toto nastavení fungovat i v členských státech, pro které je typická nižší míra specializace zaměstnanců a vyšší frekvence střídání pracovních míst.

Za další výraznou příčinu nezaměstnanosti mladých považujeme **částečnou liberalizaci pracovních trhů v oblasti dočasných úvazků**, která brání mladým lidem v zisku řádných pracovních míst na dobu neurčitou a to často i v případě dosažení vysoké kvalifikace². Jak bylo řečeno výše, členské státy EU v předkrizové době liberalizovaly převážně pracovní poměry pouze na dobu určitou, zatímco pracovní místa na dobu neurčitou zůstávala desítky let reformami takřka nedotčená. Situace se sice v některých státech EU začala měnit až v důsledku krize, kvůli setrvačnosti na pracovních trzích se více projevuje až v horizontu několika let.

Mladí lidé, dosud neetablovaní na trhu práce, často nemohli kvůli vysoké míře ochrany trvalých pracovních úvazků tato pracovní místa získat. V roce 2015 takto pracovalo ve Slovinsku téměř 80%, v Polsku 71%, ve Španělsku 68% a v Portugalsku 61% mladých lidí (Eurostat 2016d).

Dočasné pracovní úvazky na trhu práce mají samozřejmě pozitivní efekty. Umožňují firmám pružněji reagovat na výkyvy v rámci hospodářského cyklu (Güell a Petrongolo 2007, s. 164) a pro nezaměstnané či ekonomicky neaktivní představují možnost vstupu na trh práce (OECD 2012). Za problém proto **považujeme setrvání v dočasných úvazcích** bez možnosti získání smlouvy na dobu neurčitou.

Nezaměstnanost mladých má rovněž řadu **důsledků**³, které se mohou projevit i v relativně dlouhém časovém horizontu. Za důsledky **ekonomického charakteru** považujeme především efekt ušlé mzdy či produktivity práce. Kahn (2007, s. 28) odhaduje, že pokud se zvýší nezaměstnanost o 1 p. b., sníží se mzda absolventů o 6-7%, přičemž efekt takto ušlé mzdy je patrný ještě v dalších patnácti letech. Bell a Blanchflower (2009, s. 18) zjistili, že pokud se mladý člověk ocitne v nezaměstnanosti,

² Více o této problematice viz Potužáková, Mildeová (2011)

³ Detailněji viz. Potužáková, Z. Mildeová S. (2015)

negativně to ovlivní jeho výdělků i spokojenost se zaměstnáním na dalších dvacet let. Nezaměstnanost v mladém věku rovněž zvyšuje pravděpodobnost budoucí nezaměstnanosti (Arumlamplam et al. 2001, s. 579).

Dle O'Higinse (2003, s. 67) má nezaměstnanost mladých dopad na další produktivitu práce. Nezaměstnanost v životopise mladých lidí může být rovněž signálem pro budoucí zaměstnavatele, kteří pak tyto mladé lidi považují za méně produktivní (Gibbons, Katz 2001, s. 355). Dalším důsledkem nezaměstnanosti mladých je rovněž menší šance pro získání úvěrů a hypoték (Boeri 2000). **Sociálním důsledkem** nezaměstnanosti mladých je nižší motivace mladých lidí, ztrácí se znalosti a dochází k zastarávání získaných poznatků (Ryan 2000, s. 14), což dále zhoršuje šanci na získání pracovního místa. Dále pak také menší počet narozených dětí a urychlení stárnutí evropské populace.

Nejistota ohledně budoucího vývoje v zaměstnání v kombinaci s nižšími výdělků a nemožností získání úvěru či hypotéky se odráží i v socioekonomickém chování mladých lidí a snižuje i jejich ochotu založit vlastní rodinu. Mladí lidé se nemohou osamostatnit z ekonomických důvodů a bydlí stále u svých rodičů, odkládají logicky založení rodiny na pozdější dobu. Tento faktor snižuje dále počet narozených dětí, který je v EU již několik desetiletí pod hranicí prosté reprodukce. V posledních dvou dekadách potvrdila řada studií (Esping-Andersen 1999, Rindfuss et al. 2000, Andersson 2001) pozitivní vztah mezi mírou zaměstnanosti a mírou porodnosti. Současná nezaměstnanost mladých se tak může v budoucnu projevit i v intenzivnějším tempu stárnutí evropské populace.

Je zřejmé, že EU může ovlivnit pouze ekonomické příčiny nezaměstnanosti mladých. Rozdělení kompetencí mezi členské státy a EU umožňuje ale na unijní úrovni pouze podporovat duální systém vzdělávání, v oblasti liberalizace pracovních úvazků nemá EU aktuálně delegované kompetence, které by mohly situaci mladých nezaměstnaných řešit.

5 NÁVRHY NA ŘEŠENÍ NEZAMĚSTNANOSTI MLADÝCH NA UNIJNÍ ÚROVNI

V dalším textu se zaměříme na návrhy EU, které mají pomoci snížit nezaměstnanost mladých a budeme je porovnávat s příčinami identifikovanými v třetí části článku. Opatření, návrhy řešení i iniciativy jsou zde uvedeny **chronologicky**, aby bylo lépe patrné, jak se měnil postoj EU k řešení této problematiky. Cílem je stanovit, zda EU v rámci navrhovaných opatření cílí na hlavní příčiny nezaměstnanosti mladých lidí.

EU se problémem nezaměstnanosti mladých na supranacionální úrovni začala zabývat intenzivněji v roce 2005. Rada EU v tomto roce stanovila v rámci hlavních směrů politiky zaměstnanosti (*Employment policy guidelines*) pro léta 2005 - 2008 tzv. *Youth Guarantee*. Ta spočívala v tom, že by mladým lidem mělo být nabídnuto pracovní místo, popř. přeškolení či rekvalifikace v prvních šesti měsících

nezaměstnanost. V roce 2008 zkrátila Rada toto období na čtyři měsíce. V roce 2005 byl rovněž přijat *European Youth Pact*, který měl zlepšit vzdělání, odbornou přípravu, zvýšit mobilitu, sociální inkluzi či mladých Evropanů (Council of the EU 2005, s. 2).

Mezi opatřeními bylo například vytváření inkluzivního trhu práce, zvýšení investic do lidského kapitálu nebo přizpůsobení vzdělávacích a systémů odborné přípravy potřebám trhu práce. Komise požadovala po členských státech řešení na míru dle potřeb jednotlivých států. Členské státy mohly čerpat na tato opatření prostředky z Evropského sociálního fondu či Evropské investiční banky, což je mělo motivovat k řešení tohoto problému.

Výše zmíněné cíle byly vtěleny i do tehdy revidované Lisabonské strategie, Evropské strategie zaměstnanosti i Strategie sociální inkluze. Mezi priority patřilo snížení počtu mladých s nedokončeným vzděláním, lepší přístup ke všem úrovním vzdělávacího systému a definování společného rámce pro systémy odborného vzdělávání. Opatření na snížení nezaměstnanosti mladých se měla realizovat prostřednictvím hlavních směrů politiky zaměstnanosti.

V roce 2005 EU rovněž sloučila hlavní směry zaměstnanosti a hlavní směry pro hospodářskou politiku (*Broad Economic Policy Guidelines*) do Integrovaných směrů (*Integrated guidelines*). Problémem Lisabonské strategie byl ale způsob koordinace, kdy BEPG a později i IG, nebyly právně závazné a tedy na členských státech EU vynutitelné. V praxi to znamenalo, že každý členský stát EU měl značnou rozhodovací pravomoc v oblastech, kterých se BEPG, respektive IG, týkaly. V řadě členských států EU nebylo navíc před rokem 2008 řešení nezaměstnanosti mladých prioritou.

Situace mladých lidí se po roce 2008 značně zhoršila dopady krize. Často byli zaměstnaní na dočasné či částečné pracovní úvazky a byli tak propouštěni jako první. Od roku 2010 začala v řadě členských států EU nezaměstnanost této věkové skupiny přesahovat i 30% hranice (Eurostat 2016a).

Za určitý zlom ve snaze snížit nezaměstnanost mladých v EU lze označit již výše zmíněnou iniciativu Europe 2020, spuštěnou v roce 2010. Europe 2020 se dále člení na tři prioritní oblasti, rozpracované do pěti kvantifikovatelných cílů a sedmi iniciativ. Europe 2020 rozdělila EU do třech prioritních oblastí (European Commission 2015e):

- Inteligentní růst – zlepšení výsledků v oblastech vzdělávání, výzkumu a inovací a digitální společnosti
- Udržitelný růst – konkurenceschopnější a ekologičtější ekonomika méně náročná na zdroje
- Růst podporující začlenění – ekonomika s vysokou zaměstnaností přinášející hospodářskou, územní a sociální soudržnost.

V rámci těchto priorit si EU stanovila kvantifikovatelné cíle v pěti oblastech (zaměstnanost, výzkum a vývoj, změna klimatu a energetika, vzdělávání, chudoba a sociální vyloučení), kde má do roku 2020 dosáhnout zlepšení. Priority jsou dále rozpracovány do sedmi iniciativ jako Mládež v pohybu, Unie inovací nebo Evropa méně náročná na zdroje.

Jako první si EU předefinovala **cíl celkové zaměstnanosti** na 75% ve věkové skupině 20-64 let. Dále zůstal cíl ve vědě a výzkumu, tedy investice ve výši 3% HDP. Co se týče **vzdělávání**, má 40% věkové skupiny 30-34 let do roku 2020 disponovat vysokoškolským vzděláním a podíl žáků s nedokončeným vzděláním má klesnout pod 10%. Poslední cíl se týká snižování chudoby, kdy má během následujících deseti let klesnout počet obyvatel žijících v chudobě o 20 milionů.

Problematika nezaměstnanosti mladých spadá do cíle 75% míry zaměstnanosti ve věkové skupině 20-64 let. Dále se této věkové skupiny týká cíl snížení podílu osob s předčasně ukončeným vzděláním pod 10%, podíl osob s vysokoškolským vzděláním by měl ve věkové skupině 30-34 let tvořit 40% (European Commission 2015e). Všechny tyto cíle mají být dosaženy do roku 2020. Oproti Lisabonské strategii si v Europe 2020 jednotlivé členské státy EU stanovují i **vlastní národní cíle**, které se od unijního cíle mohou lišit. EU členskými státy dále doporučila zohlednit ve svých národních programech deset integrovaných hlavních směrů (tzv. Europe 2020 Integrated Guidelines). Směry zabývajícími se námi analyzovanou problematikou jsou následující (European Commission 2015e):

- zvýšit účast na trhu práce a snížit strukturální nezaměstnanost,
- rozvíjet kvalifikovanou pracovní sílu, která bude odpovídat potřebám trhu práce, podporovat kvalitu pracovních míst a celoživotní učení,
- zlepšit výsledky systémů vzdělávání a odborné přípravy na všech úrovních a zvýšit účast na terciárním vzdělávání.

Všechny tyto cíle mají společný jmenovatel, **zvýšit vzdělanost a zaměstnavatelnost** mladých lidí. Pro ilustraci, v EU byl v roce 2015 podíl osob s předčasně ukončeným vzděláním 11,0%, přičemž nejnižší byl v Chorvatsku 2,8% a nejvyšší ve Španělsku 21,0%. Ve stejném roce disponovalo v EU-28 37,9% osob ve věku 30-34 let terciárním vzděláním, nejméně jich bylo v Itálii 23,9%, nejvíce v Litvě, 53,3% (Eurostat 2016e). Je zřejmé, že rozdíly mezi členskými státy EU jsou značné, na druhou stranu řada členských států EU tyto cíle plnila již při spuštění Europe 2020. Problémem je opět de facto dobrovolnost plnění těchto kritérií a absence sankcí v případě jejich neplnění.

Jednou z iniciativ Europe 2020 je i Mládež v pohybu (*Youth on the Move*), která je z hlediska navrhovaných řešení nejvíce **komplexní** co do rozsahu řešení. Návrhy vycházejí z předchozích dokumentů, jsou ale propracovanější. Jedná se o opatření jako zlepšení nabídky univerzitních programů, více možností studovat na

středních školách, založit vlastní firmu nebo pracovat v zahraničí. V této oblasti si EU stanovila poměrně ambiciózní cíl, aby každý mladý Evropan do roku 2020 měl možnost strávit část svého studia v zahraničí (European Commission 2013b, s. 4).

Cíle Evropské komise z roku 2010 byly bezesporu v souladu s tím, co je potřeba učinit ke snížení nezaměstnanosti mladých lidí. I materiály EU ale přiznávaly, že výzvy Komise i Evropského parlamentu z let 2009 a 2010, které opakovaly nutnost implementace těchto opatření, zůstaly členskými státy EU v podstatě nevyslyšeny (European Commission 2012, s. 2).

Tato fakta do velké míry kontrastovala se situací mladých na trzích práce v EU. V roce 2011 konstatovala Evropská Komise, že 28% nezaměstnaných mladých lidí bylo bez práce déle než rok (European Commission 2012, s. 9). Komise také kritizovala fakt, že mladí lidé jsou příliš často zaměstnáváni na dobu určitou, což často snižuje možnost jejich dalšího profesního růstu, a hrozí tak riziko menších mezd i dlouhodobého zaměstnání.

V roce 2012 a 2013 následovaly další dokumenty a iniciativy Evropské komise v této oblasti, které se již setkaly s poměrně pozitivní odezvou ze strany členských států. V *Youth Employment Package* z roku 2012 Komise navrhla **možnost spolufinancování** z Evropského sociálního fondu. Jednalo se o opatření jako zajištění pracovních míst mladých nezaměstnaných, zapojení do dalšího vzdělávání nebo učňovského programu. EU vyčlenila na roky 2014-15 tři miliardy eur z Evropského sociálního fondu a další tři miliardy přímo z rozpočtu EU (European Commission 2013a). Evropská unie také apelovala na členské státy k přijetí *Youth Guarantee* a podporuje vytváření duálních vzdělávacích systémů.

V osmi členských státech EU s nejvyšší mírou nezaměstnanosti mladých byly zřízeny v roce 2012 také Akční týmy (*Action Teams*) složené ze zaměstnanců Komise a členských států. Jejich cílem bylo využití finančních zdrojů na současné programové období na podporu zaměstnanosti mladých a zlepšení přístupu k financím pro malé a střední podniky. Na začátku roku 2013 bylo díky činnosti Akčních týmů nalezeno 16 miliard především z ESF a ERDF (European Commission 2013a). Priority pro boj s nezaměstnaností mladých pro členské státy vtělila Evropská komise také do doporučení 20 členským státům pro rok 2013. Až dokumenty z let 2012 a 2013 jsou tedy konkrétnější co do obsahu řešení a objemu vyčleněných financí.

V červnu 2013 se problematikou nezaměstnaných mladých zabývala i **Evropská rada**, což svědčí o vážnosti situace z pozice EU. Závěry ze summitu ale do velké míry opakovaly již uvedená opatření jako *Youth Guarantee*, využití EFS a dalších unijních zdrojů na podporu zaměstnanosti či rekvalifikace mladých.

Od ledna 2014 měly směřovat další prostředky do oblastí s více než 25% nezaměstnaností v rámci *Youth Employment Initiative* (European Council 2013, s. 3). Dále závěry z předsednictví jmenovaly i opatření jako Erasmus+, tedy o přeshraniční výměnné stáže pro studenty středních odborných škol. Mobilitu mladých má posílit

také program Your First EURES Job, který má usnadnit nalezení prvního pracovního místa absolventů v zahraničí.

Závěry z předsednictví nicméně přiznaly, že v této oblasti leží největší díl kompetencí na členských státech EU, tedy, že bez jejich aktivity lze problém jen obtížně řešit. V letech 2012 a 2013 začaly nicméně členské státy EU reformovat svoje vzdělávací systémy, zlepšily spolupráci mezi vzdělávacím systémem a podnikovým sektorem a snažily se usnadnit přechod mezi vzděláním a prvním pracovním místem. Od roku 2013 EU dále posílila **oblast učňovských stáží** (tzv. apprenticeships). Byla založena Evropská aliance pro učňovské stáže, kterou tvoří Komise a sociální partneři jako ETUC nebo CEEP (European Commission 2016). Cílem je kromě zvýšení prestiže učňovských oborů také zlepšení dostupnosti učňovských stáží, díky kterým získají mladí lidé pracovní zkušenosti a tím zvýší šanci na získání prvního pracovního místa.

Dosavadní opatření EU na řešení míry nezaměstnanosti mladých, tedy můžeme je rozdělit na tři kategorie:

- zlepšení dosaženého vzdělání
- jednodušší přechod mezi vzděláním a pracovním trhem
- program mobilit

Do první kategorie patří opatření jako Youth Guarantee, Youth Employment Package, popřípadě rekvalifikační kurzy hrazené z Evropského sociálního fondu, které mohou čerpat jednotlivé členské státy EU. Jedná se o ale oblast, kde jak bylo řečeno výše, mají dominující roli členské státy EU. I přes probíhající boloňský, respektive kodaňský proces s cílem usnadnění přecházení mezi jednotlivými vzdělávacími systémy je role EU vzhledem k malé delegaci kompetencí omezená.

V oblasti přechodu mezi zaměstnáním a pracovním místem patří především podpora duálního systému vzdělávání prostřednictvím učňovských stáží, typických pro kontinentální systém. Tento systém pomáhá zvýšit šance na nalezení prvního pracovního místa. Dalším opatřením jsou Akční týmy, které identifikují prostředky na podporu zaměstnanosti mladých a zakládání nových podniků.

Nejdelší historii mají v EU opatření v kategorii zahraničních mobilit, které díky programu Erasmus začaly fungovat již koncem 80. let. Sem spadají iniciativy jako Erasmus + nebo Your First EURESJob. Dále do této kategorie patří také iniciativa Youth on the Move, která ale kvůli své komplexnosti zasahuje i do předešlých kategorií opatření.

Pokud porovnáme příčiny nezaměstnanosti ekonomického charakteru z třetí části článku a nástroje, které EU pro její řešení využívá, je zřejmé, že EU má v této oblasti prostor například pro podporu mladým lidem při zakládání vlastních podniků, který je komplikovanější kvůli jejich krátké kreditní historii. Zde by bylo řešením

například poskytování nízko úročených půjček z Evropské investiční banky nebo Evropského sociálního fondu.

Jak bylo zmíněno výše, EU se v rámci svých opatření soustředí především **na problematiku přechodu ze vzdělávacího procesu na pracovní trh**. Příčinu parciální liberalizace pracovních úvazků, které mladým lidem v řadě členských států komplikují nalezení pracovního místa, respektive pracovního místa na dobu neurčitou, EU řešit vzhledem k rozdělení kompetencí nemůže. Stejně tak EU nemůže přímo cílit na příčinu dopadů ekonomického cyklu, kde jsou kompetence v rukou členských států a jejich hospodářských politik.

Dle názoru autorky jsou ale další oblasti, ve kterých je EU činná a které by nepřímo pomohly snížit nezaměstnanost mladých. Problémy evropského trhu práce, které vyplývají pouze z **částečné realizace vnitřního trhu** (Monti 2010), nejsou v dokumentech EU týkající se tohoto tématu zahrnuty vůbec. Jedná se zejména o zjednodušení vzájemného uznávání kvalifikací, které je zejména u řemeslných profesí stále v počátcích. Řada z nich patří mezi regulované profese, kde má hostitelský členský stát právo přezkoumávat kvalifikaci cizího pracovníka, může uložit povinnost pracovat po určitou dobu pod odborným dohledem atd., což komplikuje případnou migraci pracovních sil.

Negativem je i **nedokončená liberalizace služeb** (European Commission 2010), tedy sektoru, který zaměstnává a v budoucnu bude zaměstnávat drtivou většinu evropské pracovní síly. Ten by byl v případě výraznější liberalizace patrně schopen generovat značné množství pracovních míst. Postoj řady členských států EU k liberalizaci tohoto sektoru zůstává nicméně stále značně rezervovaný.

Je zřejmé, že ačkoliv nezaměstnanosti mladých je pro EU téma, jehož neřešení může mít v Evropské unii dlouhodobé následky, **nemá dosud EU kvůli ukotvení politik dostatečné pravomoci**, kterými by mohla řešení nezaměstnanosti mladých výrazněji ovlivnit. Úspěšnost všech výše zmíněných opatření se, stejně jako například iniciativ Lisabonská strategie nebo Europe 2020, **silně závisí na vůli a prioritách členských států** tento problém řešit. Chybí zde rovněž možnost sankce v případě, že členské státy EU nevyvinou v dané oblasti dostatečnou aktivitu.

6 ZÁVĚR

Nezaměstnanost mladých je socioekonomický problém, s jehož řešením se Evropská unie potýká již několik desetiletí a který ještě umocnily dopady celosvětové ekonomické krize v roce 2008. Nezaměstnanost se v roce 2015 v EU týkala 4,6 milionu mladých lidí. V pokrizové době navíc přestalo platit, že vysokoškolské vzdělání znamená jistotu pracovního místa. Dalším problémem je, že mladí lidé jsou oproti starším věkovým skupinám výrazně **častěji koncentrování v částečných a dočasných pracovních poměrech**.

Co se týče příčin nezaměstnanosti, lze je rozdělit na sociální a ekonomické. Mezi sociální aspekty zvyšující riziko nezaměstnanost mladých lidí patří například nezaměstnanost rodičů, jejich nízké vzdělání, nebo že vyrostli v rozvedených rodinách. Tyto faktory nelze ovlivnit nástroji hospodářské politiky. Mezi ekonomické příčiny nezaměstnanosti patří dopady ekonomického cyklu nebo krátká kreditní historie. Za klíčové příčiny ale považuje odborná literatura nekompatibilitu vzdělávacích systémů a požadavky trhu práce a rigiditu pracovních trhů, konkrétně jejich parciální liberalizaci.

Ačkoliv může mít pro EU nezaměstnanost mladých pro EU dlouhodobé dopady, spadá tato problematika do agend, kde v kompetencích dominují členské státy EU. Politika zaměstnanosti i sociální patří mezi oblasti, kde EU, jmenovitě Evropská komise, monitoruje a koordinuje politiky členských států a kde je hlavním nástrojem OMC.

V oblasti vzdělávání se EU omezuje na možnost **sdílení osvědčených postupů**, popřípadě stanovení společných cílů. Jiná situace panuje v případě uznávání kvalifikací, které spadají pod agendu jednotného vnitřního trhu. I zde je ale značný prostor pro zlepšení situace, automatické uznávání kvalifikace se dosud vztahuje na sedm povolání z celkových sedmi set.

Co se týče opatření EU, mířící na problematiku nezaměstnaných mladých, byla od roku 2008 upravena *Youth Guarantee*. Ta spočívá v nabídnutí pracovního místa, popř. přeškolení či rekvalifikace v prvních čtyřech měsících nezaměstnanosti. Dále EU postupně posílila oblast mobilit jako Your first EURES Job, respektive Erasmus+.

Dalšími opatřeními mířícími na mladé nezaměstnané byly *Youth Employment Package* z roku 2012, což jsou o opatření jako zajištění pracovních míst mladých nezaměstnaných, zapojení do dalšího vzdělávání nebo učňovského programu. Do členských států byly vyslány i **Akční týmy**, které měly zlepšit využití finančních zdrojů na současné programové období na podporu zaměstnanosti mladých a zlepšit malým a středním podnikům přístup k financím. V letech 2012 a 2013 začaly některé členské státy EU implementovat **duální systém vzdělávání**, dále zlepšily spolupráci mezi vzdělávacím systémem a podnikovým sektorem a snažily se usnadnit přechod mezi vzděláním a prvním pracovním místem. Tato opatření se projeví nicméně spíše v řádu let vzhledem k setrvačnosti vzdělávacích systémů.

Je patrné EU, že míří především na problém **nedostatečné kompatibility vzdělání a požadavků pracovního trhu**. Na druhý problém, nemožnost mladých získat trvalé pracovní místo, opatření EU necílí. Je to dáno dosud omezenými kompetencemi v této oblasti. Ty limitují i vymahatelnost opatření EU v oblasti kompatibility vzdělání a pracovního trhu. Stejně jako předchozí Lisabonská strategie **obsahují pouze doporučení** a nejsou a v podstatě nemohou být doplněna sankcemi v případě neplnění.

Je zde tedy **značný nesoulad** mezi závažností problematiky pro EU a možnostmi jejího řešení. Pro vyšší účinnost opatření EU by tedy bylo nutné část

agendy zaměstnanosti a sociální politiky přesunout na unijní úroveň, aby EU měla širší možnosti pro řešení tohoto socioekonomického problému.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. ANDERSSON, G. (2001): The impact of labour-force participation on childbearing behavior: pro-cyclical fertility in Sweden during the 1980s and the 1990s. In: *European Journal of Population*, 2001, vol. 16, pp. 293-333.
2. ARUMLAMPAM, W. ET AL. (2010): Unemployment scarring. In: *Economic Journal*, 2010, vol. 111, No. 475, pp. 577-584.
3. BELL, D., BLANCHFLOWER, D. (2010): *What should be done about rising unemployment in the OECD?* Bonn: IZA, 2010. Discussion Paper No. 4455.
4. BOERI, T. (2000): *Saving Europe's last generation of workers*. Project Syndicate, 2000.
5. BOERI, T. - GARIBALDI, P. (2007): Two-Tier Reforms of Employment Protection Legislation: A Honeymoon Effect. In: *Economic Journal*, 2007, No. 117. pp. 357-385.
6. CAZES, S. - NEŠPOROVÁ, A. (2003): *Employment Protection Legislation (EPL) and its effects on Labour Market Performance*. Geneva: ILO, 2003.
7. COENJAERTS, C., ET AL. (2009): Youth Unemployment. *Promoting pro-poor growth: employment*. Paris: OECD, 2009.
8. CONCIL OF THE EU. (2005): *Council decision of July 2005 on Guidelines for the Employment Policies of the Member States*. 2005/600/EC. Brussels: Council of the EU, 2005.
9. EICHHORST, W. ET AL. (2000): *Traditionelle Beschäftigungsverhältnisse im Wandel*. Bonn: IZA, 2010.
10. EUROFOUND. (2011): *Young People and NEETs in Europe*. Brussels: Eurofound, 2011.
11. EUROPEAN COMMISSION.(2010): *Employment in Europe 2010*. Brussels: European Commission, 2010. ISSN 1016-5435.
12. EUROPEAN COMMISSION.(2012): *Proposal on Council Recommendation on Establishing a Youth Guarantee*. COM (2012) 729. Brussels: European Commission, 2012.
13. EUROPEAN COMMISSION. (2013a): *EU Measures to tackle Youth Unemployment*. Brussels: European Commission, 2013.
14. EUROPEAN COMMISSION. (2013b): *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions. Working together for Europe's Young People*. COM (2013) 447. Brussels: European Commission, 2013.
15. EUROPEAN COMMISSION.(2015a): Youth Employment. [Online.] In: *European Commission*, 2015. [Citované 26.1.2015.] Dostupné na internete: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1036>>.
16. EUROPEAN COMMISSION.(2015b): Open method of coordination. [Online.] In: *European Commission*, 2015. [Citované 26.1.2015.] Dostupné na

- internete: http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/open_method_coordination.html?locale=en >.
17. EUROPEAN COMMISSION.(2015c): Social platform against poverty and social exclusion. [Online.] In: *European Commission*, 2015. [Citované 26.1.2015.] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=961&langId=en> >.
 18. EUROPEAN COMMISSION.(2015d): Education, training, youth. [Online.] In: *European Commission*, 2015. [Citované 26.1.2015.] Dostupné na internete: http://europa.eu/pol/educ/index_en.htm >.
 19. EUROPEAN COMMISSION.(2015e): Europe 2020. [Online.] In: *European Commission*, 2015. [Citované 26.1.2015.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm >.
 20. EUROPEAN COMMISSION.(2016): *Employment and Social Development in Europe*. Brussels: European Council, 2015, ISBN 978-92-79-50127-2.
 21. EUROPEAN COUNCIL. (2013): *Council conclusions 27/27 June 2013*. Brussels: European Council, 2013.
 22. EUROPEAN PARLIAMENT.(2015): Free movement of workers. [Online.] In: *European Parliament*, 2015. [Citované 26.1.2015.] Dostupné na internete: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.1.3.html > .
 23. EUROPEAN PARLIAMENT.(2016): European Youth in 2016 workers. [Online.] In: *European Parliament*, 2016. [Citované 26.7.2016.] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/cs/20160504PVL00110/European-youth-in-2016> > .
 24. EUROPEAN UNION. (2010): *Youth on the Move*. Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2010. ISBN 978-98-92-16673-0.
 25. EUROSTAT. (2016a): Unemployment rates by sex, age and educational attainment level. [Online.] In: *Eurostat*, 2016. [Citované 25.7.2016.] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> >.
 26. EUROSTAT. (2016b): Part-time employment as percentage of the total employment for young people by sex, age and country of birth. [Online.] In: *Eurostat*, 2015. [Citované 27.7.2016.] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> >.
 27. EUROSTAT. (2016c): Involuntary part-time employment as percentage of the total part-time employment for young people. [Online.] In: *Eurostat*, 2015. [Citované 25.7.2016.] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> >.
 28. EUROSTAT. (2016d): Temporary employees as percentage of the total number of employees, by sex and age. [Online.] In: *Eurostat*, 2015. [Citované 26.7.2016.] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> >.
 29. EUROSTAT. (2016e): Employment rates by sex, age and educational attainment level. [Online.] In: *Eurostat*, 2015. [Citované 25.7.2016.] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> >.

30. EVROPSKÁ UNIE (2007): *Lisabonská smlouva*. 2007. Brusel: EU.
31. ESPING-ANDERSEN, G. (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press, 1999. ISBN 978-01-9874200-5.
32. FREEMAN, R. B. - WEIS, D. A. (1982): *The Youth Labor Market Problem: Its Nature, Causes, and Consequences*. Cambridge: NBER, 1982. ISBN 0-226-26161-1.
33. GIBBONS, R., KATZ, L.F. (1991): Layoffs and lemons. In: *Journal of Labor Economics*, 1991, Vol. 9, pp. 351–80.
34. GÜELL, M. - PETRONGOLO, B. (2007): How Binding are Legal Limits? Transition from Temporary to Permanent Work in Spain. In: *Labour Economics*, 2007, Vol. 14, pp. 153-183.
35. HOBZA, A. (2009): *Evropská unie a hospodářské reformy*. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-122-2.
36. LINDBECK, A. - SNOWER, D. (2001): Insiders versus Outsiders. In: *Journal of Economic Perspectives*, 2001, Vol. 15, Iss. 1, s. 165-188.
37. KAHN, L. (2010): Employment Protection Reforms, Employment and the Incidence of Temporary Jobs in Europe 1996-2001. In: *Labour Economics*, 2010, Vol. 17, pp. 1-15.
38. MERLER, S. (2015): *Eurozone South is still not place for a young workers*, Brussels: Bruegel, 2015.
39. MONTI, M. (2010): *A New Strategy for the Single Market*. Brussels: European Commission, 2010.
40. OECD. (2012): *Employment Outlook 2012*. OECD: Paris, 2012. ISBN 978-92-64-04632-0.
41. OECD. (2014): *Employment Outlook 2014*. OECD: Paris, 2012. ISBN 978-92-64-23953-1.
42. OECD. 2015. Statistics. [Online.] In: *OECD*, 2015. [Citované 26.1.2015.] Dostupné na internete: < <http://stats.oecd.org/Index.aspx> >.
43. O'HIGGINS, N. (2007): Trends in the Youth Labour Market in Developing and Transition Countries. In: *International Security Review*, 2007, Vol. 4, Iss. 97., s. 63–93.
44. PAGÉS, C. - MONTENEGRO C. E. (2007): Job security and the age composition of employment: evidence from Chile. In: *Estudios de Economía*, 2007, Vol. 2, Iss. 34, s. 109–139.
45. PASTORE, F. (2015): *The Young Experience Gap, Explaining National Differences in the Scholl-to Work Transition*. London: Springer, 2015. ISBN 978-3-319-10196-5.
46. POTUŽÁKOVÁ, Z. - MILDEOVÁ, S. (2011): Systémový přístup ke konceptu flexicurity. In: *Politická ekonomie*, 2011, Vol. 59, No. 2, s. 224-241.
47. POTUŽÁKOVÁ, Z. - MILDEOVÁ, S. (2015): Analýza příčin nezaměstnanosti mladých a způsob řešení v rámci EU. In: *Politická ekonomie*, 2015, Vol. 63, No. 7, s. 877-894.
48. RINDFUSS, R. ET AL. 2000. The Changing Institutional Context of Low Fertility. In: *Population Research and Policy Review*, Vol 22, Is. 5-6, pp. 411-438.

49. SAINT PAUL, G. (2000): Flexibility vs. Rigidity: Does Spain have the worst of both worlds? *Economic Working Papers*. Fabra: Universitat Pompeu, 2000, Vol. 10, No. 450.
50. STAEHR, K. (2015): *Economic Growth and Convergence in the Baltic States: Caught in the Middle Income Gap?* Talinn: Talinn University of Technology, 2015.
51. UNIRIC. (2012): *Sweden: Highest Ration of the Young Unemployment*, Brussels: UNIRIC, 2012.
52. WALKER, CH., STEPHENSON, S. (2012): *Youth and Social Change in Eastern Europe and the Former Soviet Union*. London: Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-50371-6.

STREDNÁ ÁZIA – OD „VEĽKEJ HRY“ K „VEĽKEJ ZMENE“ CENTRAL ASIA – FROM „BIG GAME“ TO A „BIG CHANGE“

*Lubomír Čech*¹

Súčasný komentár sociálnopolitického, ekonomického a bezpečnostného vývoja medzinárodných vzťahov reflektujú najmä hrozby terorizmu a migračnú krízu s jej dopadmi na stabilitu vo svetovej politike. Stredná Ázia sa dostala akoby mimo stredobod pozornosti napriek tomu, že v regióne dochádza k významným zmenám. Dynamika týchto udalostí naznačuje, že v nasledujúcich rokoch sa bude celá oblasť nachádzať v procese zmien, ktorý nemal v minulosti obdobu. Cieľom tohto článku je poukázať na komplex sociálnych, hospodárskych a politických zmien, ktoré spolu s ich premennými analyzujeme v jeho obsahu. Na základe porovnania situácie v jednotlivých štátoch regiónu predpovedáme trendy ich budúceho rozvoja a definujeme rozhodujúce determinanty, ktoré budú s najväčšou pravdepodobnosťou tento vývoj podmieňovať.

Kľúčové slová: Faktory zmeny, transformácia, migrácia, nové identity, zmeny hraníc

Current commentaries on social political, economic and security development of international relations reflect mostly the threats of terrorism and migrant crisis with its impacts on global policy stability. Central Asia got somehow out of focus despite significant changes in the region. The dynamics of these events foreshadows unparallel process of transition in the area in the years to come. The aim of this article is to point at the complex of social, economical and political changes that are being analyzed along with their variables inside the content. Based upon comparison of position in individual states of the region we predict trends of its future development and we define decisive determinants, which will most probably condition this development.

Keywords: Factors of Change, Transformation, Migration, New Identities, Change of Borders

JEL: J11, O18

¹ doc. PhDr. Lubomír Čech, CSc. (mim.prof.). Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, Bratislava 5, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Autor pôsobí ako vedúci Katedry medzinárodných politických vzťahov a prodekan pre vedu a doktorandské štúdium Fakulty medzinárodných vzťahov EÚ v Bratislave. Venuje sa problematike širšieho regiónu Strednej Ázie s dôrazom na postsovietske republiky Strednej Ázie a Afganistan.

1 ÚVOD

Objektívny a pravdepodobný vývoj Strednej Ázie² v novom miléniu sa bude odvíjať od dlhodobých sociálno-ekonomických trendov, ktoré budú podmieňovať jej politický vývoj (Horák 2008). Napriek tomu, že charakterizovať tieto trendy vo formáte tohto článku je zložitá úloha, chceme sa pokúsiť o definovanie určujúcich faktorov budúceho rozvoja tejto dôležitej oblasti sveta.

V regióne Strednej Ázie dochádza k významným zmenám a dynamika týchto udalostí naznačuje, že v nasledujúcich rokoch sa bude celá oblasť nachádzať v procese zmien, ktorý nemal v minulosti obdobu. Zmeny, ktorými prešla Stredná Ázia v 20. storočí nie sú ničím v porovnaní s tým, čo ju čaká v storočí novom. Rozsah a zložitost týchto zmien si zaslúžia, aby dostali pomenovanie. Tak ako v sa v minulosti spájala Stredná Ázia s „Veľkou hrou“³, vývoj regiónu Strednej Ázie v budúcnosti bude charakteristický „Veľkou zmenou“, prinášajúcou zásadnú transformáciu krajín, ktoré sa tu nachádzajú. Ambíciou tohto článku je poukázať na komplex sociálnych, hospodárskych a politických zmien, ktoré spolu s ich premennými analyzujeme v jeho obsahu.

2 ZMENY V DÔSLEDKU VEĽKEJ MIGRAČNEJ VLNY

Populačný rast v krajinách ázijského kontinentu, ktorý veľmi dobre analyzuje dokument Centra pre ekonomický výskum v Taškente (Urbanizacija i industrializacija v stranach Centralnoj Azii: poisk otvetov na ključevyje voprosy razvitija 2013), bude pokračovať aj v krajinách Strednej Ázie. Tento rast budú sprevádzať isté rezíduá minulosti, čiže procesy naštartované ešte v druhej polovici 20. storočí. Typickými znakmi tohto dedičstva v nami skúmanom záujmovom priestore je rast podielu

² Presné vymedzenie regiónu Stredná Ázia (SA) je pomerne zložitá, pričom aj slovníky ponúkajú v tomto smere nejasné definície. Najširšie vymedzenie nájdeme u UNESCO, ktoré do toho regiónu zahrňuje päť postsovietskych stredoázijských štátov, ale aj západnú Čínu, Tibet, Mongolsko, severný Pakistan, severovýchodný Irán a územie Kašmíru. Užšie vymedzenie nájdeme v sovietskej geografii, ktorá za stredoázijskú oblasť považuje Uzbekistan, Kirgizsko, Tadžikistan a Turkménsko, ale nie Kazachstan. V publikáciách venujúcich sa geopolitike tohto regiónu sa taktiež pomerne často spomína región Južného Kaukazu. Väčšina autorov sa však zhoduje na definíciu, ktorá na západe ohraničuje región Strednej Ázie Kaspickým morom a na východe súčasnou hranicou Číny. Na juhu hranicou Afganistanu a Iránu, zatiaľ čo na severe ruskou hranicou. Pre potreby skúmania vymedzenej témy, reflektujeme región ako oblasť postsovietskych republík – Kazachstanu, Uzbekistanu, Turkménska, Kirgizska a Tadžikistanu (pozn. autora).

³ Termín „Veľká hra“ je názov strategického konfliktu medzi [Britským impériom](#) a [Ruskou ríšou](#), neskôr medzi [Britským impériom](#) a [sovietskym Ruskom](#). „Veľká hra“ prebiehala v [Strednej Ázii](#) v [19. storočí](#) a prvej polovici [20. storočia](#). Autorstvo termínu „Veľká hra“ je pripisované britskému spravodajcovi, cestovateľovi a spisovateľovi [Arthurovi Conollymu](#). Termín sa rozšíril najmä vďaka románu „Kim“ [Rudyarda Kiplinga](#) (pozn. autora).

mladých ľudí na celkovom počte obyvateľstva, nízka úroveň urbanizácie a tradícia veľkých rodín v moslimskom prostredí.

V 21. storočí však dôjde k postupnému obratu. Napriek tomu, že najskôr bude počet obyvateľov v prvej polovici 21. storočia rásť, očakáva sa, že tempo prírastku sa bude postupne znižovať a počet obyvateľov sa stabilizuje.

Tento scenár najskôr prebehne v Kazachstane, kde sa počet obyvateľov okolo roku 2020 - 2025 ustáli na úrovni 20 miliónov. Spomedzi príčin postupnej stabilizácie počtu obyvateľov Kazachstanu vystupuje do popredia:

- vysoký podiel mestského obyvateľstva (55 %),
- aktívny prístup k urbanizácii zo strany Kazachov,
- významný podiel obyvateľov slovanského a nemeckého pôvodu,
- postupný prechod k menej početnej rodine.

Od roku 1991 do roku 2013 došlo v krajine k celkovému zníženiu koeficientu pôrodnosti z 2,72 na 2,60 (Koefficient sumarnej roždajemosti 2013).

Po Kazachstane môžeme očakávať demografickú stabilizáciu v Uzbekistane, Turkménsku a Kirgizsku. Pokračovanie demografickej explózie sa nevyhne Tadžikistanu, avšak aj tam je predpoklad, že sa rast počtu obyvateľstva preruší v druhej polovici storočia. V žiadnom prípade nie je možné hovoriť o prudkej zmene súčasného populačného rastu v regióne, či jednotlivej krajine. Očakáva sa, že rýchlejšie prebehne v priemyselných oblastiach s vysokým počtom mestského obyvateľstva.

3 VEĽKÉ PRESUNY NÁRODOV

Migračný fenomén, ktorý sa stal sprievodným atribútom viacerých oblastí sveta v prvom i druhom decénií nového milénia sa nevyhol ani oblasti Strednej Ázie (Delovarova – Škapjak – Kukejeva 2013). Svojim rozsahom je porovnateľný snáď len s migračnými tokmi v oblasti koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Vtedy boli do regiónu Strednej Ázie vysídlení roľníci z centrálnych oblastí Ruska a neskôr pribudli robotníci a inžinieri v rámci realizácie sovietskej industrializácie. O niečo neskôr sa stala Stredná Ázia miestom pre Stalinom utlačované národy (Kórejcov, Nemcov, Čečencov a ďalších) a politicky nepohodlné osoby.

Etnická mapa Strednej Ázie sa tak v dôsledku vyššie uvedených faktov dramaticky zmenila – dokonca hovoríme o akejsi „europeizácii“ Strednej Ázie. Najväčším etnikom v Kazachstane a celej oblasti sa stali Rusi – tvorili 27 % z celkového počtu obyvateľstva krajiny. Celkový podiel „európskej“ etnickej skupiny (Slovania, Nemci, Židia a ďalší ...) prevyšoval jednu tretinu počtu obyvateľov regiónu.

Na prelome 20. a 21. storočia migračné toky opätovne zamiešali situáciou v regióne. Exodus „európskej“ populácie v roku 1990, pracovná migrácia po roku 2000 a skrytá (a neplánovaná) urbanizácia dali do pohybu milióny ľudí. Podľa odborníkov, len v Kazachstane, za posledných 25 rokov vnútorné a vonkajšie migračné procesy ovplyvnili takmer 9,5 mil. ľudí (čiže takmer 58 % obyvateľov), ktorí žili v krajine na

začiatku roka 1991 (Urbanizácia i industrializácia v stranach Centráľnoľ Azii: poisk otvetov na kľučevyje voprosy razvitija 2013).

V súčasnosti stojí Stredná Ázia ešte pred väčšou zmenou v oblasti migrácie, ktorú z hľadiska významu a veľkosti môžeme pomenovať ako „veľkú migráciu národov“. Hlavnými faktormi tohto procesu sú:

- *Silný pokles počtu „európskej“ populácie*, ktorá mala svoj začiatok na začiatku 90. rokov. Ešte na začiatku sedemdesiatych rokov žilo v oblasti 11 mil. ľudí s európskymi koreňmi. Podľa údajov z roku 2009 – 2010 sa ich počet pohyboval okolo 5,6 mil. (Dankov 2013a, Dankov 2016a). Za dvadsať rokov od rozpadu Sovietskeho zväzu odišlo z regiónu niekoľko miliónov ľudí – smerovali najmä do Ruska, Ukrajiny, Nemecka a Izraela. Jediným stredoázijským štátom, kde „Európania“ predstavujú významný podiel na celkovom počte obyvateľov je Kazachstan. Predpokladá sa, že v strednodobom horizonte bude podiel rusky hovoriaceho obyvateľstva v regióne naďalej klesať (najmä v dôsledku nízkej pôrodnosti a v dôsledku pokračujúcej emigrácie). V tejto súvislosti sa hovorí o možnosti stavu tzv. „deeuropizácie“ Strednej Ázie asi v polovici 21. storočia. Preto sa objavujú celkom relevantné otázky, kto túto skupinu obyvateľov nahradí – najmä v ekonomike a sociálnej sfére. Táto otázka zostáva otvorená, avšak berúc do úvahy súčasný čínsky záujem, nie je ťažké na ňu odpovedať.

- *Aktívna urbanizácia pôvodných etník spojená s emigráciou európskej populácie* spôsobuje akútnu krízu poľnohospodárstva a vidieka. Stovky tisíc ľudí, ktorí predtým (tak ako po stáročia ich predkovia) žili na dedinách, sa sťahujú za prácou a bývaním do miest v nádeji na lepšie životné podmienky. Najďalej dospel v tomto procese Kazachstan. Podiel kazašského etnika na mestskej populácii sa v roku 2010 pohyboval okolo 60 %. Viac ako 2/3 Kazachov teraz žije v mestách. Relatívne vysoký podiel mestskej populácie má aj Uzbekistan (51 %) a Turkménsko (50 %), pričom dominujú zástupcovia pôvodného domorodého obyvateľstva (Doklad o svobode veroispovedanija ... 2011).

Aj v krajine s nízkou úrovňou urbanizácie, akou je napr. ďalšia krajina Strednej Ázie - Tadžikistan, má významná časť populácie skúsenosť s mestským životom. Významne k tomu prispieva obrovská pracovná migrácia, kedy milióny ľudí niekoľko mesiacov v roku žijú a pracujú vo veľkých mestách Ruska a Kazachstanu.

- *Predpoklad výrazného rozšírenia rozsahu zahraničnej migrácie pracovných síl*. Počet mladých obyvateľov regiónu je pomerne veľký – priemerný vek obyvateľov je okolo 26 rokov. Jeho práceschopná časť (vo veku 15 – 64 rokov) v najbližšej budúcnosti bude tvoriť 65 – 67 % z celkového počtu obyvateľov krajiny. To predstavuje silný tlak na trh práce v dlhodobom horizonte (Urbanizácia v Centráľnoľ Azii: Vyzovy, problemy i perspektivy 2013).

V podmienkach neschopnosti štátov regiónu zabezpečiť potrebnú zamestnanosť, je východiskovým riešením zvýšenie vývozu pracovnej sily. Preto je

Stredná Ázia, ako ukazujeme ďalej, vnímaná ako zdroj pracovného potenciálu pre niektoré krajiny bývalého ZSSR, ktoré takto riešia problém významného zníženia počtu obyvateľov.

Zosilnenie migračných procesov v prvej polovici 21. storočia podlieha viacerým vplyvom:

1. Stredná Ázia je vnímaná ako miesto pre čerpanie ľudských zdrojov pre krajiny bývalého ZSSR (najmä pre Rusko a Kazachstan). Obe krajiny už prijali stovky tisíc migrantov zo Strednej Ázie a do budúcnosti musia rátať s ďalším nárastom. (Migrácia i zanjatosť naselenija 2012). To ich núti pripravovať sa na túto situáciu, vrátane prípravy cieľných programov využitia pracovných zdrojov zo stredoázijských krajín.

2. Stredná Ázia je agrárne preľudnená. To znamená, že tu bol dosiahnutý minimálny limit úrodnej pôdy na jednu osobu. Ďalšie rozširovanie obrábanej pôdy (extenzívnym spôsobom) s využitím zavlažovania je nemožné, pretože v regióne je jedným zo základných problémov akútny nedostatok vody. Ani intenzifikácia poľnohospodárstva v súčasnej dobe nie je možná pre nedostatok hnojív, zariadení a špecialistov. V dôsledku toho dochádza vo vidieckych oblastiach Strednej Ázie k poklesu výnosov z úrody, pôda je znehodnocovaná, poľnohospodárstvo sa stáva neefektívne a v dôsledku toho rastie nezamestnanosť. Obyvateľstvo je tak vlastne nútené opustiť vidiek. Vidiečania utekajú do miest, ktoré z hľadiska vlastnej infraštruktúry a podmienok trhu práce nie sú pripravené na prísťahovaleckú záplavu. Výsledkom je nekontrolovateľný rast hlavne väčších miest a to za cenu vzniku novodobých slumov, zvýšenia kriminality a sociálnych nepokojov. Príkladom je Kirgizsko, kde práve táto kategória obyvateľov na okraji spoločnosti v Biškeku bola hlavnou hnacou silou prevratov v rokoch 2005 a 2010. V prvej polovici 21. storočia, do finálneho zavŕšenia demografického prechodu, bude mestská populácia rásť v priemere o 1,5 % ročne a príliv migrantov z vidieka do miest, pri zachovaní súčasného tempa bude činiť niekoľko desiatok miliónov ľudí (20 let nezavisimosti Kyrgyzskoj Respubliky 2011).

Ľudia, ktorí sú schopní si nájsť prácu v rámci regiónu, budú závislí na zapojení sa do procesu migrácie pracovných síl. V súčasnosti nie sú k dispozícii spoľahlivé údaje o počte migrujúcich pracovníkov zo Strednej Ázie do Ruska a ďalších prijímajúcich krajín. Existujú však neoverené odhady, hovoriace o 5 miliónoch ľudí zo Strednej Ázie, ktorí migrujú za prácou. Geografické destinácie pracovných migrantov je možné (okrem Ruska a Kazachstanu) rozšíriť aj na krajiny Perzského zálivu a Turecko.

3. Nepriaznivé ekologické podmienky života vo viacerých oblastiach Strednej Ázie nútia mnohých ľudí k sťahovaniu. Napr. vláda Kazachstanu a Uzbekistanu pristúpila k presídleniu obyvateľstva z aralskej oblasti, ktorá má veľmi nepriaznivé podmienky z hľadiska životného prostredia a prežitia ľudí. Odborné odhady hovoria,

že v rokoch 1992 – 2009 bolo presťahovaných asi 80 000 ľudí z Karakalpacka v centrálnej oblasti Uzbekistanu (Dankov 2016a).

4. Od rozpadu ZSSR pre konflikty, politickú nestabilitu a zhoršujúce sa vzťahy medzi etnickými skupinami boli nútené stovky tisíc ľudí opustiť Strednú Áziu. Kvôli medzietnickým sporom v južnom Kirgizsku v roku 2010 (Drábek 2010) opustilo svoje domovy desiatky tisíc Uzbekov a Kirgizov. Podľa vysokého komisára OSN pre utečencov, stretý v Oši a Džalal Abade viedli k migrácii 375 000 ľudí, pričom takmer polovica z tohto počtu sa už domov nevrátila (Dankov 2016a). V strednodobej perspektíve (čiže asi do polovice 21. storočia) sa bude v regióne zvyšovať nebezpečenstvo konfliktu (Blank 2011, s. 6-7; Dankov 2013b, s. 119-124), čo bude mať samozrejme negatívny vplyv na zvýšenie migračných tokov. V tomto časovom horizonte je možné očakávať zvýšenie prísťahovalcov z Uzbekistanu, Kirgizska a Tadžikistanu.

Veľká migrácie v Strednej Ázii bude pokračovať až do poslednej štvrtiny 21. storočia, avšak jej rozsah sa výrazne zníži po stabilizácii počtu obyvateľov regiónu v polovici 21. storočia.

4 VZNIK NOVÝCH KOMUNÍT A IDENTÍT

Pre 21. storočie v Strednej Ázii bude príznačné vytváranie nových identít. Rozsiahle presuny obyvateľstva v rámci regiónu a mimo neho, urbanizácia a industrializácia, nové procesy v náboženskej oblasti prispievajú k rozpadu tradičných sociálnych väzieb, k vytváraniu nových komunít a identít a možno aj ku vzniku nových štátov.

Postupne a čoraz viac budú spoločenský život ovplyvňovať aj ženy. Už teraz môžeme hovoriť o tendencii, ktorá mieri ku zmene pohľadu na postavenie žien v spoločnosti. Úzko to súvisí so súčasným „mestským“ životným štýlom a migráciou pracovných síl. Milióny mužov odchádzajú za prácou a opúšťajú rodinu a ženu v priemere na šesť mesiacov až jeden rok. Rodina (na vidieku aj s celým hospodárstvom) zostáva v starostlivosti manželiek. Ženy sú tak čoraz viac zapájané do sociálnych a ekonomických procesov, vrátane pracovnej migrácie.

Vytváranie nových identít bude prebiehať samozrejme aj na náboženskom základe. Nárast náboženského vedomia v Strednej Ázii po rozpade Sovietskeho zväzu prispel nielen k oživeniu tradičného (najmä moslimského) náboženského vyznania, ale viedol aj ku vzniku nových náboženských skupín.

V tejto súvislosti je potrebné spomenúť dve „nové“ náboženské hnutia. Prvé sa objavilo v Strednej Ázii v polovici 90. rokov. V regióne začala pôsobiť odnož medzinárodnej islamskej organizácie Hizb ut-Tahrir (Islamská strana oslobodenia)⁴.

⁴ Politická strana Hizb ut-Tahrir (*Hizb-ut-Tahrir al-islami - Strana islamského oslobodenia*). Hizb ut-Tahrir je nadnárodná organizácia sunnitských moslimov (založená 1953), ktorej cieľom

Potom, čo v rokoch 1999 – 2003 bola v Uzbekistane, Tadžikistane a Kirgizsku označená ako extrémistická, veľa nových islamských skupín prešlo do ilegality a k decentralizovanému systému riadenia.

Objavilo sa veľké množstvo malých autonómnych a poloautonómnych skupín, ktoré neustále rozširujú svoje aktivity a to napriek masovému zatýkaniu aktivistov a tlaku zo strany úradov. V súčasnosti nie je možné ani približne odhadnúť počet tajných islamských skupín, ale početne ide o desiatky tisíc ľudí – najmä v Uzbekistane, Tadžikistane a Kirgizsku. Zastaviť rastúci počet priaznivcov islamského (v mnohých prípadoch je lepšie označenie islamistického) podzemného hnutia nemôžu ani tvrdé represie zo strany vládnucich elít – za posledných 15 rokov bolo odsúdených asi 10 000 ľudí za propagandu radikálnych náboženských ideí (Čech 2012).

Bolo by chybou podceňovať islamistických radikálov a predstavovať ich ako ľudí chudobných a nezdelených. Medzi členmi nových islamistických skupín sa nájde pomerne veľa ľudí s vyšším vzdelaním. Propagandu svojich myšlienok robia v svojom blízkom okolí a prímestských aglomeráciách (napr. členovia Hizb ut-Tahrir skúšajú vytvoriť bunky svojej organizácie aj v miestach svojho väzenia). S nárastom mestského obyvateľstva sa aktivita týchto skupín bude zvyšovať.

Druhým náboženským hnutím sú tzv. „noví kresťania“, predovšetkým protestanti (Počai 2008), ktorí veľmi aktívne pôsobia v Strednej Ázii po rozpade ZSSR. Napriek silnému tlaku zo strany štátnych orgánov, počet protestantských spoločenstiev rastie a to aj prostredníctvom aktívneho prozelytizmu etnických skupín tradične praktizujúcich islam (Kazachovia, Kirgizi, Uzbekovia). Niektoré zdroje uvádzajú, že z celkového počtu protestantov v Kirgizsku je až 40 % etnických Kirgizov (Nemych 2006; Orlov 2004).

Presné údaje o počte stúpencov protestantských prúdov v Strednej Ázii nie sú k dispozícii. S istotou je však možné povedať, že ide o stovky tisíc ľudí v Kazachstane a desiatky tisíc v ostatných častiach regiónu. Podľa počtu oficiálne registrovaných náboženských hnutí protestanti prebehli pravoslávnych v Kazachstane, Kirgizsku a Uzbekistane (Smailova 2011). V Ázii je príkladom úspešného pôsobenia protestantských misionárov Južná Korea. V krajine, kde bol dominantný budhizmus a tradičné kultúry, sa v druhej polovici 20. storočia hlásilo ku kresťanstvu viac ako 30 % obyvateľstva.

je odstránenie neokolonialistickej kontroly islamského sveta Západom, znovuvytvorenie jednotného moslimského kalifátu a konečné nastolenie pokoja v regióne. Napriek tomu, že jej metódy sú nenásilné (najmä propagácia ideológie, ktorá má vyústiť v dobrovoľný návrat jednotlivých štátov k šari' i a následné odbúranie národných hraníc), je v mnohých štátoch zakázaná. Podľa niektorých zdrojov sídli jej riadiace štruktúry v Londýne. (pozn. autora).

Problém identity zasiahne i národnostné menšiny. Emigrácia európskej populácie zo Strednej Ázie, ktorá bude pokračovať v celej prvej polovici 21. Storočia, neodstráni problémy spojené s etnickou minoritou v regióne. Ide o dva základné problémy:

1. Zástupcovia etnika v jednej krajine predstavujú titulárnu, väčšinovú skupinu obyvateľov, v druhej sú menšinou (napr. Uzbekovia).
2. V Strednej Ázii žije veľa malých autochtónnych etnických skupín (Ujguri, Dunganovia, Karakapalkovia, Pamírovia aj.) ako aj alochtónnych, ktoré sa usadili v regióne až v priebehu 20. Storočia (Kórejci, Kurdi, Azerbajdžanci, Čečenci aj.)

Zástupcovia týchto skupín obyvateľstva, na rozdiel od Európanov, nemajú kam ísť, čiže neplánujú odchod zo Strednej Ázie. Ich počet sa takmer nezmenil (napr. u Korejcov), alebo sa zvýšil (u Ujgurov a Dunganov). Žijú kompaktným životom a tvoria pomerne stabilné spoločenstvá. Podľa kazašských štatistík v krajine počas prvého decénia nového tisícročia narástol počet Ujgurov takmer o 45 tisíc ľudí (o 21 %). Viac ako 80 % Ujgurov žije v Alma-Ate a v troch okresoch almaatského kraja (Smailova 2011, s. 5). Miesto a úloha etnických menšín v regióne zostáva neistá. Tlak zo strany „titulárnych“ národov, problémy zachovania materinského jazyka a náboženstva, zložitá sociálno-ekonomická situácia – všetky tieto faktory evokujú hľadanie riešení, môžu však byť aj základom pre vytváranie nových identít.

5 NEVYHNUTNOSŤ TRANZÍCIE EKONOMICKÝCH ALGORITMOV MINULOSTI

Medzi najperspektívnejšie oblasti industrializácie v Strednej Ázii patrí rozvoj ľahkého priemyslu (textilného a odevného), potravinárskeho a chemického (petrochémia a hnojivá). Súčasný ekonomický model stredoázijských štátov, pri jej celkovej rozmanitosti, spája jeden spoločný znak – krajiny sú monoekonomikami. Príčiny tohto stavu majú korene v sovietskej minulosti, osobitne v období, ktoré by sme mohli pomenovať „éra bavlny“ a ktoré sa zásadným spôsobom stalo neodmysliteľnou súčasťou sociálno-ekonomického života regiónu.

V časoch Sovietskeho zväzu sa aktívne rozvíjalo baníctvo (najmä ťažba zlata, uránu a vzácnych kovov) a hutníctvo. Rozpad ZSSR a pokračujúca hospodárska transformácia nezmenila podstatu stredoázijských ekonomík. Namiesto produkcie železných a neželezných kovov a bavlny v exporte zaujali prioritu vývoz ropy, zemného plynu a pracovnej sily.

Za dobu existencie nezávislých štátov v Strednej Ázii sa tamojších podmienkach sformovali tri ekonomické modely (Dankov 2016a):

1. Prvý model (ropný a plynový) bol vybudovaný na základe ťažby a exportu uhl'ovodíkov, pričom pozitívny vývoj hospodárstva je silno závislý na pohybe cien týchto komodít na svetových trhoch (Kazachstan, Turkménsko).

2. Druhý model (remitenčný) je závislý na peňažných prevodoch zárobkov pracovnej sily z krajín, ktoré majú dopyt tejto pracovnej sily (Tadžikistan, Kirgizsko).
3. Tretí model (kombinovaný) v sebe spája dedičné aspekty sovietskej ekonomiky a prvky druhého modelu. Jeho predstaviteľom je Uzbekistan a vo svojom výslednom efekte prináša vážne disproporcie – napriek istej dávke odolnosti oproti dvom predchádzajúcim modelom.

Nie je žiadnym tajomstvom, že všetky uvedené ekonomické modely sú v súčasnosti vo svojej podstate vyčerpané a Strednú Áziu čaká v tomto zmysle v priebehu prvej polovice 21. storočia zásadná ekonomická transformácia.

Populačný rast, ktorý bude pokračovať v tomto regióne v priebehu celej polovice 21. storočia, pri existencii vážnych obmedzení v rozvoji poľnohospodárstva, bude vytvárať silný tlak na trh práce. Vyrovnanie tohto tlaku bude vyžadovať urýchlenie procesu industrializácie a najmä rozvoj spracovateľských odvetví priemyslu. Export pracovnej sily môže priniesť iba krátkodobý efekt. Z dlhodobého hľadiska pomôže len vytvorenie pracovných miest v mestských aglomeráciách, keď zamestnanosť zabráni zvyšovaniu sociálneho napätia.

V súčasnosti má najväčšiu šancu úspešne zrealizovať industrializáciu Kazachstan (v rámci spoločného hospodárskeho priestoru Eurázijského ekonomického spoločenstva), Turkménsko a Uzbekistan. Tieto krajiny majú veľký potenciál pracovnej sily a schopnosť prerozdeliť príjmy z vývozu ropy a zemného plynu do iných priemyselných odvetví, stavebníctva a poľnohospodárstva.

V Kirgizsku a Tadžikistane sú možnosti pre industrializáciu silno obmedzené, v prípade širšieho zapojenia sa krajín do ekonomickej integrácie (spolu s Uzbekistanom) však majú nádej na úspech. Ľahký spracovateľský, potravinársky a petrochemický priemysel majú najväčšie šance na úspech. V ťažobnom priemysle sa pozornosť sústreďí na ťažbu uránu, drahých a vzácnych kovov.

Rozsiahle sťahovanie ľudí do miest vytvára potrebu výstavby a miliónov štvorcových metrov bývania a s tým súvisiacej infraštruktúry. Preto vzniká potreba rozvoja priemyslu stavebných hmôt a komplexu odvetví ekonomiky zabezpečujúcej fungovanie inžinierskej infraštruktúrnej siete.

Industrializácia a potreba rastu životnej úrovne bude určovať dopyt po strojárskych výrobkoch (strojárenské zariadenia, automobily), elektronike (videotechnika) a produktoch elektrotechnického priemyslu (spotrebná elektronika). Nárast zahraničnej a vnútornej migrácie a rozvoj priemyslu bude podporovať služby v doprave a logistike.

6 STREDNÁ ÁZIA A FAKTORY VPLYVU MOŽNEJ ZMENY HRANÍC

Revízia hraníc v Strednej Ázii 21. storočia je z politických príčin viac ako možná. Hlavný problém existujúcich hraníc spočíva v tom, že boli určené Európanmi,

ktorí sledovali svoje vlastné záujmy a vychádzali z európskeho chápania hraníc a štátnosti. Preto bude Stredná Ázia 21. storočia čeliť problémom vyplývajúcich zo súčasného stavu hraníc.

Prvý problém bude kultúrnej povahy. Štáty Strednej Ázie sa v tomto zmysle vyznačujú slabosťou, ktorá vyplýva z toho, že v regióne neexistujú národy v súčasnom chápaní významu slova „národ“. Slabá úroveň národnej identity vyplýva z historického kontextu života tamojších obyvateľov, ktorý bol skôr kočovnícky a založený na kmeňovom usporiadaní. Ďalším faktorom nízkej úrovne národnej identity sú aj jazykové problémy. Výsledkom je, že v oblasti sú veľmi časté vážne medziklanové konflikty, ktoré úzko súvisia s problematikou integrácie národnostných menšín. Vytvára to trvalú hrozbu pre stabilitu a integritu stredoázijských štátov.

Druhý problém je ekonomického charakteru. Hospodársky rozvoj v krajinách Strednej Ázie je možný len prostredníctvom integrácie a efektívnejšieho využívania dostupných zdrojov (pôda, voda, nerastné bohatstvo). V súčasnosti platí, že ekonomické vzťahy so zahraničnými partnermi sa rozvíjajú lepšie, než so susedmi v regióne. To však neznamená, že hospodárske vzťahy v rámci Strednej Ázie nefungujú. Majú svoje limity prejavujúce sa tým, že významná časť obchodného obratu je zaťažená v dôsledku nevyriešených pohraničných otázok, colnými bariérami, zložitými medzištátnymi vzťahmi ovplyvňovanými existenciou tieňovej ekonomiky a korupcie. To všetko poškodzuje vzájomné vzťahy a prispieva k situácii, ktorá maximálne prispieva k organizovanému zločinu. Čím hlbšie budú ekonomické zmeny, tým sa bude lepšie dariť industrializácii, tým väčšia bude potreba uvoľniť a odstrániť prekážky rozvoja, vrátane existujúcich colných bariér a hraníc (Laruelle - Peyrouse - Boonstra 2012).

Tretí problém je politický. Revízia hraníc v Strednej Ázii v 21. storočí z politických príčin je viac ako možná. Ako už bolo uvedené, hlavný problém existujúcich hraníc spočíva v tom, že neboli vytvorené miestnymi. Cudzie záujmy a iné chápanie štátnosti spôsobili, že väčšina vonkajších hraníc v regióne bola vytýčená v 19. storočí na koncepte tzv. „prirodzených hraníc“ a predovšetkým na základe vojensko – politických kalkulácií a úvah Ruska a Veľkej Británie. Vnútorne hranice v regióne sú výsledkom sovietskeho národného teritoriálneho vymedzenia v rokoch 1924 – 1936. Toto hraničné usporiadanie bolo uskutočnené podľa európskeho modelu chápania národa, ktoré nezohľadňovalo stredoázijskú situáciu a jej potreby. V dôsledku toho vzniklo v regióne Strednej Ázie veľké množstvo politických problémov, medzi ktoré patria:

- problém rozdelených národov. Napr. podľa údajov z roka 2010 žilo v Tadžikistane asi 6 miliónov Tadžikov a mimo územia štátu (v Afganistane a Uzbekistane) asi 10 – 15 miliónov. Napr. v Afganistane žije viac Tadžikov ako v samotnom Tadžikistane. Tadžikovia sú v tejto krajine druhou najsilnejšou etnickou skupinou (Marek 2006, s. 15);

- problém medzietnických konfliktov, ktoré významne komplikujú situáciu vo viacerých krajinách regiónu v dôsledku hrozby územnej celistvosti (napr. Kirgizko);
- spory o využitie pôdy (nerastného bohatstva) a riek, ktoré presahujú hranice štátov.

Za týchto okolností, v rámci očakávania „veľkých zmien“ v celej Strednej Ázii vzniká veľká pravdepodobnosť vytvorenia nového štátneho útvaru v povodí riek Amudarja a Syrdarja. Dnes je ťažké povedať, či tento štátny útvar vznikne v dôsledku ozbrojeného konfliktu, alebo dohovorom elít regiónu, ktoré pochopia, že cesta dobrovoľnej integrácie je zrejme najjednoduchšia a najlepšia.

Celkom iste však môžeme povedať, že efektívne využitie vodného potenciálu Strednej Ázie v podmienkach populačného rastu je možné iba v prípade koordinovanej akcie všetkých zúčastnených aktérov. Iba tak je možné zabezpečiť rovnováhu medzi masívnym využitím vodných elektrární na hornom toku riek a fungovanie zavlažovacieho systému na ich dolnom toku. Inými slovami, len tento prístup umožní plnohodnotne modernizovať zavlažovací systém a zabezpečiť potreby rastúcej populácie, poľnohospodárstva a priemyslu vodnými zdrojmi.

Zostáva paradoxom, že súčasné problémy, ktoré rozdeľujú národy Strednej Ázie, by ich mali v budúcnosti spájať (Dankov, 2013c). Pričom treba zdôrazniť, že práve tento moment tvorí hlavnú politickú výzvu 21. storočia pre existujúce hranice v regióne. Ruský expert A. Kazancev v tejto súvislosti uvádza päť možných scenárov budúcich hraníc v Strednej Ázii:

1. Stredná Ázia pod kontrolou a určujúcim vplyvom Číny.
2. Reintegrácia postsovietskeho priestoru Strednej Ázie pod vedením Ruska.
3. Stredoázijská integrácia po vzoru EÚ za podpory USA a v súlade s americkou predstavou „širšej Strednej Ázie“.
4. Vytvorenie chalifátu v časti regiónu Strednej Ázie (napr. vo Ferganskej kotline).
5. Celková dezintegrácia a rozpad (prípadne čiastočný rozpad) štátov v stredoázijskom regióne (Kazancev 2013).

Vychádzajúc zo súčasného stupňa poznania reality, najviac pravdepodobné sú scenáre 1. a 2. Evidentne však nie je možné urobiť presnú prognózu toho, ako bude vyzeráť Stredná Ázia na začiatku budúceho storočia. Stanoviť všeobecné kontúry vývoja spoločnosti v regióne je celkom reálne. O to viac, že niektoré sociálnopolitické trendy sú viditeľné už teraz.

7 ZÁVER

V rámci záverečného zhrnutia môžeme konštatovať, že v priebehu najbližších sto rokov sa počet obyvateľov Strednej Ázie bude zvyšovať. Tempo rastu však bude oveľa nižšie ako v 20. storočí (podľa prognózy OSN bude počet obyvateľov v roku 2100 asi 80 miliónov – oproti asi 60 miliónom v súčasnosti). Úroveň urbanizácie bude podstatne vyššia – v mestách bude žiť 2/3 obyvateľstva. Očakáva sa, že po veľkej transformačnej zmene bude spoločnosť v tomto regióne v značnej miere

industrializovaná. Okrem toho sa nedá vylúčiť, že oblasť budeme spájať s novými štátmi a identitami. Vysoká úroveň konfliktnosti procesov „Veľkej zmeny“ sa bude postupne znižovať.

Pokiaľ ide o modely dlhodobého rozvoja regiónu, potom za predpokladu vyššie uvedených charakteristík môžeme hovoriť o dvoch modeloch. *Prvý model* (tzv. „sovietsky“) do značnej miery kopíruje fungovanie Sovietskeho zväzu v 20. storočí. Model vo viacerých aspektoch pripomína Čínu. Vyznačuje sa:

- autoritárskym politickým režimom a potláčaním opozície,
- úspešným dokončením industrializácie a rozvojom priemyslu,
- formovaním stabilných mestských spoločenstiev,
- formovaním nových identít,
- fungovaním relatívnej sociálnej rovnosti,
- obmedzenou mierou korupcie.

Druhý model (tzv. „latinskoamerický“) sa výrazne odlišuje a je spájaný s:

- populistickými politickými režimami a politickou nestabilitou,
- nedokončenou industrializáciou a ekonomickými rozdielmi,
- nestabilnými mestskými komunitami,
- marginalizáciou identít a vysokou mierou zločinnosti,
- silnou sociálnou nerovnosťou,
- vysokou mierou korupcie.

V súčasnom dynamicky sa rozvíjajúcom svete nie je jednoduché predpovedať, ktorým smerom sa región bude rozvíjať. Pravda bude zrejme niekde v strede a stredoázijský región sa s najväčšou pravdepodobnosťou bude uberať cestou kombinácie oboch modelov.

Ako sme už uviedli, Rusko si úlohu „vrátnika“ v prístupe do oblasti nedá vziať. Napriek čiastočným stratám svojho postavenia je možné predpokladať jeho významný vplyv v regióne. Rusko môže mať dôležitú úlohu pri riešení regionálnych problémov a pri minimalizácii negatívnych sprievodných javov „Veľkej zmeny“. Svoju úlohu vidí v pomoci pri industrializácii stredoázijskej oblasti, vytvorení silnej dopravnej a mestskej infraštruktúry, pri boji s organizovaným zločinom a terorizmom. Rusko bude asi ťažko konkurovať Číne v otázkach investícií, ale aj menšie investičné vklady spolu s dodávkami zariadení, technológií a inžinierskymi službami môžu mať pozitívny vplyv na jeho postavenie. A Rusko má motiváciu. V jeho záujme je mať na svojich južných hraniciach stabilný a dobre sa rozvíjajúci región.

POUŽITÁ LITERTATÚRA

1. BLANK, S. (2011): *Central Asian Security Trends: Views from Europe and Russia*. Strategic Studies Institute, 2011. s. 6-7. ISSN: 1-58487-487-2.

2. ČECH, L. (2012): Faktory rozvoja a radikalizácie islamu v regióne Strednej Ázie. In: *Medzinárodné vzťahy: vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy*, 2012. Roč. 10, č. 4, s. 73-85. ISSN 1336-1562.
3. DANKOV, A. (2013a): Vsesojuznaja perepis naselenija 1970 g. Nacional'nyj sostav naselenija po respublikam SSSR. [Online.] In: Demoskop Weekly. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_70.php>.
4. DANKOV, A. (2013b): Centralnaja Azia v 2025 godu. Ot neopredelennosti k krizisu. In: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo univerzitetu*. Ser. Istorija, 2013, № 1(21), s. 119-124.
5. DANKOV, A. (2013c): Sovremennaja Central'naja Azija: social'nyje trendy i politika. [Online.] In: *Meždunarodnyje otnošenija v XX-XXI vv. Materialy Meždunarodnoj naučnoj konferencii*. UFU, Jekaterinburg, 2013. s. 141-145. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/services/Download/vtls.../SOURCE1>>.
6. DANKOV, A. (2016a): Central'naja Azia čerez 100 let. [Online.] In: *MirPrognozov*. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.mirprognozov.ru/prognosis/politics/tsentralnaya-aziya-čerez-100-let-posle-bolshoy-transformatsii/de>>.
7. DANKOV, A. (2016b): Buduščee Srednej Azii: meždu Bolšoj igroj i zabveniem. [Online.] In: *IA REGNUM*. [Citované 1.8. 2016.] Dostupné na internete: <<https://regnum.ru/news/polit/2138607.html>>.
8. DELOVAROVA, L. - ŠKAPJAK, O. - KUKJEVA, F. (2013): *Migration Processes in Central Asia: Main Directions and Key Issues of Regional System*. Middle-East Journal of Scientific Research, 2013. s. 1506. ISSN 1990-9233.
9. Doklad o svobode veroispovedanija za 2011 god, (2011). [Online.] In: *Oficialnyj sajt Posolstva SŠA v Kirgizstane*. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://russian.kazakhstan.usembassy.gov/irf-2011.html>>.
10. DRÁBEK, I. (2010): Kirgizi majú hlasovať, krv ich nezastaví. [Online.] In: *PRAVDA.sk*. 16.06.2010. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/234138-kirgizi-maju-hlasovat-krv-ich-nezastavi/>>.
11. 20 let nezavisimosti Kyrgyzskoj Respubliki. Cifry i fakty (2011): [Online.] In: *Nacional'nyj statističeskij komitet KR*. [Citované 31.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.stat.kg/ru/publications/20-let-nezavisimosti-kyrgyzskoj-respubliki-cifry-i-fakty/>>.

12. HORÁK, S. (2008): *Rusko a Střední Ásie po rozpadu SSSR*. Praha: Karolinum, 2008. 226 s. ISBN 978-80-246-1742-4.
13. JUZA, P. (2013): Politický vplyv islamu v Strednej Ázii – áno, či nie...? [Online.] In: *SLOVO*, 2013. [Citované 1.8. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/Politicky_vplyv_islamu_v_Strednej_Azii_ano_ci_nie>.
14. KAZANCEV, A. (2013): Pjat' scenarijev buduščich granic Central'noj Azii. [Online.] In: *Rossijskij sovet po meždunarodnym delam*. [Citované 28.7.2016.] Dostupné na internete: <http://russiancouncil.ru/inner/?TYPE_4=analytic&PROJECT_THEME_ID_4=25#top-content>.
15. Koeficient sumarnoj roždajemosti 1958-2013, (2013): [Online.] In: *Demoskop Weekle*, 2015. Institut demografii Nacionalnogo isledovatel'skogo univerziteta „Vysšaja škola ekonomiky, № 689 – 690. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_tfr.php>.
16. LARUELLE, M. - PEYROUSE, S. - BOONSTRA, J. (2012): *Security and development approaches to Central Asia, The EU compared to China and Russia*. EUCAM, 2012. s. 12. ISBN 978-84-614-6870-6.
17. MAREK, J. (2006): *Dějiny Afganistanu..* Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 403 s. ISBN 80-7106-445-9.
18. Migracija i zanjatost' naselenija (2012): [Online.] In: *Ekonomika i statistika*, 2012, No2. Agenstvo respubliky Kazachstan po statistike. [Citované 29.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.stat.gov.kz>>.
19. NEMYCH, A.P. (2006): Protestanskije orientiry Severnogo Kyrgyzstana. [Online.] In: *Diesel Forum*. [Citované 26.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://diesel.elcat.kg/index.php?showtopic=219800>>.
20. ORLOV, N. (2004): Massovyj perechod Kyrgyzov iz islama v religioznyje sekty christianskogo tolka stal problemoj dlja rukavodstva Kyrgyzii. [Online.] In: *Fergana – informacionnoje agenstvo*. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.fergananews.com/>>.
21. POČAI, T. (2008): Sme sekta, sme nebezpeční(1). [Online.] In: *SME.sk*. [Citované 31.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://pocai.blog.sme.sk/c/174219/Sme-sekta-Sme-nebezpecni-1.html>>.
22. SMAILOVA, A. A. (2011): Itogy nacional'noj perepisy naselenija Respubliky Kazachstan 2009 goda. Analitičeskij otčet. [Online.] In: *Agenstvo respubliky Kazachstan po statistike*. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <www.stat.gov.kz>.
23. ŠLACHTA, M. (2007): *Ohniska napětí*. Praha: Kartografie PRAHA, 2007. 187 s. ISBN 978-80-7011-926-6.

24. Urbanizacija i industrializacija v stranah Centralnoj Azii: poisk otvetov na ključevyje voprosy razvitija, (2013). [Online.] In: *Development Focus*, 2013. [Citované 26.7.2016.] Taškent: Center for Economic Research. Dostupné na internete: <<http://www.cer.uz/upload/iblock/19e/urbanizaciya%20rus.pdf>>.
25. Urbanizacija v Centralnoj Azii: Vyzovy, problemy i perspektivy Azii – analitičeskij doklad (2013). [Online.] In: *Centr ekonomičekich issledovanij*, Taškent. [Citované 31.7.2016.] Dostupné na internete: <http://www.unescap.org/sites/default/files/Urbanization%20in%20CA_RUS_0.pdf>.

KAROL SORBY JR.
IRAQI POLITICS IN THE SHADOW OF THE MILITARY (1936-1941)

KAROL SORBY JR.

IRACKÁ POLITIKA VO VOJENSKOM TIENI (1936-1941)
WELTBUCH Verlag GmbH, DRESDEN, 163 pp., ISBN 978-3906212-11-1

Eduard Gombár¹

S publikacemi slovenského historika a arabisty PhDr. Karola Sorbyho, Ph.D. ml. se pravidelně setkávám od dob, kdy obhájil svou doktorskou disertační práci v Ústavu orientalistiky SAV, již jsem byl oponentem. Mezi jeho monografie patří *Arabi, islām a výzvy modernej doby* (2007), *Arabský svet v premenách času* (2009), kde byl editorem, a *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)* (2011), již vydal jako spoluautor se svým otcem Prof. PhDr. Karolem R. Sorbym, DrSc. Pravidelně v angličtině i slovenštině publikuje vědecké články a studie věnované moderním a soudobým dějinám států Úrodného půlměsíce, zejména Iráku a Sýrii. Tato aktivita je velmi záslužná, neboť na Slovensku se zatím jen málo odborníků zabývá vědeckým výzkumem dějin arabského světa, kam patří i problematika Iráku. Je třeba rovněž zdůraznit, že z této publikační činnosti těží i odborná veřejnost v České republice.

Do tohoto rámce se řadí i recenzovaná Sorbyho monografie *Iraqi Politics in the Shadow of the Military (1936-1941)*, která byla vydána nakladatelstvím WELTBUCH Verlag GmbH v Drážďanech. Tato práce do jisté míry završuje autorovu přípravu v podobě vědeckých článků a umožňuje seznámit s výsledky Sorbyho badatelské činnosti i širší veřejnost nejen ve Střední Evropě, ale i v anglofonním světě.

¹ Prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc. (1952), Ústav Blízkého východu a Afriky, Univerzita Karlova v Praze. Celetná 20116 42 Praha 1, e-mail:eduard.gombar@ff.cuni.cz. Autor je ředitel Ústavu Blízkeho východu a Afriky na Univerzite Karlovej v Prahe. Je popredný český arabista, historik, islamológ a diplomat.

Výzkum politických aktivit armádních důstojníků v arabských zemích, jež se od roku 1936 realizovaly sériemi vojenských převratů, je stále živý, jak můžeme pozorovat na příkladu Egypta po svržení prezidenta Husního Mubáraka. Karol Sorby ml. se zaměřil na klasický příklad aktivního zasahování důstojníků irácké armády do politického dění země v letech 1936-1941. Je třeba zdůraznit, že to byl právě monarchistický Irák, jenž měl vůbec první zkušenost s klasickým vojenským převratem v říjnu 1936. Autorovi se podařilo i na poměrně omezeném prostoru a známé tematice přinést nová fakta do zkoumané problematiky. Autor je mistrem detailu, zároveň se dokáže soustředit na klíčové období a klíčové události. Hluboká až intimní znalost problematiky je výsledkem důkladného studia i osobních zkušeností autora z dlouhodobých pobytů na arabském Východě včetně Iráku. Je třeba ocenit i důsledný a vysoce spolehlivý vědecký přepis arabských osobních jmen. Vzhledem k množství osobností pro snadnější orientaci dobře slouží jmenný rejstřík, jakož i genealogie dynastie Hášimovců a složení iráckých vlád ve sledovaném období.

Karol Sorby ml. ve své práci využívá bohatou heuristickou základnu: seznam použitých pramenů a literatury svědčí o mimořádně širokém záběru autora a je pro případného zájemce spolehlivým vodítkem pro další výzkum. Je třeba zejména ocenit práci nejen s arabskými prameny, ale i s bohatou literaturou v arabštině, jež zahrnuje 33 titulů. V předmluvě se autor věnuje kritice použitých pramenů a literatury. V následném úvodu rozebírá formování iráckého státu a jeho armády po první světové válce. V Iráku se nacházelo 640 bývalých důstojníků osmanské armády. Početní stav nově budované irácké armády se zvýšil z 3500 mužů v roce 1922 na 11 500 v roce 1932. Poté autor přechází k vlastnímu jádru zkoumané problematiky, které je rozvrženo do tří kapitol.

V první kapitole se Karol Sorby ml. věnuje vojenskému převratu z října 1936 pod vedením generála Bakra Sidqího a sleduje následný politický vývoj inspirovaný vlnou iráckého nacionalismu až do zavraždění generála Sidqího v srpnu 1937 a následné rezignaci premiéra Hikmata Sulajména. Vnitropolitický chaos v Iráku vedl kromě aktivizace levicových sil k novým politickým metodám a formám politické kultury. Iniciativu převzala irácká armáda, která v roce 1936 jako první zahájila období vojenských převratů v arabském světě. Protibritsky orientovaní důstojníci se spojili s reformní skupinou *al-Ahálí*, aby se chopili moci v zemi. Generál Bakr Sidqí se rozhodl pro pochod na Bagdád po vzoru Mussoliniho pochodu na Řím. Mezi důstojníky oblíbený ministr

obranu Dža^čfar al-^čAskarí se vypravil sám vstříc blížícím se jednotkám. Byl však zajat a zastřelen. Významní politikové Núrí as-Sa^číd, Rašíd ^čÁlí al-Kajlání a Jásín al-Hášimí byli vývojem zcela zaskočeni a prchali za hranice. Novou vládu vytvořil Hikmat Sulajmán, jenž sliboval celou řadu opatření od daňové reformy a podpory průmyslu až k rozdělení státní půdy rolníkům a usazování beduínů. Diktatura Hikmata Sulajmána však záhy ztratila veškeré sympatie veřejnosti. Dne 11. srpna 1937 byl generál Bakr Sidqí zavražděn na mosulském letišti probritským poddůstojníkem. Mosulská posádka poté vyhlásila povstání proti vládě a vzápětí Hikmat Sulajmán rezignoval. Historický význam vojenského převratu spočíval vtom, že byla odstraněna vláda umírněných nacionalistů, kteří udržovali rovnováhu mezi panarabismem a iráckým patriotismem, armáda se stala novým faktorem politického života země, a reformisté poprvé získali příležitost uskutečnit svůj program.

V druhé kapitole autor analyzuje politický vývoj země v období před vypuknutím druhé světové války, kdy otěže moci drželi přívrženci Velké Británie. Trvalým faktorem v irácké politice zůstala armáda, jejímiž reprezentanty byla skupina "*sedmi důstojníků*", jež pojil sunnitský původ, panarabská vize budoucího Iráku a přesvědčení o nutnosti vlády pevné ruky a disciplíny. První "*trojka*" byla probritská, zatímco další čtyři plukovníci, kteří tvořili známý "*zlatý čtverec*", byli protibritští. S důstojnickou "*čtyřkou*" sympatizoval Rašíd ^čÁlí al-Kajlání a také král Ghází. Ve svých protibritských postojích však objektivně podporovali silící proněmecké a fašizující tendence. Vnitropolitickou událostí, která otřásla veřejným míněním, byla 3. dubna 1939 záhadná smrtelná nehoda krále Gházího, jenž se těšil značné oblibě mezi prostým lidem. Situaci v Iráku jitřila rovněž přítomnost politických emigrantů z jiných arabských zemí, zejména ze Sýrie a Palestiny. Ústřední postavou profašistických sil v Iráku se stal jeruzalémský velký *muftí* Hádždž Amín al-Husajní, jenž zahájil nenávistnou protibritskou kampaň. K němu se připojili iráčtí panarabisté v čele s al-Kajláním a důstojníky "*zlatého čtverce*".

Ve třetí kapitole se autor zabývá dramatickými událostmi, jež vedly k aktivizaci nacionalistických sil a ke známému povstání „*zlatého čtverce*“ počátkem dubna 1941, násilně potlačenému britskými silami v květnu 1941. Úspěchy generála Erwina Rommela v Libyi a německé tažení na Balkáně inspirovaly irácké přívržence Hitlera k akci. V noci z 1. na 2. dubna 1941 došlo v Bagdádu k převratu, známém jako povstání "*zlatého čtverce*". V historiografii se též uvádí název "*Kajláního povstání*", "*třicetidenní válka*" a "*Kajláního*

revoluci". Po úspěšném převratu iráčtí důstojníci dosadili vládu "národní obrany", v jejímž čele stanul Rašíd ʿAlí al-Kajlání. Regent ʿAbd al-Iláh a probritští politikové v čele s Núrí as-Saʿídem uprchli do Zajordánska. Pro Velkou Británii měl Irák obrovský strategický význam, a proto se britský premiér Churchill rozhodl k energickým opatřením. V britské letecké základně aš-Šuʿajba nedaleko Basry byli vysazeni parašutisté a poté následovalo vylovení expedičního sboru. Porážkou povstání "*zlatého čtverce*" 30. května 1941 udrželi Britové na dlouhou dobu svou přítomnost v Iráku. Panarabisté označovali následné období jako „druhou britskou okupaci“. Autor se v závěru kapitoly zamýšlí nad historickým významem povstání a poukazuje na skutečnost, že důstojníci, kteří provedli úspěšný vojenský převrat v červenci 1958, se považovali za dovršitele nesplněného úkolu z roku 1941 a zbavili svou zemi britské přítomnosti.

Práce *Iraqi Politics in the Shadow of the Military (1936-1941)* splňuje veškeré požadavky kladené na monografii tohoto charakteru. Sorbyho kniha představuje kvalitativní obohacení naší historické literatury a kromě specialistů v daných oblastech určitě zaujme i širší odborné kruhy. Recenzovaná monografie je výborná historická práce, jež značně převyšuje běžnou úroveň zpracování tematiky arabských zemí a nepochybně se zařadí do širšího vědeckého výzkumu dějin Blízkého východu ve 20. století.

MENDEL MILOŠ ARABSKÉ JARO. HISTORICKÉ A KULTÚRNÍ POZADÍ UDÁLOSTÍ NA BLÍZKOM VÝCHODE

MENDEL MILOS
ARAB SPRING. HISTORICAL AND CULTURAL BACKGROUND OF THE
EVENTS IN MIDDLE EAST
ACADEMIA, PRAHA, 2015, 349 pp. ISBN: 978-80-200-2474-9

Karol Sorby¹

Posledných niekoľko rokov sa arabským svetom ženie obrovská vlna chaosu, ktorá preniká všetkými oblasťami života a prevracia dlhoročné predstavy, v ktorých koncepcie a prax sa zmiešali, aby vyvolali aktivitu a diskusiu o tom, čo je deštruktívne a čo je konštruktívne. To sa odohralo takým spôsobom, ktorý vyniesol všetky frakcie do zápasu v nádeji, že zvíťazia, hnané túžbou využiť túto historickú príležitosť, ktorá sa už nemusí objaviť, aspoň nie v dohľadnej budúcnosti. A tak to, čo vidíme, je typ mnohorozmerného kolapsu a neúspechu politiky uskutočňovanej v regióne posledných štyridsať rokov. Arabi sa po prvý raz chopili iniciatívy, aby vystúpili v globálnej aréne, čo zaregistroval celý svet, a dali najavo, že odmietajú zostať na strane prijímateľa príkazov a plniť požiadavky nech prídu z ktorejkoľvek strany. Súčasné globálne hnutie a jeho sprievodné kampane za slobodu, demokraciu a zvrhnutie totalitných, skorumpovaných diktátorských režimov, je iba jednou stránkou globalizácie, v ktorej udalosti ukazujú, že sú vedené jednou ústrednou tendenciou – skrytými i otvorenými

¹ prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc. Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: karol.sorby@euba.sk.

Autor je vedúci vedecký pracovník Ústavu orientalistiky SAV, docent Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, popredný slovenský arabista, historik, vysokoškolský učiteľ a diplomat. Vyštudoval v Bratislave na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Doktorát získal na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Hodnosť kandidáta historických vied obhájil v Historickom ústave SAV.

stránkami, ktoré sa prejavujú v pokusoch preniesť (dopraviť) svoju dynamiku cez rozličné úrovne k násilnému zrodu arabského revolučného hnutia.

Bývalé koloniálne mocnosti Európy a po druhej svetovej vojne USA sa dlhodobo angažujú v arabskom svete. Politiku týchto mocností ovplyvňujú najmä strategické záujmy v tomto regióne, ktorý sa stal aj jedným z vedľajších bojísk studenej vojny. Začiatok deväťdesiatych rokov minulého storočia priniesol skončenie studenej vojny, ale zároveň rozpad ZSSR a tým aj zavádzanie nového svetového poriadku. Odvtedy je arabský svet vystavený masívnemu procesu „kreatívnej deštrukcie“, ktorá nemá obdobu. Napriek jej zhubným vplyvom na rozličných úrovniach, vrátane rozkladu politického života, silnej polarizácii a stúpajúcej nerovnosti medzi bohatými a chudobnými, kreatívna deštrukcia je alternatívnym nástrojom v procese globalizácie a využíva sa namiesto drahších priamych vojenských zásahov ako boli unáhlené preventívne vojny v Afganistane a v Iraku, lebo ňou možno dosiahnuť podobné ciele. Ľud v regióne bol svedkom toho, ako sa v týchto dvoch krajinách vzdáva zákon a poriadok a šíri sa deštrukcia a sektárske násilie. Jednako, napriek chaosu, v ktorom sa Blízky východ nachádza, zostáva najmä pre Európu dôležitým zdrojom ropy a plynu.

Západné a aj väčšina arabských médií sa zámerne zdržanlivo vyjadrovali o spoločensko-hospodárskych príčinách masových vystúpení v rozličných arabských krajinách. Sústreďovali sa hlavne na požiadavky nastolenia politických slobôd, a odstránenia skorumpovaných diktátorov. Požiadavky zavedenia sociálnej spravodlivosti a odlišného rozvojového modelu sa väčšinou obchádzali. Bolo prirodzené, že západné médiá zdôrazňovali, že arabské povstania proti tyranii a potláčaniu ľudských práv podnietili najmä hodnoty politickej slobody, ktoré prináša etický západný vplyv. Arabské médiá ovládané peniazmi ropných monarchií pripisovali príčiny masovej nespokojnosti nedemokratickým pomerom v daných krajinách a pridali sa k odsudzovaniu skorumpovaných diktátorov, pričom nezabudli pripomenúť, že v mnohých arabských krajinách vyšli z armádneho prostredia. Tie isté médiá vykresľovali monarchie ako režimy, ktoré dbajú o blaho svojho ľudu. Diskusiami na sociálno-ekonomické témy sa vyhýbali tak západné ako aj arabské médiá, hoci práve tie vyvolali nespokojnosť širokých ľudových mas. Ľudia žijúci v biede a vytláčaní na okraj spoločnosti sa museli usilovať, aby oni a ich rodiny prežili a nemali sa kedy zaoberať otázkami politických práv a slobôd. Týchto chudobných ľudí, ktorí sa teraz masovo zúčastňovali protivládnych demonštrácií spolu so spoločensky lepšie situovanými ľuďmi, hnala potreba zlepšiť svoje hmotné postavenie a získať prístup k skromným možnostiam zamestnať sa.

Pre väčšinu západných médií a politických činiteľov zdôrazňovanie politickej požiadavky demokracie a ľudských práv umožňovalo vyhýbať sa diskusiam o negatívnych spoločensko-hospodárskych účinkoch zavádzania neoliberalných hospodárskych opatrení a odporúčaní, ktoré arabské vlády uskutočňovali za posledné

desaťročia pod tlakom Medzinárodného menového fondu, Svetovej banky a Európskej únie. Každoročné správy MMF o arabských krajinách (Tunisko, Maroko, Egypt, Sýria a ďalšie) súhlasne a optimisticky hodnotili pokrok, ktorý tieto štáty dosiahli na ceste k liberalizácii trhu. V týchto správach sa zdôrazňovali viaceré otázky, napr.: 1) zlepšenie základných makroekonomických ukazovateľov (inflácia, deficit platobnej bilancie, rozpočtový deficit); 2) pozitívny vývoj miestnych kapitálových trhov; 3) inštitucionálna modernizácia čo sa týka liberalizácie trhu (voľný trh, voľný tok kapitálu, reforma centrálnej banky, privatizácia a obmedzenie rozsahu verejného sektora, a 4) zlepšenie činnosti bankového trhu. Tieto správy, zaoberajúce sa nízkou produktivitou a hospodárskou diverzifikáciou, alebo skromným ročným nárastom HDP, videli nápravu najmä v prehĺbení neoliberalných reforiem. Nikto zo západných investorov neočakával, že vzbury v arabskom svete vypuknú najmä v dôsledku ťaživej spoločensko-hospodárskej situácie.

To, čo sa v skutočnosti odohralo pokiaľ ide o konkrétne hospodárstvo v Egypte, Tunisku, Maroku, Sýrii a ďalších krajinách, to nebolo v zornom poli spomínaných svetových organizácií. Napriek mnohým štúdiám arabských ekonómov, ktorí poukazovali na zhoršujúce sa životné podmienky na vidieku spolu s vývojom a šírením osád z chatrčí na okrajoch miest a napriek dostupným údajom o narastajúcej kríze z nezamestnanosti a úniku mozgov, ktorý poškodzuje produktivitu domáceho hospodárstva, pozornosť západných expertov sa sústreďovala výlučne na makroekonomickú rovnováhu a liberalizačné opatrenia. Hospodárske dejiny arabského sveta v posledných rokoch poskytujú veľmi negatívny obraz rastu, ktorému nikto nevenoval pozornosť. V týchto podmienkach bujnela korupcia a vytvorili sa veľmi nezdravé vzťahy medzi hospodársko-obchodnými kruhmi a politickými kruhmi. Média i odborné kruhy tieto skutočnosti mlčky prechádzali.

Je známe, že prvé prejavy „arabskej jari“ v Tunisku a v Egypte, nemali nič spoločné s prejavmi islámskeho fundamentalizmu, ktorú na Západe ostro sledovali od 11. septembra 2001. Udalosti na námestiach prenášané televíziami neprinášali obrazy bradatých fanatikov volajúcich po „džiháde“ proti Západu a páliacich americké zástavy. Išlo o hnutie obyčajných ľudí, ktorí žiadali slobodu a demokraciu, nie džihád. Skutočnosť, že prostredníctvom volieb sa *islamisti* dostali k moci vo viacerých arabských krajinách, nie je prekvapujúca. Tvorili totiž po desiatky rokov najširšiu a najlepšie organizovanú opozíciu voči totalitnej, sekulárnej vláde. Volebné úspechy *islamistov* však nemožno pripisovať zvýšenej religiozite spoločnosti. Zásluhu na tom mali ich fungujúce charitatívne siete, ktoré pomáhali ľuďom aj vtedy, keď ich Západom usmerňované vlády nechceli alebo nemohli. Navyše niektoré arabské náboženské strany (Éamās v Gaze, Éizballāh v Libanone, Hnutie Muqtadā Ľadra v Iraku) používajú často skôr vlasteneckú ako náboženskú rétoriku. Keď nastala „arabská jar“ ľudia si nemali veľmi z čoho vybrať: buď zavedené *islamistické* strany, alebo novovytvorené hnutia, prípadne strany spojené s predošlými režimami. Niet

divu, že ľudia sa rozhodli pre takú zmenu, ktorú poznali.

Po rade mnohých prác novinárov, politológov a iných konjunkturálnych odborníkov prichádza na náš trh konečne práca, ktorá prináša objektívnu a fundovanú analýzu príčin spoločensko-politického pohybu v arabskom svete. Jej autor, popredný český arabista a znalec islámu, dlhoročný vedecký pracovník Orientálneho ústavu ČAV a vysokoškolský pedagóg na Masarykovej univerzite v Brne, doc. PhDr. Miloš Mendel, CSc., má vzhľadom na svoje doterajšie vedecké výsledky a pedagogickú prax, všetky predpoklady na to, aby k danému komplexu problémov mohol vyjadriť meritorne stanoviská naslovovzatého odborníka. Práca je rozdelená do niekoľkých premyslene koncipovaných častí: 1. Úvodné poznámky; 2. Historické predpoklady „arabskej jari“; 3. Náboženská identita Arabov; 4. Arabská jar v jednotlivých krajinách; 5. Záverečné poznámky.

Autor si nekladie za cieľ predkladať definitívne odpovede na všetky problémy súvisiace s arabskou jarou, ale podarilo sa mu osvetliť aj viacero menej známych súvislostí prebiehajúceho vývoja. Demokracia je inštitucionálny rámec, ktorý si vyžaduje mnoho stavebných kameňov: nezávislé súdnictvo, vládu zákona, existenciu civilných a politických ustanovizní, slobodu slova, združovania, slobodné všeobecné voľby a ostražitosť liberálnej spoločnosti. Kultúra arabskej spoločnosti sa väčšinou nerozvíjala v podmienkach slobodnej výmeny názorov. Jej tendencia prijímať tradíciu bez kritického skúmania, nevedla k prijímaniu rozdielnych názorov a hodnôt. K tomu prispel aj neúspech sekulárnych národnorevolučných režimov, ktoré nadobudli autoritársky charakter (s. 42-43). S týmito limitujúcimi faktormi bude treba počítať aj v budúcnosti, hoci by nemali zastaviť postup k demokracii.

V arabskom svete je rad krajín, kde ešte treba vyčkat' ako dopadne „arabská jar“. Tieto krajiny ako Alžírsko, Sudán, Mauretánia, Saudská Arábia, Kuvajt, Spojené arabské emiráty a Libanon, ovplyvnené dôsledkami prejavov „arabskej jari“ v iných arabských krajinách sú stále veľmi náchylné nasledovať ich príklad. Niektoré z nich, ako napr. Saudská Arábia a Kuvajt majú významné ší'itské menšiny na rozdiel od iných, ako napr. Mauretánia, ktorá je z hľadiska náboženského alebo sektárskeho homogénnejšia. No rýchlosť ako sa povstania šířili a fakt, že ich výsledky – napriek tomu, že sa dosť líšili – ukázali celému arabskému národu, že zmena zdola je možná a dosiahnuteľná a mnohí hovoria, hlavná vlna ešte príde. Treba rátať s tým, že isté opatrenia môžu utlmiť povstania. Protestujúcich môžu odstrašiť, prípadne ich ukolísť menšími politickými ústupkami. V niektorých bohatých krajinách Zálivu sa ich možno pokúsiť „kúpiť“. Sú však takí, ktorí vidia, že dočasné opatrenia naznačujú iba ticho pred búrkou a že len otázkou času kedy sa arabská revolučná vlna vráti a zaplaví aj tie oblasti, ktoré zostali doteraz relatívne nedotknuté.

Niet pochyb, že „arabská jar“ ako aj jej súčasný a budúci rámec spolu s možnosťou jej pokračovania zostane predmetom fascinácie a štúdia. Pre každého by bolo príliš smelé tvrdiť, že boli preštudované všetky poučenia, alebo že bol

vypracovaný nejaký absolútny, nezvratný celkový teoretický alebo analytický model. Ani faktor vonkajšieho arabského, zahraničného, regionálneho a medzinárodného zásahu, ani faktor médií nemožno vždy alebo trvale považovať za rozhodujúci, ako nás o tom presvedča prípad Sýrie.

Kniha je vybavená užitočnými záverečnými poznámkami a spoľahlivým registrom. Hoci bibliografia je obmedzená na zoznam vybraných diel, poukazuje na tvorivé a rozsiahle využitie primárnych zdrojov a sekundárnej literatúry a môže slúžiť historikom i ľuďom, ktorí sa zaujímajú o dejiny ako dostatočné žriedlo informácií. Kniha je cenným príspevkom nielen pre ďalšie štúdium študentov moderných arabských a islámskych dejín, ale aj pre rozšírenie obzoru širšej odbornej i laickej verejnosti a je zásadným príspevkom k dejinám Blízkeho východu a severnej Afriky pre českého a slovenského čitateľa.

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú interdisciplinárny vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzávierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12., 15.3., 15.6. a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562 tlačaná verzia, ISSN 1339-2751 online) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach Erih Plus, ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, DOAJ a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne medzinárodnoekonomické problémy
- aktuálne medzinárodnopolitické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné
- medzinárodné právo verejné

Časopis Medzinárodné vzťahy publikuje články v anglickom, slovenskom a českom jazyku. Anglické články majú vo všeobecnosti prednosť pred slovenskými a českými článkami, hlavným kritériom je však kvalita.

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Journal of International Relations is an interdisciplinary scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers undergo a double-blind peer review process by at least two referees.

The Journal of International Relations (ISSN 1336-1562 print, ISSN 1339-2751 online) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by Erih Plus, ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, DOAJ and Index Copernicus databases. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current international economic issues
- current international political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law
- public international law

The Journal of International Relations publishes papers in English, Slovak and Czech languages. Generally, English papers have precedence before Slovak and Czech papers; however, the main criterion is quality of research.

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. S článkom sa predkladá aj prehlásenie o originalite.

Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, riadkovanie 1,15, písmo Times New Roman, veľkosť písma 11. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. V článku treba definovať skúmaný problém, stanoviť ciele, použité metódy a identifikovať závery a prínosy. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **http://fmv.euba.sk/casopisy/casopis_mv/**. Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 2 až 4 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakcie najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (**mv.fmv@euba.sk**) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. Author's declaration of originality must be submitted along with the paper.

The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, spacing 1.15, font: Times New Roman, font size: 11. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author's research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. It is necessary to explicitly state research problem, goals, methods used, conclusions and contributions of the paper. All papers must follow the journal template which is available at **<http://fmv.euba.sk/journal.html>**, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 2 to 4 weeks to revise articles and incorporate reviewers' comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations 3/2016

Ročník XIV.
Volume XIV.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XIV., 3/2016.

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

Eudmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR

University of Malaya, Malaysia

Doreen BEKKER

Rhodes University, South Africa

Alexandru BURIAN

Moldavian Association of International Law, Moldova

Eva CIHELKOVÁ

Pan-European University, Slovakia

Alan V. DEARDORFF

University of Michigan-Ann Arbor, USA

FÁBIÁN Attila

University of West Hungary, Hungary

Tatiana FILOSOFOVA

NRU Higher School of Economics, Russia

François GEMENNE

Sciences Po, France

Otmar HÓLL

University of Vienna, Austria

Edward H. HUIJBENS

University of Akureyri, Iceland

María Teresa INFANTE Caffi

University of Chile, Chile

Siti Rohaini Binti KASSIM

University of Malaya, Malaysia

LI Hsi-Mei

Chinese Culture University, Taiwan

Klavdij LOGOŽAR

University of Maribor, Slovenia

Stanislav MRÁZ

College Danubius, Slovakia

Julija NESTERENKO

Russian State University for the Humanities, Russia

Rebecca NEUMANN

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Jan OSTOJ

Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

Hakan G. SICAKKAN

University of Bergen, Norway

Karol SORBY

University of Economics in Bratislava, Slovakia

František ŠKVRNDA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Pavel ŠTURMA

Charles University in Prague, Czech Republic

Chong-Ko Peter T'ZOU

Tamkang University, Taiwan

Harun UÇAK

University of Nigde, Turkey

Jolita VVEINHARDT

Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

Samuel GODA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky
EV 4785/13.

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print)

ISSN 1339-2751 (online)